

## PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Sonja Kogovšek  
Naslov naloge: Istospolne družine med zanikanjem, nadzorom in podporo.  
Socialne pravice staršev in otrok v istospolnih družinah.  
Kraj: Ljubljana  
Leto: 2009  
Št.strani: 94 Št. slik: 0 Št. tabel: 3  
Št. bibličnih opomb: 0 Št. prilog: 0  
Mentor: Doc. Dr. Mojca Urek  
Diskriptorji: kriza družine, pluralizacija družinskih oblik, lgbt gibanje, istospolna partnerska skupnost, socialno starševstvo, istospolna družina, pravice istospolnih staršev in otrok

### Povzetek:

V nalogi se ukvarjam s problematiko istospolnih družin. Nekateri so še vedno prepričani, da teh pri nas ni, ignorira pa jih tudi obstoječa slovenska zakonodaja. Na podlagi domačih in tujih raziskav, osebnih izkušenj otrok in staršev ter druge literature, ki obstaja na to temo, skušam v nalogi prikazati čimbolj realno sliko življenja istospolnih družin. Osredotočila sem se na socialne pravice, ki so jim odvzete ali kratene zgolj zaradi spolne usmerjenosti staršev, ter na neskladja med normativnim (zakonska (ne)ureditev) ter dejanskim (te družine že obstajajo, njihov status pa je potrebno tudi pravno urediti). Posebna pozornost je namenjena tudi razumevanju modernega pojma družine in socialnega starševstva, zgodovinskemu pregledu razvoja družine ter prispevku lgbt gibanja. Za primerjavo je ob koncu predstavljena ureditev teh razmerij še v Evropi in ZDA.

Title: Same-sex families in between denial, supervision and support.  
Social rights of parents and children in homosexual families.

Descriptors: family crisis family plural forms, LGBT movement, same-sex partnership, social parenthood, rights of homosexual parents and their children

Summary:

The thesis is devoted to the issue of same-sex families. Some people are still convinced that they are not present in our country. They are also ignored by the Slovenian legislation. On the basis of domestic and foreign researches and other literature that has been written on this subject, as well as personal experiences of children and parents, I want to show the most realistic view of same-sex families' life. I focused on social rights, which these families are deprived of due to sexual orientation of parents, and the discrepancy between the normative (unsuitable legislation) and actual (these families already exist, their status just needs to be regulated). Special attention is also devoted to understanding the modern concept of family and social parenthood, and to historical review of LGBT movement and its contribution to the equal rights for all families. At the end there is a comparison between the USA and the European regulations of same-sex families.

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

**ISTOSPOLNE DRUŽINE MED ZANIKANJEM, NADZOROM  
IN PODPORO**

**(Socialne pravice staršev in otrok v istospolnih družinah)**

Mentorica: Doc. Dr. Mojca Urek

Sonja Kogovšek

Ljubljana 2009

## **PREDGOVOR**

Za istospolne družine sem prvič slišala šele na fakulteti. Kot najbrž mnogi, sem tudi sama živela v prepričanju, da je to stvar tujine in ne Slovenije. Do istospolno usmerjenih oseb sem imela predsodke, ki so temeljili predvsem na stereotipnih predstavah in nepoznavanju tematike. Diplomске naloge s to problematiko sem se na eni strani lotila z namenom, da se naučim nekaj novega o področju, o katerem sem vedela zelo malo, po drugi strani pa zaradi želje, da bi se ljudje začeli zavedati, da smo vsi vredni spoštovanja, ne glede na razlike, ki nas delajo posebne in drugačne od drugih.

V diplomski nalogi se bom na kratko sprehodila skozi zgodovino družine na področju Evrope ter lgbt gibanja pri nas, pregledala bom pomembne dokumente, ki oblikujejo družinsko življenje in razmerja med člani družine, in na podlagi razpoložljivih virov skušala predstaviti čimbolj realno sliko življenja mavričnih družin pri nas, pa tudi v Evropi in ZDA.

V naslednjih vrsticah naj se iskreno zahvalim vsem, ki so mi pri pisanju in učenju kakorkoli stali ob strani. Najprej mojemu dragemu Benjaminu, ki me je spodbujal pri razmišljanju o istospolnih osebah in družinah na drugačen način, za vso potrpežljivost in podporo, pa tudi za tehnično pomoč pri urejanju naloge. Iskrena hvala tudi moji in Benjaminovi družini za vso spodbudo in razumevanje. Posebna zahvala pa gre mentorici Mojci Urek za ves čas, usmerjanje in svetovanje ter strokovno pomoč.

# KAZALO DIPLOMSKE NALOGE

|                                                                                                                                             |           |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>PREDGOVOR .....</b>                                                                                                                      | <b>4</b>  |
| <b>1. UVOD .....</b>                                                                                                                        | <b>5</b>  |
| <b>2. DRUŽINA NA PODROČJU EVROPE .....</b>                                                                                                  | <b>6</b>  |
| <b>2.1. Definicija družine .....</b>                                                                                                        | <b>6</b>  |
| <b>2.2. Zgodovinski pregled razvoja družine na področju Evrope .....</b>                                                                    | <b>10</b> |
| 2.2.1. Stara Grčija .....                                                                                                                   | 11        |
| 2.2.2. Antični Rim .....                                                                                                                    | 13        |
| 2.2.3. Vpliv krščanstva .....                                                                                                               | 15        |
| 2.2.4. Družina od srednjega veka do danes .....                                                                                             | 17        |
| <b>2.3. Kriza družine .....</b>                                                                                                             | <b>21</b> |
| <b>2.4. Pluralizacija družinskih oblik in življenjskih potekov .....</b>                                                                    | <b>24</b> |
| <b>3. ISTOSPOLNE DRUŽINE .....</b>                                                                                                          | <b>27</b> |
| <b>3.1. Lezbično in gejevsko gibanje v Sloveniji ter njegov prispevek k zakonski ureditvi pravic za istospolne osebe .....</b>              | <b>27</b> |
| <b>3.2. Socialno starševstvo .....</b>                                                                                                      | <b>31</b> |
| <b>3.3. Zakonska ureditev istospolnih družin in razmerij v Sloveniji .....</b>                                                              | <b>33</b> |
| 3.3.1. Ureditev istospolne partnerske skupnosti .....                                                                                       | 33        |
| 3.3.1.1. Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti (ZRIPS) .....                                                                 | 33        |
| 3.3.2. Ureditev družine in družinskih razmerij .....                                                                                        | 37        |
| 3.3.2.1. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR - UPB1) .....                                                                | 37        |
| 3.3.2.2. Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD) .....                                                                                 | 39        |
| 3.3.2.3. Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNPOB) .....                                      | 40        |
| 3.3.2.4. Pravilnik o postopkih za uveljavljanje pravic do družinskih prejemkov .....                                                        | 41        |
| 3.3.2.5. Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji .....                                                  | 42        |
| 3.3.3. Ureditev otrokovih pravic .....                                                                                                      | 46        |
| 3.3.3. Ureditev otrokovih pravic .....                                                                                                      | 46        |
| 3.3.3.1. Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic (MEKUOP) .....                                           | 46        |
| 3.3.4. Ostali dokumenti, ki urejajo pravice družine in enakosti, in na katere se lahko sklicujejo tudi družine istospolnih partnerjev ..... | 48        |
| 3.2.5. Pomen aktualne ureditve za otroke istospolnih družin .....                                                                           | 50        |

|                                                                                                                                  |           |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>3.4. Argumenti proti istospolnim porokam, družinam in izenačevanju istospolno in raznospolno usmerjenih državljanov .....</b> | <b>52</b> |
| <b>3.5. Življenje istospolnih družin v Sloveniji .....</b>                                                                       | <b>56</b> |
| 3.5.1. Želja po otrocih in njena uresničitev .....                                                                               | 56        |
| 3.5.2. Družinsko življenje .....                                                                                                 | 61        |
| 3.5.3. Izkušnje otrok LGBTQ družin .....                                                                                         | 64        |
| 3.5.4. Vloga socialnega dela .....                                                                                               | 67        |
| <b>4. UREDITEV ISTOSPOLNIH RAZMERIJ IN OBLIKOVANJE DRUŽINE V TUJINI .....</b>                                                    | <b>71</b> |
| <b>4.1. Evropa .....</b>                                                                                                         | <b>71</b> |
| 4.1.1. Primer ureditve na Nizozemskem .....                                                                                      | 74        |
| 4.1.2. Primer ureditve na Hrvaškem .....                                                                                         | 76        |
| <b>4.2. Združene države Amerike .....</b>                                                                                        | <b>77</b> |
| 4.2.1. LGBTQ gibanje .....                                                                                                       | 77        |
| 4.2.2. Primer ureditve v ZDA .....                                                                                               | 79        |
| <b>5. SKLEP .....</b>                                                                                                            | <b>81</b> |
| <b>6. VIRI IN LITERATURA .....</b>                                                                                               | <b>84</b> |

## KAZALO TABEL

|                                                                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| TABELA 1: Primerjava pravic med istospolnimi pari po ZRIPS in raznospolnimi pari oz. zakonci po ZZZDR .....           | 36 |
| TABELA 2: Primerjava pravic in dolžnosti na podlagi družinske zakonodaje med istospolnimi in raznospolnimi pari ..... | 45 |
| TABELA 3: Možnosti sobivanja istospolnih partnerjev in spočetja/pridobitve otroka v posameznih državah Evrope .....   | 72 |

## 1. UVOD

Družina je koncept, ki je v nastajanju in preoblikovanju že vso človeško zgodovino. Kdo jo sestavlja, kdo in kako jo vodi, kako je institucija družine umeščena v družbo ipd., je odvisno predvsem od kulture določenega naroda in družbeno političnih razmer v nekem obdobju. Družina je postala deležna posebne politične pozornosti in varstva z zakonsko ureditvijo na nacionalni, pa tudi evropski in svetovni ravni. Izobraževanje, prva in druga svetovna vojna, emancipacija žensk, varovanje človekovih pravic in napredek reprodukcijske tehnologije so le nekateri dejavniki, ki so v zadnjem stoletju veliko prispevali k novemu pojmovanju družine in družinskega življenja. Žal se zakonodaja aktualnim razmeram prilagaja zelo počasi, zaradi česar so otroci in starši v določenih družinskih skupnostih diskriminirani. V zelo težkem položaju so se pri nas znašle t.i. istospolne družine, ki po obstoječi slovenski zakonodaji ne uživajo nikakršnega varstva, saj pravno gledano sploh ne obstajajo. Posledično razmerja med partnerjema ter starši (biološkimi ali socialnimi) in otroki ostajajo neurejena. Med drugim se za enakopravnost istospolnih in raznospolnih partnerjev ter družin s homoseksualno ali heteroseksualno usmerjenimi starši v Sloveniji od sredine osemdesetih let 20. stol. zavzema LGBT (lezbično, gejevsko, biseksualno in transseksualno) gibanje. V letu 2005 smo tako dočakali Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti, pred kratkim pa je bil v parlamentarno obravnavo izročen predlog novega Družinskega zakonika, ki je naklonjen tudi družinam s starši istega spola.

V naslednjih poglavjih se bom lotila problematike istospolnih družin v Sloveniji. Aktualno stanje bom skušala prikazati s pomočjo zgodovinskega razvoja družine na področju Evrope, ob koncu pa bom za primerjavo pregledala še ureditev istospolnih razmerij in družin v Evropi in ZDA.

## 2. DRUŽINA NA PODROČJU EVROPE

### 2.1. Definicija družine

Družino je pravzaprav nemogoče opredeliti kot nekaj končnega, nekaj, kar vsi razumejo enako. Koncept in oblika družine (tudi tista, ki jo imenujemo tradicionalna) se spreminjata skozi vso zgodovino. Pojmovanje je odvisno od družbeno - političnih razmer ter kulture v določeni državi, narodu. Dva dejavnika, ki sta v zadnjih stoletjih najbolj vplivala na spreminjanje in pluralizacijo družinskih oblik, sta razvoj industrije in večja enakopravnost žensk. Sodobnih definicij je veliko. Različne definicije so postavljene z različnimi cilji (za namene statističnih raziskav, zakonskih uredb itd.) Najsplošnejša, ki velja na ravni države, je določena v zakonu, pomembna pa je tudi osebna interpretacija vsakega posameznika, kdo in zakaj so zanj družina.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih opredeli družino kot *»življenjsko skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo.«* (ZZZDR-UPB1, 2. čl.) Interpretacija tega člena pušča kar nekaj možnosti za pogovor, kdo je »mišljen« pod to družino, v praksi pa se je izkazalo, da veliko vlogo pri družini, ki jo varuje zakon, igra spol oz. spolna usmerjenost starša/-ev, pogosto bolj kot dejanska korist otroka. V primerjavi z družinami, v katerih sta starša mama in oče (torej so se otroci rodili v heteroseksualno skupnost, bili vanjo posvojeni ipd.) ali družinami z enim staršem, t.i. istospolne družine nimajo nikakršnih pravic kot življenjska skupnost staršev in otrok. Pravno - formalno so pogosto obravnavane kot enostarševske, četudi to niso (v tem primeru je nebiološki starš brez vseh pravic in dolžnosti do otroka svojega partnerja), pravno gledano pa v naši družbi ostajajo nevidne (kljub temu, da obstajajo, jih država ne priznava kot družine).

Statistična definicija enači družino z gospodinjstvom. *»Družino statistično sestavljajo starši in njihovi otroci, ki živijo v istem gospodinjstvu, in še nimajo svoje družine. Družino sestavljata lahko samo mož in žena oziroma partnerja v zunajzakonski skupnosti, ki živita skupaj. Ko otrok postane starš ali se poroči, zaživi v zunajzakonski skupnosti oziroma odide iz svoje izvirne družine, statistično ni več štet v družino staršev.«* (SURs, 2006)

Popisna definicija pravi: »Družina sta zakonca ali kohabitirajoča partnerja, tudi če nimata otrok, jih nikoli nista imela ali pa sta jih imela, a so zapustili družinsko gospodinjstvo.« (Rener, 2006: 18)

Renerjeva izpostavi tudi sociološko definicijo, ki jo povzame po Nowotny, Fux in Pinnelli, (2004), ki pravi: »Družino definiramo kot skupino oseb, ki živi v skupnem gospodinjstvu in jo sestavlja vsaj en otrok in vsaj ena odrasla oseba ter je med seboj povezana z zakonsko zvezo ali kohabitacijo in starševskim razmerjem.« Gre torej za vsaj dvogeneracijsko skupnost in družbeno institucijo, ki skrbi za otroka/-e. (ibid: 16)

Najmanj diskriminatorna pa skuša biti definicija OZN (1992), ki se glasi: »Družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/-e in je kot taka prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic.« (ibid: 16)

V zadnjem desetletju je pogosta t.i. Brownova sociološka tipologija, ki družine razvršča v pet kategorij: *jedrne družine* (dva starša in otrok), *klasične razširjene družine* (vertikalno in horizontalno razširjene družine ter družine, sestavljene iz več jedrnih družin, ki jih povezuje sorodstveno razmerje in strjena lokacija bivanja), *modificirane razširjene družine* (družine, ki so geografsko ločene, vendar vzdržujejo redne sorodniške stike in si nudijo vzajemno oporo), *enostarševske družine* in *reorganizirane družine* (ponovno vzpostavljene družine in družine, v katerih je vsaj eden od staršev socialni, ne pa tudi biološki starš). (ibid: 17)

Po mnenju Renerjeve in soavtoric Brown po nepotrebnem izpostavlja enostarševske in reorganizirane družine, glede na družinske oblike v našem okolju pa se jim zdi smiselna delitev zgolj na dve obliki: *jedrne družine* (dvo ter enostarševske družine in reorganizirane družine) in *razširjene družine* (klasične ter razpršene razširjene družine (slednje so enake Brownovim modificiranim družinam)). (ibid: 17)

Švabova (2006) pravi, da je glavna značilnost današnjih družin intenzivno spreminjanje. Govorimo lahko kar o pluralizaciji družinskih potekov ali družinskih oblik. Institucija družine se spreminja tako po spolni kot starostni strukturi, spreminjajo se družinske vloge, delitev dela itd. Spreminja se *maritalno vedenje* (manj porok, več razvez, več kohabitacij, več ponovnega poročanja), število reorganiziranih družin narašča, podaljšuje se mladost, obdobje aktivnega starševstva se krajša, nekatera obdobja se med seboj mešajo (starševstvo pred

poroko), druga se podvajajo (ponovno poročanje) ... Kljub modernim spremembam v družini nič ne kaže na njihov propad. Družina ostaja nosilka dveh temeljnih družbenih funkcij: socializacije otrok in psihične stabilizacije odraslih posameznikov. (Švab, 2006:63 - 65)

Kaj pa tradicionalna družina? Tudi ta se je namreč skozi zgodovino zelo spremenila. Kot piše Giddens (1999), je to kategorija, kamor lahko uvrstimo najrazličnejše tipe družin, odvisno od države in kulture. Tradicionalna družina, ki se je v Evropi razvila v petdesetih letih 20. stol., je pomenila, da oče in mama živita skupaj z otroki, mama je gospodinja, oče pa zaposlen. Kot že mnogokrat prej, je bila družina tudi po letu 1950 deležna velikih sprememb. Podrobnosti so različne od države do države, trend pa je viden skoraj povsod v industrializiranem svetu. Ženske so postale bolj enakopravne ter konkurenčne na trgu delovne sile. Poroke so še vedno popularne, vendar je veliko tudi število ločitev. V nekaterih evropskih državah je več kot tretjina otrok rojenih v izvenzakonski skupnosti, vse več je tudi enostarševskih družin in novih oblik družinskega sobivanja. Skoraj četrtina žensk v Evropi in ZDA, starih med 18 in 35 let pravi, da ne nameravajo imeti otrok. Raznolikost družinskih oblik je značilna za vse države. Nekateri ljudje ostajajo bolj zvesti tradiciji in običajem, spet drugi se prilagajajo novim življenjskim situacijam. Zakon kot institucija ostaja enako imenovan, vendar je »vsebina« drugačna. Zakonska zveza ni več pogoj za družinsko življenje. Poročeni pari z otroki le še redko predstavljajo večinski del družinskih oblik. Tradicionalnih družin v smislu petdesetih let je le še manjšina.

V šestdesetih letih ni nihče govoril o zvezi (*relationship*), ker ni bilo potrebe. V tem času je zakon sam po sebi pomenil zavezo. Zakon je bil »naravno stanje«, to je bila faza, skozi katero naj bi šla večina. Čeprav je statistično še vedno »normalno stanje«, se je njegov pomen za mnoge spremenil. Sklenitev zakonske zveze je bila pokazatelj, da je par stabilen, trden, vendar pa dandanes le ta ni več pôrok za »uspešno« skupno življenje. V današnjem času je par, poročen ali ne, središče družine. Nekateri se odločijo za poroko, drugi za zunajzakonsko skupnost, na odločitev za skupno življenje pa vplivajo tudi drugi razlogi, ne le želja po osnovanju družine (ekonomska varnost, ljubezen, spolna privlačnost). Zakonska zveza ni več dober pokazatelj družbenega in družinskega življenja. Danes je pomembnejše vprašanje od: »Ali si poročen?« vprašanje »Ali si v zvezi /odnosu?« (Giddens, 1999: 57 - 60)

Renerjeva pravi: »Predstava o tem, da je nuklearna družina prevladujoča družinska oblika sodobnih družb, je široko sprejeta, zato se druge oblike dojemajo kot "nenavadne",

*"odklonske" ali celo "patološke". Predstave o nuklearni družini so tako močno ukoreninjene v moralnih, medijskih in političnih "družinskih diskurzih", da si ti zlahka jemljejo moč razsojanja, kaj je normalna družina, kaj še sprejemljiva in kaj že nedopustna.« Idealnotipska nuklearna družina (poročen par očeta delavca in mame gospodinje ter dveh otrok) danes predstavlja manj kot 20% vseh družin v Evropi. Avtorica zaključí: »Novejše sociološke študije družinskega življenja prav samodoživljanje družine in družinskosti obravnavajo kot temeljno in definitorno dimenzijo družine.« ... »Najpomembnejša sprememba, do katere je prišlo v sodobni konceptualizaciji družine, je po njihovem mnenju v subjektivnem pripisovanju pomena intimnim razmerjem, in ne v objektivnih formalnih (zakonskih) ali krvnih vezeh.« (Renner, 2006: 21)*

Kaj pa istospolne družine? Te obstajajo in so vse pogostejše tudi v Sloveniji navkljub mnogim zakonskim in družbenim preprekam. V grobem istospolna družina pomeni sobivanje staršev (partnerjev) istega spola in otrok. Otroci so bodisi iz prejšnje heteroseksualne zveze vsaj enega od partnerjev bodisi plod načrtovanja in želje partneric/-jev.

Neheteroseksualne partnerske oblike ostajajo stigmatizirane, saj so poznomoderne družbe še vedno naravnane heteronormativno. Veliko se govori o »strokovnih« teorijah in ugibanjih o tem, kakšne posledice bi utegnili imeti življenje v teh družbenih kontekstih na otroke. Nekaterim, v preteklosti netradicionalnim družinam (enostarševskim, posvojiteljskim, etnično mešanim), je do sedaj že uspelo doseči stopnjo »sprejemljivih družinskih oblik«, še vedno pa obstajajo družinske skupnosti, kjer so matere, očetje in otroci nenehno v položaju, ko morajo drugim stalno dokazovati, da jim gre dobro, in da otroci niso v nevarnosti. Imamo namreč družbene skupine, ki se jim starševstvo na podlagi osebnih značilnosti že vnaprej odreka (istospolni, hendikepirani), ter skupine staršev, ki iz različnih razlogov šele postanejo sporni (uživalci drog, starši s težavami v duševnem zdravju). (Švab, Urek, 2006: 128 - 133)

## 2.2. Zgodovinski pregled razvoja družine na področju Evrope

Pojem (tradicionalne) družine na posameznem področju je odvisen od kulture, družbeno ekonomskih sprememb, politike posamezne države in drugih dejavnikov. Res so nekateri zgodovinski premiki na družini pustili opaznejše spremembe, *»nesmiselno pa je trditi«*, je kritičen Goody (2003), *»da lahko glede na posamezno zgodovinsko obdobje, kot sta npr. antika ali srednji vek, določimo značilnosti tedanje družine. Pretirano posploševanje je zavajajoče, saj spremembe družin niso potekale sunkovito, pač pa postopno, v precejšnji meri odvisno od okoliščin, zaradi česar so bile družine v preteklosti kot tudi danes zelo kompleksne in med seboj različne.«* (ibid: 99) Spremembe pa so se dogajale, zato se bom v tem poglavju posvetila razvoju družine oziroma družinskih oblik na področju Evrope.

O evropski družini kot avtohtoni obliki ne moremo govoriti, saj se je skozi zgodovino na tem geografskem območju mešalo mnogo različnih ljudstev in njihovih kultur (od jezika, religije do različnih družinskih vzorcev). Keržan (2008) pravi, da bi bilo zato bolje govoriti o nacionalnih oz. pokrajinskih podtipih družine ali socialnih podtipih. (ibid: 50) Ker se je med mnogimi utrdila ideja, da je razvoj družine v Evropi potekal ločeno od Azije, Goody opozarja, da ne smemo pozabiti na nekrščanske korenine: *»tako germanske, (keltske ter drugih »plemen«), kakor klasične (grške in rimske) in da samo krščanstvo veliko dolguje tradiciji judovske Stare zaveze.«* Na področju Evrope so živele tudi islamske in judovske manjšine, Romi in drugi nomadi s svojo vero in načinom življenja, na »evropsko družino« pa vplivajo tudi navade in kultura novodobnih migrantov iz Afrike, Indije in drugod. (Goody, 2000: 18)

Sicer pa so na družino po vsej Evraziji pomembno vplivale že nove razmere v času bronaste dobe (3300 - 1200 pr. n. š). Z novimi tehnikami poljedelstva, novimi odkritji in intenzivnejšim obdelovanjem zemlje je bilo možno pridelati presežek nujnih virov za preživetje. Posledično se je razvila menjalna trgovina, rokodelstvo in urbano življenje, z vsem tem pa se je spreminjal tudi pomen jedrne družine in sorodstvenih vezi. Nekateri očitnejši mejniki v kasnejšem razvoju družine na področju Evrope so bili močna antična doba (predvsem Rim in stara Grčija), prihod krščanstva, (proto)industrializacija in vseskozi pomembna institucija dote, katere bom v nadaljevanju na kratko osvetlila.

Razne študije so prišle do nekih splošnih ugotovitev o evropski družini, sorodstvu in zakonski zvezi, katere Goody strni v štiri točke. *Prvič*, v zgodovini človeštva praktično ne poznamo družbe, kjer jedrna družina ne bi bila pomembna. *Drugič*, družina je bila pogosto monogamna celo tam, kjer je zakon dovoljeval tudi drugačne prakse. *Tretjič*, posledica tega je, da so tudi tam, kjer so obstajale unilinearne potomstvene skupine (npr. patrilinearni rod), krvne (bilateralne) vezi vselej določali po obeh starših, vključno s tistim, po katerem niso določali potomstva (tudi v patrilinearnih družbah je bil materin brat pomembna oseba). *Četrtič*, ni družbe, kjer vezi vsaj med materjo in otrokom (če ne tudi očetom) ne bi bile tako čustveno kot juralno pomembne. (Goody, 2003: 12 - 13) Ob tem se Keržan (2008) sprašuje, če je evropska družina v resnici tako posebna, da bi o njej lahko govorili kot o izoliranem tipu, saj že Levi - Straus piše, da je jedrna družina bolj ali manj pogosta v večini človeških družb. So pa v primeru t.i. evropske družine zanimive časovne in krajevne posebnosti. (*ibid*: 51) Poglejmo si primera antične Grčije in Rima.

### **2.2.1. Stara Grčija**

Starogrška družba je temeljila na patriarhatu, tako ženske niso imele političnih pravic. Bile so izključene iz javnega življenja, ker je bilo njihovo življenje »delovno« in so ga določale funkcije telesa. »Ženske so bile "delavke", ki so z rojevanjem omogočale fizično nadaljevanje vrste. Rojevanje je namreč veljalo za "zvrst dela", dela pa svobodni državljani v Grčiji ni opravljal.« (Zatezalo, 2008: 4) Ženske so bile torej podrejene po svoji »funkciji« rojevanja, kar jih je izključevalo iz javne, svobodne sfere.

Zatezalova navaja Aristotela, ki v *Politiki* piše, da sta »med barbari ženska in suženj v istem redu, medtem ko svobodni mož v Grčiji v svoji hiši vlada na tri načine: kot gospodar sužnju, kot mož ženi in kot oče otrokom.« Po njegovem mnenju je prav, da so otroci in ženske deležni vzgoje, ki jih podreja zakonom, saj ta odnos obstoji tako zaradi dobrobiti vladajočega (očeta) kot tistih, ki se jim vlada (ženske, otroci). Platon pa je drugačnega mnenja. V *Politei* predlaga isto vzgojo za ženske in moške določenega sloja. Predlaga urjenje žensk tako v vojaških kot drugih spretnostih. V svojem delu *Država* pa omenja celo idealno državo, v kateri bi bile ženske po položaju enake moškim. (Zatezalo, 2008: 5)

Vedénje žensk je bilo določeno, a revnejše niso mogle vedno slediti pravilom. Zaradi dela, pa tudi zaradi javnega mnenja, so »dostojne ženske« ostajale doma, medtem ko so njihovi možje večino svojega časa preživeli na javnih mestih (trgi, gimnazije), in po opravkih pošiljale svoje sužnje. Revnejše ženske, ki sužnje niso imele, pa niso mogle ostati v izolaciji. Po opravkih so morale same. Slavnosti in pogrebov so se udeleževale ženske vseh slojev, ukvarjanje s smrtjo pa je bilo izključno ženska domena.

Spolno vedenje žensk državljanek so urejali zakoni. Kot za najplodnejši čas za zakon oziroma rojevanje otrok je veljalo obdobje od približno šestnajstega do šestindvajsetega leta starosti. Neporočeno žensko je imel njen varuh pravico prodati v suženjstvo, če so jo ujeli pri prešuštvu; cilj poroke je namreč bil rojstvo legitimnih otrok, in prešuštvo je bilo javna žalitev, saj bi se lahko rodili otroci brez povezave z možem. Demostenov zakon (384 pr. n. š.) o prešuštvu določa, da mož, ki z ženo ostane kljub njenemu prešuštvu, izgubi državljske pravice, prešuštnica pa se ne sme več udeleževati javnih slovesnosti, nositi nakita, lahko pa postane tudi popolnoma izobčena. Če je bila ženska v prešuštvo zapeljana ali posiljena, je bil mož po zakonu kriv kot aktivni udeleženec, ženska kot pasivna udeleženka pa svoje nedolžnosti sama ni mogla dokazovati, pač pa je to lahko storil njen agnat (krvni sorodnik po moški strani – tudi mož), mož pa se je moral po zakonu od nje razvezati. V Atenah (v nasprotju s poznejšim Rimom) posilstvo ni veljalo za hud zločin, bilo je celo manjše kaznivo dejanje od zapeljevanja. Slednje so namreč imeli za dolgotrajnejše razmerje, s katerim si je zapeljivec pridobil naklonjenost ženske in s tem tudi dostop do lastnine v hiši njenega moža. Prizadeti mož je imel pravico ubiti zapeljivca, kazen za posilstvo pa je bila denarna globa. (*Zatezalo, 2008: 9*)

Kljub manjšim ugodnostim od atenskih moških je za ženske državljanke skrbel in jih ščitil zakon. Goody navaja, da so v Grčiji poznali tudi doto za žensko, ki je postala dedinja, če ni imela brata (*epikleros*), prav zanje pa so bile predpisane poroke z bližnjimi sorodniki (sinom očetovega brata), da je premoženje ostalo v rodu. Prek institucije dote je sicer večina žensk vseskozi uživala ekonomsko varnost. Zakon je še posebej ščitil vdove in stare ženske. Kljub temu pa atenska demokracija žensk ni vključevala, zato niso uživale nobenih političnih pravic in le malo pravic pred zakonom.

### 2.2.2. Antični Rim

V času Rimskega kraljestva (753 - 510 pr. n. š.) so Rimljani živeli v rodovih. Rod (*gens*) je sestavljalo več plemiških družin (*familiae*). Deset rodov je sestavljalo bratstvo - kurijo (*curia*), deset kurij pa pleme (*tribus*). Družinski poglavar (*pater familias*) je imel neomejeno oblast nad življenjem in smrtjo vseh članov družine. Pojem *familia* sprva še ni imel pomena kot ga ima danes, pač pa je označeval skupnost vsega, kar je bilo v človekovi posesti: služničad, sužnje, hišo, vrt, delovno orodje, živali; torej živi in neživi inventar. Poleg kralja je obstajal senat (svet starcev), ki so ga sestavljali voditelji plemiških rodov (*gentes*) in družin (*familiae*), katerih potomce poznamo kot patricije. Poskus širjenja kraljevske oblasti (oblikovanje dinastije) in zmanjševanje vloge plemiških institucij je povzročil propad monarhije in l. 509 pr. Kr. nastanek patricijske republike. (Zatezalo, 2008: 14)

Rimska družina je predstavljala t.i. osnovno celico rimske družbe in je bila zelo pomembna. Bila je monogamna in patriarhalna. Družinski oče (*pater familias*) je bil svojepraven (*persona sui iuris*), torej družinski poglavar, kateremu so bili podložni vsi drugi v hiši, hkrati pa je bil tudi pod oblastjo svojega družinskega očeta. Rimska družina ima v celotnem rimskem pravnem sistemu tako važno mesto, kot ga nima v nobenem drugem antičnem pravu. Okrog l. 450 pr. Kr. nastane prvi veliki zapis prava - Zakonik dvanajstih plošč (*lex XII tabularum*), ki je uveljavil načelo enakosti pred zakonom za vse družbene (predvsem premoženjske) kategorije prebivalstva. Plebejci (večinsko, svobodno rimsko ljudstvo) so l. 445 pr. Kr. s Kanulejevim zakonom dosegli tudi pravico sklepanja zakonske zveze med pripadniki obeh stanov (patricijev in plebejcev), kar je bilo do tedaj prepovedano.

Pomemben element rimske družbe je bilo tudi suženjstvo. Poleg vojnih ujetnikov je pravna in družbena ureditev omogočala tudi zaslužnjevanje svobodnih državljanov, kar je zagotavljalo zadosten dotok sužnjev. Pater familias je imel pravico kot sužnje prodati svoje sinove. Starši niso bili niti pravno niti moralno obvezani obdržati svoje otroke. »Oče se je lahko ob rojstvu novorojenčka odločil, da ga zavrže na javnih odlagališčih. Zavržene novorojenčke (predvsem deklice), ki so preživele razmere, katerim so bili izpostavljeni, so lahko posvojile tuje družine, ki so jih kasneje izkoristile za sužnje.« (ibid: 16) Goody je pri podajanju ocen čustvenega stanja rimske družbe previdnejši. Pravi, da brezbržnost do novorojenčkov lahko razumemo tudi drugače. »Z izpostavljanjem otrok so morda uravnavali število in spol otrok v skladu z

*viri , ki jih je familia imela na razpolago; ali pa so se na ta način znebili nezakonskih otrok.«* (Goody, 2003: 38) Kakorkoli, leta 374 pr. Kr. je cesar Konstantin to početje z zakonom kaznoval kot detomor.

V času pozne republike so mnoga zakonska določila zastarala ali se spremenila. Priznано je postalo tudi sorodstvo po materini strani, otroci so lahko ob rojstvu dobili materino ali očetovo ime, po materini smrti pa podedovali njeno premoženje. Postopoma sta izginili tudi očetova absolutna oblast nad otroki in moževa absolutna oblast nad ženo. Družinski poglavar ni več imel pravice nad življenjem in smrtjo.

Značilnost zakonske zveze v Rimu je bila ta, da je bila njena oblika odvisna od volje očeta. V starem Rimu sta obstajali dve vrsti porok. Zakonska zveza "*sine manu*" in zakon "*in manu*". Po zakonu "*in manu*" je mož imel pravno oblast nad ženo (tako kot tudi nad otroki in vsemi drugimi, ki so bili pod njegovo očetovsko oblastjo), v zakonu "*sine manu*" pa je pravno oblast nad ženo obdržal njen oče.

Cesar Avgust (27 pr. n. š.) je izdal zakon za spodbujanje porok in rojstev, ki je državljane in državljanke silil k poroki, ob enem pa prepovedoval poroke med svobodnimi državljani in prostitutkami, igralkami in njihovimi potomci. Vdovam in ločenim ženskam je bilo svetovano, naj se ponovno poročijo in rojevajo otroke. Zatezalova (2008) navaja, da je bila spodnja starostna meja poroke za ženske 12 let. Sklenitev zakonske zveze so spremljale davčne olajšave in določene ugodnosti, samci pa so morali plačevati visoke davke. (*ibid*: 26) Sužnji na drugi strani niso mogli ustanavljati pravno veljavnih družin. Njihova zveza se je imenovala *contubernium* (priležništvo) in je niso priznavali kot pravo družinsko skupnost.

V času cesarstva je bila razširjena tudi uporaba ženske in moške kontracepcije ter abortusa. Poleg tega je prišlo že v času republike do velikega pomanjkanja žensk visokega rodu, saj je Romulov (475 pr. Kr.) zakon nalagal očetom pravico (ne pa dolžnosti) vzgojiti vse novorojence in samo prvo novorojenko. »Dodaten razlog za to, da je oče zavrzel novorojenke, je bila dota, ki je pomenila nadaljnjo delitev družinskega premoženja še na novega družinskega člana«, piše Zatezalova. (*ibid*: 18) Primankljaj žensk je privedel do tega, da so se morali možje poročati z ženskami nižjega rodu, čeprav je bil zakon med patriciji in plebejci dalj časa prepovedan.

Družbeni pomen zakonske zveze je bil v osnovanju družine. Poroke med družinami na rimskih tleh so bile dogovorjene. »V Rimu so se poročali eksogamno, kar pomeni, da je bil rimski moški poročen z žensko, ki je bila njegovi družini tuja oz. zunaj njegove krvne skupine.« (ibid: 29) Tako v zgodnjem Rimu kot v Grčiji so bile dovoljene poroke med bližnjimi sorodniki. Goody pravi, da jih niso imeli niti za normalne, niti nenormalne, bile pa so sprejemljive. Prednosti porokam med bližnjimi člani rodu v Rimu niso dajali, so pa bile »zaželene« v primeru, da bi se s sklepanjem izogamnih zvez (med enakimi) izognili neprimernim zvezam, torej so z njimi ženske z majhno doto ohranile družinski status. Avtor poudarja še, da so bile poroke med bratranci in sestričnimi v nekaterih družinah v pozni rimski republiki sklenjene z namenom, da je premoženje ostalo »v družini«. Družinsko premoženje in sorodstvene vezi so očitno igrale pomembno vlogo. Čeprav so bile Rimljanke brez politične moči, so premogle dokajšnjo osebno in finančno svobodo. Tudi rimski sistem dote je bil oblikovan tako, da je žensko varoval pred posledicami razveze, katera je bila na sodišču dostopna tako moškim kot ženskam, in če se zakon ni obnesel, je ni bilo težko doseči. Razmerje moči med moškimi in ženskami zato nemara ni bilo tako neenako, kot je videti.

Mnogi trdijo, da je bil položaj žene boljši kot je prikazan. Ko je bil mož v vojnih pohodih, je bila ona glava družine. Znan pa je tudi izrek, ki naj ga bi izgovorila rimska matrona, ko je stopila čez prag moževega doma: »Ubi tu Gaius, ibi ego Gaia.« kar pomeni: »Kjer si ti gospod, sem jaz gospa.« (ibid:33)

### **2.2.3. Vpliv krščanstva**

Krščanska Cerkev se je v starem veku razvijala v okviru antičnega Rimskega imperija. Njen izvor je v Palestini, kjer je Jezus Kristus oznanil svoj nauk, razširjali in nadaljevali pa so ga apostolski učenci in kasneje misijonarji. Kljub množičnim preganjanjem se je krščanska vera v imperiju počasi širila, v času Konstantina Velikega (l. 306 - 337) pa je bila Rimska država pokristjanjena. Z Milanskim ediktom (l. 313) je postalo krščanstvo svobodna in enakopravna vera, po l. 381 (spreobrnitev cesarja Teodozija) pa tudi državna vera, uveljavljena skoraj po vsem Rimskem cesarstvu. Približno sredi 5. stol. je Cerkev začela z množičnim

pokristjanjevanjem evropskih narodov, najprej Germanov, nato pa še Anglosaksoncev in Frankov. V 9. stoletju se je s ponovnim dvigom moči nadaljevalo pokristjanjevanje Slovanov.

S prihodom krščanstva se je evropska družina temeljito spremenila. Novosti, ki jih je krščanska Cerkev pripeljala skupaj z novo vero, so bile v mnogih pogledih radikalne. Za sklepanje zakonskih zvez so bila vpeljana nova pravila. Prepovedala je poroke med bližnjimi sorodniki (tako krvnimi kot tistimi v svaštvu), vse do 19. stol. pa je prepoved poroke veljala tudi s t.i. duhovnimi sorodniki (botri). V poganski Evropi, antični Grčiji in Rimu, arabskih deželah in drugod je bila poroka med bližnjimi sorodniki dovoljena, ponekod celo zaželena, Cerkev pa je klanske in sorodstvene vezi označila za incestuozna. S tem, ko si je prizadevala tovrstne vezi oslabiti, si je zagotovila večji nadzor nad prebivalstvom in hrati dobila večje možnosti, da bi ljudje premoženje zapuščali njej.

Katoliška Cerkev je zavračala tudi t.i. priležništvo, ki je bilo v navadi po vsej Evropi in Aziji. Motiv za večženstvo, kot pravi Goody, je bila verjetno spolna privlačnost ali potreba po dodatni gospodinjiski pomoči, še pomembnejša pa je bila želja po potomcih, v kolikor žena ni bila plodna ali ni rodila potomca »pravega« spola. Tudi duhovniki, ki so bili sicer zavezani celibatu, so pogosto imeli priležnice vse do časa po gregorijanskih reformah v 11. stol. Goody meni, da Cerkev takih ureditev ni odobraval predvsem zato, ker je imela korist od tega, da je dedovanje omejila le na prave dediče, še ljubše pa ji je bilo, če dedičev sploh ni bilo. Odprava priležništva se je po gregorijanskih reformah uresničevala še s protireformacijo in dlje. (*Goody, 2003: 58*)

Instituciji ločitve in ponovne poroke sta bili prav tako deležni sprememb. Krščanska Cerkev je menila, da morajo biti ženske podložne moškim. Kot ni bila sprejemljiva ločitev, in so za odvrčanje ljudi od nje s svojim nagovarjanjem skrbele same krščanske skupnosti, tudi ponovna poroka ni bila zaželena. Nevarnost teh je namreč, da bi se vdove poročale s pogani, s tem pa bi ogrozile tudi versko pripadnost otrok. Poleg tega bi se lahko rodilo več dedičev, s čimer bi se po Goodyjevem mnenju spet zmanjšala verjetnost, da bi cerkev dobila zapuščino.

Enako je veljalo za posvojitev. Ta je bila prav zaradi možnosti dedovanja v preteklih stoletjih prepovedana po vsem krščanskem svetu. Posvojeni otroci so bili imenovani tudi »otroci krive prisega«, saj so Boga (ali njegovo Cerkev) ogoljufali za tisto, kar mu po pravici pripada. Za

posvojitev se ljudje tudi kasneje, ko je bila zakonsko dovoljena, niso pogosto odločali, saj nezakonskih otrok vse do 20. stoletja ni bilo mogoče dati v posvojitev, pač pa so morali zanje poskrbeti na druge načine. (*ibid*: 60 - 61) V evropsko sorodstvo je krščanstvo prineslo velike spremembe tudi s tem, ko je Cerkev v času cesarja Konstantina (l. 321) postala »del družine«, saj je sebe vključila kot dedinjo in tekmovala s sorojenci.

Ženske so v obdobju vzpona krščanstva v življenju Cerkve igrale veliko vlogo, saj so vdove po večini upoštevale prepoved ponovnih porok in zapuščale imetje Cerkev. Bile so pomembne tudi v smislu dobrotelosti, saj so pomagale revnim; bogate ženske so celo gradile samostane in prenočišča za reveže in s temi dejanji spodkopavale družinsko imetje.

Kljub vsem skupnim točkam družinske strukture na področju Evrope niso bile enotne. Sistemi dedovanja so bili zelo različni (lastnina je bila prenesena tako na sinove kot na hčere). Na družino je vplival tudi poznejši razdor krščanstva med katoliki in protestanti, ki je nastal predvsem zaradi nestrinjanj s prepovedjo porok med sorodniki, dopolnitve teh prepovedi (*tabu incesta*) ter glede ločitve, ki je postala mogoča v vseh protestantskih deželah z izjemo Anglije. (*Goody, 2003: 17*)

#### **2.2.4. Družina od srednjega veka do danes**

V času t.i. visokega srednjega veka, ko je bila Cerkev na svojem zmagovitem pohodu, se Evropa iz ruralne celine vse bolj spreminja v urbanizirano. Izrazito razredna družba je prispevala k razvoju več načinov življenja, odvisno od položaja v družbeni hierarhiji. Družinska struktura in življenje med bogatimi posestniki, meščani in najemniškimi kmeti, med kapitalisti, plemstvom in delavci je bilo zaradi razlik na ekonomskem, izobrazbenem področju in drugje seveda zelo različno (kmetje so se poročali s kmetkami, od pripadnikov elite se je pričakovala poroka s člani svoje skupine ipd.). Krščanske norme so v srednjeveški Evropi še vedno urejale poroko, spolnost in ločitve, vendar pa je v življenje ljudi počasi spet vstopala moč posvetnega prava.

O tem, kakšne družine so bile »značilne« za srednji vek, so mnenja različna. Nekateri v središče postavljajo jedrne družine (s služničadjo ali brez nje), ki naj bi bile razširjene v

različnih družbah po vsem svetu, drugi menijo, da so bile za srednji vek značilne širše sorodstvene vezi. (*Stone v Goody, 2003: 96*) Istenič pravi, da naj bi glede na evolucionistične teorije v tradicionalni predindustrijski družbi prevladovala razširjene družine, patriarhalni pa naj bi bil edini vedenjski vzorec. Vendar pa so analize mnogih socialno - zgodovinskih raziskav (Flandrin, Goody, Stone, Herlihy, Hamiltona in drugi) pokazale nasprotno. Poleg raznovrstnosti družinskih oblik so dokazale tudi raznovrstnost vsebine odnosov med družinskimi člani. Med zakoncema ter starši in otroki so se lahko razvili zelo različni vzorci izvajanja oblasti in izražanja čustev, kar je bilo pogojeno z običaji in navadami, težavnostjo življenjskih razmer ter lastniškim statusom. (*Černič Istenič, 1998: 356*) Zakonska zveza je bila temelj jedrne družine, vendar pa zaradi velike soodvisnosti širše družine (stari starši, bratje in sestre itd.) ta nikoli ni bila izolirana. Giddens (2002) piše, da v srednjeveški Evropi zakonska zveza ni bila sklenjena na podlagi spolne privlačnosti, niti zakon ni bil mišljen kot prostor, kjer le ta vzbrsti. Zakon v srednjem veku ni bil namenjen lahkomišelnosti, strasti ali fantaziranju. (*ibid: 54*)

Z urbanizacijo se je začelo tudi preseljevanje ljudi s podeželja v mesta in na druga ruralna območja, s čimer so se sorodstvena razmerja nekoliko zrahljala. Razslojevanje družbe je postajalo vse močnejše. Sieder (1998) omenja notranje razslojevanje začnši v 16. stol., razlikovanje znotraj posameznega sloja (npr. zaradi enega od načinov dedovanja v kmečki družini, kjer je bil za dediča določen le eden od otrok, se je izoblikoval širok »podkmečki« sloj prebivalstva - kajzarji, delavci na domu, gostači ... ). (*ibid: 11*) Delitev na kmečko, rokodelsko, meščansko družino itd. priča o veliki pestrosti evropskih družin. Giddens (2002) meni, da je bila neenakost moškega in ženske »logična« za tradicionalno družino skozi celotno zgodovino. Ženske so bile last mož in očetov (v pravu opredeljene kot prtljaga). Neenakost se je kazala na vseh področjih življenja, tudi spolnem. Moški so pogosto »uporabljali« usluge ljubic, kurtizan in prostitutk, vendar pa je moral moški poskrbeti, da je bila mati njegovih otrok njegova žena. Najbolj cenjeno pri hčerkah je bilo njihovo devištvo, pri ženah pa pokorščina in zvestoba. Poleg žena so imeli tudi otroci v »tradicionalni družini« zelo malo pravic. Ne gre za to, da otrok starši ne bi marali, ampak bolj za to, da so zanje skrbeli bolj zaradi koristi, ki so jih imeli od njih, in ne toliko zaradi otrok samih. (*ibid: 54 - 55*) Pestrost družin in gospodinjstev znotraj Evrope je bila velika, postajale pa so očitnejše tudi razlike znotraj posameznih držav. Velike spremembe novega veka (odkritje Amerike,

razcvet literature, francoska revolucija, izum parnega stroja itd.), borba med Cerkvami, novo razumevanje sveta in človeka so to pestrost še povečale.

Ločitev in ponovna poroka sta bili v obdobju reformacije in protireformacije še vedno praktično nemogoči. Posledica tega je bila »visoka stopnja strpnosti do nasilja v zakonu in do seksualne nezvestobe«, povzema Goody. (*ibid*: 116) Načinov, kako se znebiti vezi, pa je bilo več. Poleg cerkvenih predpisov so namreč obstajali tudi zasebni, neuradni (zakonec si je npr. lahko svobodo kupil). Avtor pravi, da so ženske sprožile postopek za razvezo pogosteje kot moški, čeprav je to pomenilo, da so morale vrniti doto, s čimer se jim je zmanjšala finančna podpora, lahko pa so tudi izgubile skrbništvo nad otroki. Ob tem jih je spremljala še sramota, ker so bile samske matere v družbi, kjer so večinoma prevladovali poročeni pari. Ponovna poroka je bila mogoča le za vdove in vdovce, s čimer pa so nastale kompleksnejše družinske enote. Sostanujoča družina je po novem vključevala še krušne starše in t.i. polbrate in polsestre. (*Goody, 2003: 166*)

Zgodovinske analize so pokazale, da se je razširjanje novih družinskih vzorcev od 16. in 17. stol. naprej dogajalo zaradi večje naklonjenosti Cerkve družinskemu življenju, in to predvsem zaradi zatona njenega političnega položaja kot vodilne fevdalne sile v 16. stol. Za spremembe protestantske ali pa rimokatoliške Cerkve je bila dovzetna predvsem družbena elita, saj so se s svojim premoženjem lažje približevale določenim ciljem in vrednotam kot revni sloji. (*Černič Istenič, 1998: 357*)

Z izjemo nekaterih gosposkih in elitnih krogov je bila spolnost razumljena kot reprodukcijski akt. Zaradi slabih kontracepcijskih metod je spolni odnos za žensko pogosto pomenil rojstvo otroka. V veliko tradicionalnih kulturah, vključno z Zahodno Evropo, so ženske vse do začetka 20. stol. lahko imele deset ali več nosečnosti v času svojega življenja. (*Giddens, 2002: 55*) V 16. stol. se je začel spreminjati tudi položaj otrok. V Franciji (nekaj desetletij kasneje pa tudi v Angliji) so bili sprejeti strogi zakoni proti detomoru, katerim je sledilo še več zakonov in sankcij, ki so bolje urejali razmerja nezakonskih otrok, njihovih mater in očetov. V dobi protireformacijskega gibanja v 17. stol. je prevladalo mnenje, da bi v primeru, če bi moral poročen moški prevzeti odgovornost za nezakonske potomce, trpela zakonita družina tega moškega. Za nezakonske otroke naj bi namreč poskrbeli v sirotišnicah. V protestantskih deželah je veljalo nasprotno; moški so bili še naprej odgovorni za svoje otroke,

zato je bilo zapuščenih otrok tam razmeroma malo. Zlasti med francosko revolucijo so si prizadevali za izbris razlik med zakonskimi in nezakonskimi otroki, v 16. in 17. stol. pa se je po Franciji, pa tudi na Portugalskem in v Angliji razširilo gibanje ustanov, ki so skrbele za najdenčke. Zametki segajo že v zgodnji srednji vek, kjer so za zapuščene otroke skrbele župnije, te pa so nato otroke dajale k družinam, katere so jih sprejele kot služabnike ali celo dediče. (Goody, 2003: 121)

Razvoj ekonomije je spodbudil predvsem razvoj delavskega razreda. Medtem ko je »tradicionalna« kmečka družinska struktura ostala precej enaka, so hkrati z rastjo pomena srednjega razreda tudi njegove družinske norme v družbi postajale vse pomembnejše. Slojevitost se je kmalu pokazala tudi znotraj delavskega razreda, saj so se višje na družbeni lestvici znašli lastniki podjetij, sledili so jim poslovodje in poklicni strokovnjaki, nižje pa še lastniki malih trgovin, malomeščani, trgovci in uradniki. Z industrijsko revolucijo se je zmanjšal pomen plemstva in zemljiških posestnikov, zelo pa se je razmahnilo urbano meščanstvo. Kasneje se je zaradi neizkoriščene kmečke delovne sile proizvodnja selila na podeželje, kmetom pa ni bilo več treba skrbeti za številne potomce, saj se je ravnovesje med zemljo in velikostjo družine spremenilo. »Odvečni« otroci so pogosto hodili na delo drugam, z razmahom protoindustrije pa so otroke uporabili tudi kot delovno silo v domači industriji (tkanje ...).

Spremenila se je vloga žensk. Odgovornost za kmetijo so v primeru, da ni bilo moškega potomca, nasledile hčere, ali pa so bile zaposlene kot mlekarice ali »dekle«. Razmere na podeželju so se hitro spreminjale, prav tako odnosi med otroki in starši. Medtem ko je srednji razred »izumil otroštvo« in igranje z igračami, so morali kmečki otroci trdo delati. Ekonomsko so postali še bolj dragoceni. Industrijska revolucija z začetkom v 18. stoletju je povzročila povečano povpraševanje po ženski in otroški delovni sili, kar je vzpodbudilo tudi večjo rodnost. Posledično je narasla smrtnost otrok in žensk. Razvoj rednega šolstva je otroško delo počasi spremenil. Leta 1882 so morala mesta zagotoviti brezplačno šolanje za vse, zahtevan je bil krajši delavnik in boljše razmere za delo, delo otrok pod 16. leti pa je bilo zakonsko prepovedano šele l. 1938.

Šolanje otrok je posledično pomenilo tudi vse bolj izobražene ženske. Te so vse pogostejše (vsaj dokler se niso poročile) najemali kot uradnice, učiteljice v šolah in negovalke bolnikov.

V drugi polovici 19. stol. so na zaposlene ženske gledali z vse manjšo naklonjenostjo. Lastni dohodki so doprinesli k manjši odvisnosti žensk, tudi izbira partnerja ni bila več nujno doživljenjska. Z odstotkom zaposlenih žensk se je zvišal tudi odstotek ločitev in odstotek enostarševskih družin. Odpor do formalne zveze je postajal močnejši in sporazumne zveze so v 19. stol. predvsem v delavskem razredu (zaradi manjših stroškov in lažje ločitve) postajale pogostejše od nerazdružljive cerkveno sklenjene zakonske zveze. Konec 19. stol. je rodnost znova upadla in se v naslednjih desetletjih še zmanjšala, kar gre pripisati naraščanju zaposlenih žensk zunaj doma, zmanjšanju smrtnosti otrok in izboljšanju kontracepcijskih metod. Ker so imele ženske manj otrok, so se manj časa ukvarjale z rojevanjem, več pa s pomočjo otrokom pri izobraževanju in lastno poklicno kariero. Tako so postale ekonomsko bolj ali manj neodvisne od svojih partnerjev. (*Goody, 2000:175 - 228*)

Kot je razvidno, se »moderna« družina ni razvila skozi en sam proces. Kot pravi L. Stone, ni šlo za premočrtno zamenjavo enih oblik in vsebin z drugimi, pač pa so se te postopno utrjevale. Poleg tradicionalnih navad in običajev so se začeli uveljavljati novi vzorci družinskega življenja, to pa je povzročilo prekrivanje in sočasnost teh vzorcev. Kako pogosto so se ljudje prilagajali novim navadam in običajem, oziroma ali so ohranjali stare, se je spreminjalo od enega družbenega sloja do drugega. (*Sieder, 1998: 357 - 358*)

### **2.3. Kriza družine**

Kljub večjim spremembam, ki jih je bila družina deležna skozi zgodovino, je za idealno družino še vedno veljala skupnost zakoncev in njunih otrok. Konec 18. in začetek 19. stol. se je koncept družine povezoval z zasebno, čustveno enoto. Do sredine 19. stol. se je tako oblikoval »dom« kot fizični in simbolni prostor, ki je ločen od ostalih prostorov. Namenjen je bil umiku (od zunanjega sveta) in gojenju odnosov znotraj nuklearne družine. Za predindustrijsko gospodinjstvo je bilo značilno, da so se mnoge (tudi službene) aktivnosti izvajale doma, za gospodinjstvo pa so skrbeli drugi (npr. hlapci in dekle). Z razvojem industrije so bile ženske srednjega razreda izključene iz sfere plačanega dela in so v družini dobile novo vlogo gospodinje. Z ločitvijo dela od družinskih aktivnosti se je izoblikovala intimna družina. Nuklearna družina je postala samostojna skupnost, ločena od ostalih članov, in je bila primat doma. Negovanje doma kot zavetišča za družinske člane je postalo v polovici 19. stol. predvsem naloga žena. Ženske, dom in družina so pomenile nasprotje neskrbnega

delavskega industrijskega sveta. Potreba po domu kot družinskem prostoru je predvsem ženskam (ki so bile gospodinje, možje pa so delali v industriji) podelila pomembno vlogo žene kot skrbnice doma in matere. Do poznega 20. stol. je identifikacija doma in družine postala del tradicionalne družinske ideologije. (Cheal, 2008: 17 - 19)

Razmah kapitalizma je zahteval drugačnega človeka - individualista, ki je predan delu, tekmovalen in zapostavi svoja čustva, da bi bil uspešnejši na delovnem mestu. Gillis (v Cheal, 2008) pravi, da je bil *»eden izmed načinov, kako v tej družbi ohraniti čustvene vezi, ritualizacija družinskih vezi; božič, družinske počitnice in drugi prazniki, ki povezujejo družino.«* (ibid: 20) Ritualizacija posebnega sveta družine pa se je še stopnjevala z vsakodnevnimi obedi, nedeljskim kosilom, obdarovanjem za božič itd. Idealizirane podobe doma in družine so se začele rušiti z vse večjo emancipacijo žensk.

Rast zahodno in srednjeevropskega gospodarstva v petdesetih, poznih šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih je povzročala nenehno potrebo po ženski delovni sili, *»ki je v industrijskih državah predstavljala med 37 % in 43 % zaposlenih«*, piše Sieder. Delež poročenih zaposlenih žensk se je sčasoma povečeval. Družinske motive iz dvajsetih in vse do petdesetih let (ženske so delale za družinski proračun, ker dohodek zakonca ni zadoščal) so zamenjali osebni motivi (želja po lastnem zaslužku, neodvisnosti od partnerja, veselje v poklicu, navezovanje družabnih stikov). Obremenitev zaposlenih zakonskih žena je predstavljalo še delo v gospodinjstvu, ki je po *»klasični delitvi dela«* ostalo žensko opravilo. Feminizacija pedagogike in javne vzgoje je tudi družbeno podprla delitev dela glede na spol. Skrb za otroke, spremljanje v vrtec in šolo in skrb za ostarele starše je večinoma padla na ženska ramena. Predsodki, da so moški manj primerni za vzgojo otrok kot ženske, so postali družbeno zelo močni. V to je bilo leta 1974 prepričanih kar 65 % moških. (Sieder, 1998: 236) Spolno opredeljene načine obnašanja in stereotipe o *»naravni«* delitvi nalog v družini je najverjetneje tudi proti njihovi volji spodbujala prevlada mater v procesu socializacije. Da so bili stereotipi o vlogah moških in žensk v družbi zelo močni, kaže tudi anketa ob drugem družinskem poročilu iz leta 1975 v Nemčiji, kjer je trditvi: *»Mati bi morala biti zmeraj na voljo družini; tudi kadar so otroci večji, najde v skrbi za moža in otroke zadostno zadoščenje«*, vsaka tretja ženska s končano osnovno šolo pritrdila, medtem ko je bil odstotek pri višje izobraženih ženskah nižji (pritrdila je le vsaka deseta ženska).

V šestdesetih letih 20. stol. se je začel »ideološki spopad za družino«, kot pravi Renerjeva. Tako konservativni kot radikalni sistem sta gojila temeljno nezadovoljstvo in nezaupanje do konkretnih ljudi in njihovih številnih in različnih življenjskih načinov. Konservativci omenjajo krizo družine, ki naj bi bila »osnovna celica družbe, temeljni kamen države, zibelka naroda in varuhinja morale in vrednot«. Zaradi zunanjih in notranjih spodbujajočih procesov naj bi družina postala šibka, oslabiljena in ranjena. Renerjeva pravi, da gre za nekakšen mit o družinah v preteklosti kot boljših, stabilnejših, varnejših, manj egoističnih in bolj solidarnih, čeprav raziskave kažejo, da življenje v preteklosti ni bilo nič bolj statično in stabilno. Prav tako pa ni nikakršne evidence, da je bilo manj nasilja, zanemarjanja, revščine ali alkoholizma kot danes. (Rener, 2006: 19 - 21) Krizni žargon se je šele v zadnjem desetletju umaknil treznejši in ideološko ter politično manj obremenjeni presoji, a ne povsod (npr. ob nedavnem predlogu izenačenja istospolnih partnerskih zvez z zakonsko zvezo so se konzervativnejše politične stranke zopet zatekle k govoru o krizi in s tem povezani svetosti »tradicionalne« nuklearne družine).

Renerjeva (1995) povzema sociološka razmišljanja, ki nas danes opozarjajo na dve zanimivi posebnosti žargona o krizi družine: »Zaskrbljenost zaradi domnevne krize družine ni nič novega, saj se ciklično pojavlja že skozi vso moderno zgodovino. Govorjenje o krizi družine se vedno intenzivira v obdobjih gospodarskih recesij, politične nestabilnosti in tedaj, ko upada rast prebivalstva na določenem območju. Govorjenje o krizi družine običajno učinkuje tako, da socialne in politične probleme prevaja v osebne in posamične, s čimer vzbuja občutke krivde. Ti pa niso enakomerno porazdeljeni. Ker se predvsem ženske obravnava kot primarno odgovorne za družine in njihovo blagostanje, se težave v doseganju teh ciljev pogosto označuje kot individualno in kolektivno krivdo žensk.« (Rener, 2006: 21)

Predstava o tem, da je nuklearna družina prevladujoča družinska oblika sodobnih družb, je široko sprejeta in močno ukoreninjena v razpravah o družini tako v medijih kot politiki in posledično družbi. Ker si moralni, medijski in politični »družinski diskurzi« zlahka jemljejo pravico do razsojanja, kaj je normalna družina, kaj še sprejemljiva in kaj nedopustna, tudi družba »nenuklearne« oblike dojema kot nenavadne, odklonske ali celo patološke. Avtorica nadaljuje, da iluzorna predstava o tem, kako naj bi družina delovala, si delila skupno bivališče, bila povezana z močnimi čustvenimi vezmi in občutkom pripadnosti, ne pomaga

veliko pri prikrivanju, kako posameznice in posamezniki dejansko organizirajo svoja življenja.

Naj dodam, da je v Sloveniji po popisu prebivalstva iz leta 2002 53 % družin predstavljal zakonski par z otroki, enostarševskih družin je bilo 18,7 %, 5,3 % družin so predstavljali neporočeni pari z otroki, 23 % parov pa je bilo brez otrok. (SURS, 2002) Avtorica dodaja, da idealnotipska nuklearna družina (poročen par očeta delavca in mame gospodinje ter dveh otrok) danes predstavlja manj kot 20% vseh družin v Evropi. Ob tem postavlja bistveno vprašanje: *»Ali je institucija družine res v krizi, in ali ni v krizi samo določena predstava, ideologija družine?«* (ibid: 21) Najpomembnejša sprememba v sodobni konceptualizaciji družine je v *»subjektivnem pripisovanju pomena intimnim razmerjem, in ne v objektivnih formalnih (zakonskih) ali krvnih vezeh«*, še pravi Renerjeva, čemur sledijo tudi novejšje sociološke študije, saj v ospredje postavljajo samodoživljanje družine in družinskosti.

#### **2.4. Pluralizacija družinskih oblik in življenjskih potekov**

Spreminjanje družine in družinskih življenjskih potekov so zelo intenzivni. Kljub temu, da se je pri nas število zakonskih zvez v letu 2008 v primerjavi z letom 2007 povečalo za 5.2 %, je Slovenija med članicami Evropske unije še vedno na zadnjem mestu. V enakem obdobju pa je upadlo število razvez, in sicer za 14.2 %, kar pomeni, da se v Sloveniji z razvezo konča vsaka četrta zakonskih zveza, kar nas v Evropski uniji uvršča na predzadnje mesto (nižjo stopnjo razvezanosti je imela le še Italija). (SURS, 4.8.2009) Od julija 2006, ko je stopil v veljavo Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti, do 22.7.2009 je bilo po podatkih Direktorata za upravne notranje zadeve v register istospolnih partnerskih skupnosti vpisanih 24 istospolnih partnerskih skupnosti, od tega sta 2 prenehali zaradi smrti partnerja in 4 z odločbo upravne enote. Nekateri majhno število registracij pripisujejo diskriminatornemu zakonu, kar pomeni, da se istospolni pari ne registrirajo, ker jim zakon ne prinaša nobenih pravic, ki bi jim olajšale vsakdanje življenje.

Ne spreminja pa se le maritalno vedenje, pač pa tudi pričakovani življenjski poteki ali »faze« (zaključek šolanja, poroka, otroci, služba ...). To po eni strani pomeni, da mladi dlje časa ostajajo doma, zaradi česar se podaljšuje sklepna faza družinskega življenja (obdobje

zoževanja družine je daljše), po drugi strani pa, da se v povprečju mladi vse kasneje odločajo za otroke, drugi si ustvarijo družino že med študijem, nekateri se odločijo sami vzgajati otroka/-e, spet drugi pa si otrok sploh ne želijo ... Potek življenja ni več tako določen, saj so družbene spremembe (npr. podaljševanje izobraževanja, fleksibilizacija dela ipd.) ljudi na nek način prisilile k prilagajanju novim trendom. Nekateri tovrstne družbene dogodke interpretirajo kot znake zatona (tradicionalne) družine, vendar bi bilo bolje kot o zatonu govoriti o novih oblikah družinskega življenja.

Dejstvo je, da danes soobstaja veliko najrazličnejših družinskih skupnosti, kot so npr. enostarševske, reorganizirane, dopolnjene, istospolne družine itd. Prav tako je definicija družine na eni strani v rokah politike (ZZZDR), ki se aktualnim spremembam žal ne prilagaja dovolj hitro ali pa sploh ne, na drugi strani pa njen pomen vse bolj postaja stvar osebne interpretacije (nekaterim družino predstavlja par brez otrok, za druge so to skupnosti, kjer ima otrok lahko starša istega spola, ali pa jih ima celo več kot dva). Družine, ki so še pred desetletjem morda veljale za nepopolne in nenormalne (kot npr. družine z enim staršem), so danes vsaj zakonsko gledano enakopravne tradicionalnim družinam, kar pa ne pomeni, da jih tudi družba vidi in sprejema kot take. Družine istospolno usmerjenih partnerjev pri nas veljajo za nekaj nezaslišanega, skoraj perverznega. Homoseksualne osebe so v preteklosti veljale za duševno bolne, nemoralne, krivoverne ter za suho vejo narodovega drevesa, saj spolni odnosi niso bili namenjeni reprodukciji. S pomočjo novih tehnik umetne oploditve, ki jih omogoča medicina, so tudi istospolnim partnerjem odprte nove možnosti za starševstvo, a ne brez posledic. Če se od heteroseksualnih žensk pričakuje, da se poročijo in spočnejo otroke ter ustvarjajo potomce nekega naroda, se od istospolno usmerjenih žensk pričakuje ravno nasprotno. Te po mnenju mnogih predstavljajo grožnjo tako otrokom kot celotni družbi, drugi pa gredo še dlje in trdijo celo, da je homoseksualnost posledica sovraštva do moških. *»Če nočejo imeti spolnega odnosa z moškim, potem si otroka ne želijo dovolj«*, pravijo. S tem, ko želijo spočeti s pomočjo umetne oploditve (pri nas je bila ta možnost odvzeta ne le lesbijkam, pač pa vsem samskim ženskam, zaradi česar se ženske postopkov OBMP poslužujejo v tujini), delujejo *»proti naravi«*. Otroku na ta način odvzamejo pravico do očeta, vzgajanje skupaj s svojo partnerico pa otroku povzroči še druge težave kot so težave z identiteto, *»nalezljivost«* istospolne usmerjenosti, zasmehovanje sošolcev itd. V primeru, ko gre za moške istospolne pare, so ljudje še bolj strogi. Prvič moški, ki je homoseksualec, po naravni poti nikakor ne more imeti otrok s svojim partnerjem, kot drugo pa mu zmožnost skrbi za

otroka ni dana naravno tako kot ženskam (materinski čut), kar jih postavi v vlogo dvojnih nasprotnikov proti naravi.

Gabi Čačinovič Vogrinčič (1995: 120) pravi, da o življenju v novih družinskih oblikah vemo premalo. *»Delamo se, kot da med družinami ni razlik, da obstaja formula za popolno družino. Razlike moramo narediti vidne, pa ne zato, da bi s tem dodatno stigmatizirali posamezno družinsko obliko, ampak da bi tudi te družine dobile več moči za življenje.«* Ob tem poudarja, da je pomembno, da novih družinskih oblik ne opisujemo le s problemi, ki jih imajo, ampak tudi s prednostmi in priložnostmi, ki jih takšno življenje prinese, in iz česar se lahko naučimo kaj novega. (Švab, Urek, 2006, 149 - 150)

### 3. ISTOSPOLNE DRUŽINE

#### 3.1. Lezbično in gejevsko gibanje v Sloveniji ter njegov prispevek k zakonski ureditvi pravic za istospolne osebe

*»Nič nimam proti homoseksualcem, ne maram pa, da se razkazujejo na paradah, poljubljajo pred mojimi otroki, zahtevajo enakopravnost in za povrh hočejo vzgajati še otroke«* je poved, ki jo pogosto slišimo tudi iz ust političnih veljakov. Diskriminacija ni vrednota današnje družbe, je tudi kazensko preganjana, pa vendar še vedno realnost mnogih (če ne kar vseh) LGBT oseb pri nas. Nekateri so celo mnenja, da je biti »gej« modna muha sodobne družbe. Ob tem se lahko vprašamo, zakaj bi se nekdo namenoma izpostavljal opazkam, poniževanju, celo fizičnemu nasilju zgolj zaradi kaprice? Po drugi strani pa so usta polna besed o enakopravnosti, ljubezni, sprejemanju in spoštovanju. Svet, ki so ga oblikovali naši predhodniki, in v katerem vse teče po pravilih heteronormativnosti, je »ogrožen«. Globalizacija, nove vrednote in hitrost sodobnega časa prinašata nenadne, težko kontrolirane spremembe. Naenkrat niso več le istospolne osebe tiste, ki se morajo prilagajati, pač pa tudi ves heteronormativni svet. Prilagajanje pomeni vlagati trud in napor v spoznavanje in razumevanje različnosti, saj šele, ko nekaj poznamo, se ob tem lahko varno počutimo. In šele, ko se bodo ljudje, ki zavračajo istospolne posameznike in družine, potrudili in poslušali njihove zgodbe, njihov pogled na svet in njihovo izkušnjo sveta, ter se potrudili razumeti njihove besede, bo enakopravnost lahko postala tudi del resničnosti in ne le v Ustavi zapisana beseda.

Svoj intimni svet so istospolno usmerjene osebe dolgo skrivale. Homoseksualnost je bila označena kot bolezen, Kazenski zakonik SFRJ pa *»nenaravno nečistovanje med osebama moškega spola«* (KZ, 2. odst. 186. čl.) do leta 1976 obravnaval kot kaznivo dejanje, za katero je bila zagrožena kazen do enega leta zapor. Janez Šinkovec, sodnik vrhovnega sodišča Socialistične republike Slovenije je leta 1974 za časnik ITD dejal: *»Čas bi bil, da bi tudi Jugoslovani sledili drugim zakonodajam in določbo čl. 186/II črtali iz kazenskega zakonika. Vsekakor gre za občutljivo vprašanje. Zanimivo je, kako se bo nanj odzvala javnost. Menim pa, da bi bilo treba to vprašanje javnosti razgrniti širše in da bi ji morali svoje mnenje povedati tudi psihiatri, sociologi in morda še kdo. Vsekakor pa mislim, da je intimno življenje*

*polnoletnih oseb, ki s tem nikogar ne prizadevajo, resnično njihov osebni problem, in ni potrebno, da družba šteje med svoje pravice poseganje na to področje. Tak način nekako spominja na fevdalno dobo, ko je imela država podložnike za nerazumne otroke in je brez pomislekov urejala vsa njihova osebna in intimna vprašanja.» (Velikonja, 2004: 4)* Leta 1976 je bil potrjen nov republiški Kazenski zakonik (veljaven od leta 1977), ki je v Sloveniji prinesel dekriminalizacijo sporazumnih homoseksualnih odnosov in s tem začetek pomembnega obdobja boja za pravice lezbijk in gejev pri nas.

Aprila 1984 je na slovenskih tleh potekal prvi festival Magnus, ki je združeval tako kulturne kot izobraževalne in družabne dogodke (filmi, razstave, predavanja). Poimenovan je bil po Magnusu Hirschfeldu, ki je bil ustanovitelj Inštituta za spolne raziskave, in je deloval v Berlinu med letoma 1897 in 1933. Magnus je pomenil vstop dela slovenske homoseksualne populacije v javni prostor, kar pa je bil pravzaprav pogoj za spremembe, ki so bile dosežene v naslednjih desetletjih. 1987 je bil iz političnih razlogov prepovedan (organiziran je bil 25. maja, ki je v nekdanji Jugoslaviji pomenil Titov rojstni dan, Dan mladosti in praznik komunistične partije) in nekajkrat prestavljen, vendar v taki obliki ni več obstajal. 1985 je bila ustanovljena feministična skupina Lilit, znotraj katere se je kasneje izoblikovala lezbična sekcija LL (Lezbična Lilit) in sčasoma postala samostojna sekcija v okviru društva ŠKUC (študentski kulturni center). Poleg izdajanja revij, ozaveščanja ljudi o aidsu in varni spolnosti, organiziranja družabnih dogodkov ipd. so se slovenske lezbijke in geji zavzemali predvsem za enakopravnost in sprejem homoseksualnosti v družbi. Posluževali so se različnih prijemov: manifestacije, pojavljanje na radiu in televiziji, organiziranje okroglih miz ... Novembra 1992 je izšla zgibanka »Homoseksualnost, kaj je to?«, katere besedilo je bilo objavljeno tudi v množičnih medijih, ter zgibanka in plakat »Spolnost in aids: Varno v meni« o varnejšem seksu, ki je bila prav tako predstavljena v medijih. Slednja je izzvala val ogorčenja predvsem s strani cerkvenih gibanj in ustanov, saj naj ne bi upoštevala slovenske družinske mentalitete in bila zato neprimerna za mladino. Velikonja (2004) navaja besede Dr. Antona Dolenca, profesorja na Medicinski fakulteti in predsednika Slovenskega zdravniškega društva, ki pravi, da so istospolno usmerjeni ljudje *"izrodek družbe, saj v nobenem primeru s svojimi oblikami spolnosti ne morejo imeti potomcev, torej so že v prvi generaciji obsojeni na izumrtje in so mrtva veja na živem drevesu življenja"*. Slovensko zdravniško društvo se je od te izjave distanciralo, a šele po javnem pozivu. Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) je zloženko kasneje ocenila kot neoporečno. (*ibid*: 33)

V devetdesetih je bilo podanih kar nekaj pobud za legalizacijo istospolne partnerske zveze, ki so sprožile široke javne polemike. Leta 1997 se je MDDSZ odločilo obravnavati pobudo za spremembo ZZZDR, ki bi izenačeval istospolne partnerske zveze z raznospolnimi. Minister Anton Rop oz. državna sekretarka Helena Kamnar sta za pripravo zakonskega predloga oblikovala posebno delovno skupino, v katero pa ni bilo vključenih predstavnikov lezbijk in gejev. Osnovni predlog je pripravila mariborska pravna fakulteta, v njej pa je pisalo tudi, da : *"Skupnost istospolnih partnerjev ni skupnost moškega in ženske ter zato ne more ustvarjati vseh tistih pravnih posledic, ki so tipične za zakonsko zvezo. [...] Poglavitni razlog pravnega urejanja zakonske zveze je v zasnovanju družine. [...] Ni mogoče trditi, da bi skupnost istospolnikov enako kot skupnost matere in očeta vplivala na skladen otrokov razvoj. [...] Zato ne bi kazalo dopustiti možnosti posvojitve niti zunajzakonske oploditve ali umetne osemenitve. [...] Ni predvideno, da bi skupnost istospolnih partnerjev postala podobna zakonski zvezi"* (Velikonja, 2004: 47) Na zahtevo LL in Magnusa sta bila konec leta v skupino uradno imenovana tudi Tatjana Greif in Tone Bricman. Istega leta je bil v 4. številki revije Lesbo objavljen manifest z zahtevami po enakosti in enakopravnosti. Geji in lezbijke so v njem zahtevali polnopravno državljanstvo in družbo, v kateri bodo imeli enake pravice in odgovornosti kot ostali državljani Republike Slovenije. Leta 2001 je parlament obravnaval predlog novele ZZNPOB, po katerem bi bile do OBMP upravičene tudi samske ženske, ki bi jim posebna komisija za to izdala dovoljenje. V zvezi z vprašanjem je bil razpisan referendum, katerega predvolilni čas so spremljale močne kampanije proti noveli, na njem pa so volilke in volilci 17. julija samskim ženskam z veliko večino odrekli pravico do OBMP.

Slovensko LG gibanje opozarja tudi na nasilje in diskriminacijo, ki ga je po raziskavah ILGA - Europe in LL (2001) doživel vsak drugi gej ali lezbijka na ravneh vsakdanjega življenja, zaposlovanja, stanovanjske problematike, zdravstva, vojaščine ali policijske obravnave. Šestega julija so se pod imenom »Obvoznica mimo nestrpnosti - pohod proti homofobiji« zgodile demonstracije, ki so pomenile prvo parado ponosa v Sloveniji. Buren odziv je doživela tudi zmaga Sester na izboru slovenske popevke za pesem Evrovizije, saj so se na zmago odzvali mediji, med katerimi so bili eni zmagi transvestitskega tria naklonjeni, drugi pa ogorčenja niso skrivali. Na kulturni sceni se je zgodil že 17. festival lezbičnega in gejevskega filma.

Januarja 2003 je začel veljati nov zakon o delovnih razmerjih, ki izrecno prepoveduje driskriminiranje delojemalca tudi na podlagi spolne usmerjenosti. Po mnogih poskusih sprejema Zakona o istospolni partnerski skupnosti je bil ta potrjen maja 2005. Ker je prvi in temeljni cilj omenjenega zakona že od prvih predlogov odprava diskriminacije in zagotovitev spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, se boj za pravice nadaljuje. Novembra 2006 sta Mitja Blažič in Viki Kern vložila presojo ustavnosti 22. člen ZRIPS. Ustavno sodišče je julija 2009 odločilo, da je zakon v 22. členu, ki govori o dedovanju, neustaven, kar pomeni, da so vrata za spremembo ZRIPS odprta. Predvsem LGBT družine pri nas se borijo za spremembo pojmovanja družine po ZZZDR, ki jih zaradi neustrezne terminologije dela nevidne in neobstoječe, in enakopravnost vseh družinskih skupnosti. Letos mineva 25 let od začetkov gejevskega in lezbičnega aktivizma pri nas. Med 28. novembrom in 5. decembrom bo potekal že 25 festival gejevskega in lezbičnega filma. Aprila 2007 je izšla prva številka revije Narobe (revija kjer je vse prav), razvila se je tudi uspešna mreža forumov, namenjenih predvsem LGBT populaciji in družinam (Mavrični forum, Rozalija, Gaja kafé idr.), ob piknikih, razstavah, glasbenih in drugih dogodkih pa nastajajo nove ideje, pobude in akcije za enakopravnost in enakost vseh državljanov in državljanek v RS. »Coming out« lezbijk in gejev ter LGBT družin je ključnega pomena za spremembe. Čeprav je borba dolga in težavna, že kaže nove sadove, saj je bil septembra 2009 v parlamentarno obravnavo predložen nov Družinski zakonik, ki med drugim omogoča sklenitev zakonske zveze tudi partnerjema istega spola in priznava obstoj družinske skupnosti istospolnih staršev in otrok.

Koncept družine ter pomen krvnih sorodstvenih vezi se spreminjata. Socialno starševstvo postaja, tudi zaradi možnosti reproduktivne tehnologije, vedno bolj prisotno v družbi, čeprav pojav ni nov. Legalno so ta status lahko pridobili vsi heteroseksualni starši, ki z otrokom niso bili biološko povezani. Z novim Družinskim zakonikom bi bilo to omogočeno tudi istospolnim partnerjem, ki skrbijo za otroka/-e in so dejansko starši, pa čeprav ne po genetskih vezeh.

### 3.2. Socialno starševstvo

Pojem socialnega starševstva je definiran kot družbeni odnos med odraslim in otrokom, ki ne temelji na krvni povezavi, temveč na socialno - čustveni, in je glede na časovno dimenzijo stalen, po svoji kvaliteti pa intimen in vsebuje ekonomsko odgovornost odraslega do otroka. (Zaviršek, 2009, 1 - 3: 4) *»Socialno starševstvo je družbeni odnos, socialna kategorija in koncept, ki zaradi sprememb v vsakdanjem življenju ljudi pridobiva vse večjo znanstveno pozornost«*, pravi Zavirškova. O socialnih starših lahko govorimo, če povezave med otroki in starši niso krvne (starši torej niso biološki).

Dolgo je veljalo, da so biološki starši edini pravi starši, ki so sposobni kvalitetne vzgoje, čeprav socialno starševstvo ni moderna iznajdba. Botri, varuške in dojilje so v preteklosti pri vzgoji in skrbi za otroke, ki niso bili njihovi krvni, igrali staršem enakovredno vlogo. S tem, ko je Cerkev v preteklosti »polbrate in polsestre« definirala kot neprave dediče in pri dedovanju priznavala le krvno sorodstvo, je med ljudi vnesla predsodek o manjvrednosti vseh zunajzakonskih otrok, posvojitve v obdobju vzpona krščanstva tako ali tako dolgo niso bile dovoljene, z dosmrtno veljavnostjo zakonske zveze in glorificiranjem jedrne družine pa so razlike med krvnimi in nekrvnimi, »celimi« in »polovičnimi« sorodniki le še rasle.

Opevanje materinskega nagona, ikonizacija matere kot družinske (skoraj svete) žene, ki je vedno na razpolago otroku in »podpira tri vogale hiše« itd., so krvno mater stereotipno prikazale kot edino pravo skrbnico otrok. Ženski najvišji in izpolnjujoči cilj naj bi bilo rojstvo otroka, saj ji je mati narava vsa potrebna in pomembna čustva, nagone in potrebe položila že v zibelko. Mit, ki se je ustvaril okrog materinstva, je istočasno na nebiološke starše vrgel senco dvoma. Kako naj bo ženska otroku dobra mati, ko pa ne pozna čustev, ki se devet mesecev tkejo med njo in bitjem v njej, niti porodnih bolečin? Ob vsem tem nam moderna družba, usmerjena k receptom za srečno in zdravo življenje, tudi o starševstvu ponuja nešteto knjig. Strah pred vlogo materinstva oz. starševstva (pa naj si bo biološkega ali ne), ki bo otroku omogočila optimalen razvoj, je tako še bolj razumljiv.

V sodobni slovenski družbi so kljub zakonski enakopravnosti enostarševskih družin in družin z obema staršema prve še vedno diskriminirane. V še bolj nezavidljivem položaju pa so se znašle homoseksualne družine, ki v Sloveniji ne le, da niso zakonsko priznane, so celo

zanikane in pravno gledano ne obstajajo. Ob tem predvsem konzervativne stranke pogosto postrežejo z argumenti o psihičnih posledicah, ki naj bi jih življenje ob istospolnih starših povzročilo otroku, čeprav so znanstvene raziskave pokazale, da med otroki, vzgajanimi v družinah s starši različnih spolov in starši istega spola ni razlik oz. te v določenih primerih govorijo celo v prid slednjim (nekateri otroci, ki jih vzgajajo homoseksualni starši, so v najstniških letih bolj priljubljeni, saj njihovi starši med vrstniki veljajo za bolj odprte, svobodomiselnne in razumevajoče). Ne gre pa prezreti dejstva, da diskriminacijo, ki so je otroci morda deležni zaradi spolne usmerjenosti svojih staršev, širijo predvsem zagovorniki teh argumentov, saj otrokom ob degradiranju mavričnih družin ali pomilovanju le teh dajejo zgled, da so te družine manjvredne in včasih celo ogrožujoče.

Tabuizacija socialnega starševstva v veliki meri temelji na ideologijah preteklosti, vendar pa se njegov status počasi spreminja na bolje. Medtem, ko je bilo socialno starševstvo v preteklosti najpogostejše posledica obrednih praks (t.i. duhovno sorodstvo), pa je danes tudi posledica vse manjšega števila norm in sankcij v zvezi s poroko, iz česar izhajajo vse pogostejše kombinacije biološkega in socialnega sorodstva (združene družine, ki jih bolje poznamo pod pojmom reorganizirane ali dopolnjene družine; kar pomeni vrsto možnih kombinacij: - mamin/očetova nov partner/-ica in njegova/njena družina (starši, otroci, sorodniki,...)). Možnost posvojitve ne le v lastni državi, pač pa tudi na mednarodni ravni ter širitev medicinske reproduktivne tehnologije (MRT) ustvarjata rešitve za mnoge pare in posameznike, ki si želijo otrok. Kljub raznolikim družinskim skupnostim imamo v Sloveniji, pa tudi mnogih drugih evropskih državah, še vedno težave s priznavanjem enakih pravic in nalaganjem enakih dolžnosti staršem, ki so (ali pa tudi ne) z otroki biološko povezani. »Naravno starševstvo« je le ena izmed oblik starševstva. V sodobnem času dajemo vse večji poudarek samodefiniciji, lastnemu razumevanju in interpretaciji (kako sam sebe definiram: kot moškega/žensko, hetero/homoseksualca, ...), in to velja tudi za starševstvo. Starši so potemtakem ljudje, ki se definirajo kot starši, ne glede na (ne)krvno povezavo z otrokom. Zavirškova (2009) pravi, da *»starševstvo pomeni odnos dolgotrajne in kontinuirane ekonomske, skrbstvene in emocionalne povezanosti med odraslim in otrokom«*, kar velja tako za biološko kot socialno starševstvo, *»zato je delitev med njima nepotrebna«*. (ibid:5)

### **3.3. Zakonska ureditev istospolnih družin in razmerij v Sloveniji**

Družinsko pravo v Sloveniji zajema pravna pravila, ki urejajo zakonsko zvezo, zunajzakonsko skupnost, istospolno partnersko skupnost, razmerja med starši in otroki, posvojitev, rejništvo in skrbništvo ter ukrepe za varstvo koristi otrok. V tem poglavju bom izpostavila pomembne zakone družinskega prava ter dokumente, ki urejajo pravice družine in enakosti, in na katere se sklicujejo tudi istospolne družine.

#### ***3.3.1. Ureditev istospolne partnerske skupnosti***

##### *3.3.1.1. Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti (ZRIPS)*

Registrirana istospolna partnerska skupnost je »z zakonom urejena skupnost dveh žensk ali moških, ki pred pristojnim organom registrirata svojo skupnost na način, določen s tem zakonom« (2. čl.). Pravne posledice registracije so navedene v tretjem delu Zakona (8. - 24. čl.). Status samski ali razvezan se spremeni v registriran, pri obredu pa v nasprotju s sklenitvijo zakonske skupnosti prič ni. Partnerja sta se dolžna spoštovati, si zaupati in pomagati. Ureditev pravic do preživljanja in ureditev pravic do upravljanja skupnega premoženja je v glavnem enaka kot pri zakoncih.

ZRIPS vsebuje tudi nekatere pravice partnerjev, ki niso predmet družinskopravnega urejanja, in sicer:

- pravica do dedovanja na deležu skupnega premoženja umrlega partnerja (skupaj z otroki umrlega ali sam, če otrok ni)
- pravice v primeru bolezni (partner je upravičen do obveščenosti o bolezni in zdravljenju partnerja, ima pravico do obiskov partnerja v bolnišnici ter odločanja o zdravljenju partnerja, če partner ne zmore sam odločati o sebi, medtem ko o heteroseksualnem partnerju odloča skrbnik).

Skupnost lahko tudi preneha (smrt partnerja, odločitev za ločeno življenje ... ), s čimer nastopijo primerne posledice (o tem govorijo določbe v zvezi s preživnino in delitvijo

skupnega premoženja). Registracija istospolne partnerske skupnosti pa ne prinaša oz. ne ureja nikakršnih pravic in dolžnosti v razmerju do morebitnih partnerjevih otrok (iz prejšnje heteroseksualne zveze ipd.) čeprav otrok živi pri njiju (»biološkem« in »socialnem« staršu ali obeh »socialnih« starših) in skupaj tvorijo družinsko skupnost. Osnovanje družine homoseksualnim parom omogoča medicinska reproduktivna tehnologija, konec koncev pa tudi možnost posvojitve ali nadomestnega materinstva. Dr. Barbara Novak pravi, da je enostranska posvojitev istospolnega partnerja pri nas možna, vendar le (enako pri zakonskih parih), če otrok nima drugega od staršev. V primeru, da otrok drugega od staršev še ima, je za primer tovrstne posvojitve potrebno njegovo soglasje. (*Blažič, 2008: 14*) Registrirana istospolna partnerja pri nas ne moreta posvojiti otroka. ZRIPS namreč ne predvideva registrirane partnerske skupnosti tudi kot potencialne družinske skupnosti. Ob tem lahko sklepamo, da zakon že v naprej domneva, da istospolne družine niso mogoče ali pa popolnoma zanika njihov obstoj.

Švab in Urek (2006) opozarjata, da zakon, ki je bil sprejet leta 2005, istospolnim parom odreka pravice s področja socialnega, zdravstvenega, pokojninskega in ostalih zavarovanj (po partnerju), pravic pa nimajo tudi na vseh drugih področjih, vezanih na pravice svojcev v različnih pravnih in ostalih življenjskih okoliščinah (odvzem prostosti, smrt, procesne pravice svojcev itd.). V mnogih segmentih sta partnerja zavezana z vzajemnimi dolžnostmi (obveznost preživljanja partnerja, dolžnost nege v primeru bolezni ... ), niso pa jima zagotovljene pravice, ki omogočajo uresničitev teh obveznosti (uveljavljanje partnerja kot vzdrževanega družinskega člana (zakon tega ne določa, nekateri istospolni pari, ki se udeležujejo na forumu za lgbt starše in bodoče starše Rozalija, pa poročajo o uspešni razrešitvi prošnje), pravica do odsotnosti dela, pravica do nadomestila za nego družinskega člana idr.). Zakon podeljuje samo nekatere pravice s področja stanovanjskega varstva (20. čl.), pravice v kazenskem postopku (21. čl.), pravice v pravnem in nepravdnem postopku (22. čl.) ter pravice v primeru bolezni (23. čl.). Te vsebine so iztrgane iz konteksta statusa svojca. Avtorici tudi dodajata, da so nevladne organizacije opozarjale, da novi zakon s tovrstno selekcijo pravic namenoma izloča, uzakonja diskriminacijo in delu svojih državljanov in državljanek podeljuje status drugorazrednosti. Zakon tako ne ustreza temeljnim kriterijem enakopravnega državljanstva in načelu enakih možnosti. (ŠKUC - LL in ŠKUC - Magnus, 2005; DIH - Društvo za integracijo homoseksualnosti) (*Švab, Urek, 2006: 140*)

Mitja Blažič in Viki Kern sta uspela v postopku za oceno ustavnosti 22. člena ZRIPS, saj menita, da je izpodbijana ureditev dedovanja po istospolnem partnerju diskriminacijska. Navajata, da *»izpodbijana določba neutemeljeno razlikuje med dedovanjem posebnega in skupnega premoženja partnerjev istospolne partnerske skupnosti ter s tem, da ne ureja posebej dedovanja posebnega premoženja in ne določa nujnega deleža istospolnega partnerja, pomeni neustavno razlikovanje med partnerji istospolnih skupnosti ter zakonci ali partnerji zunajzakonske skupnosti.«* (Ur. l. RS, št. 55/2009)

**Tabela 1:** Primerjava pravic med istospolnimi pari po ZRIPS in raznospolnimi pari oz. zakonci po ZZZDR.

| Pravica                                                                                                                       | Homoseksualni pari | Heteroseksualni pari         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------|------------------------------|
| do preživljanja in preživnine po partnerju                                                                                    | da                 | da                           |
| do upravljanja skupnega premoženja                                                                                            | da                 | da                           |
| do obveščenosti o bolezni, poteku, zdravljenju partnerja itd., ter do odločanja o zdravljenju partnerja, če sam tega ne zmore | da                 | o zdravljenju odloča skrbnik |
| do dedovanja na deležu skupnega premoženja po smrti partnerja (skupaj z otroki umrlega)                                       | da                 | da                           |
| do dedovanja na posebnem premoženju                                                                                           | ne (le po oporoki) | da                           |
| do vdovske pokojnine                                                                                                          | ne                 | da                           |
| do uveljavljanja partnerja kot vzdrževanega družinskega člana                                                                 | ne *               | da                           |
| do odsotnosti z dela in nadomestila zaradi nege ali spremstva bolnega družinskega člana                                       | ne                 | da                           |
| do državljanstva zaradi sklenitve zakonske zveze (istospolne partnerske skupnosti)                                            | ne                 | da **                        |
| do socialnega/ pokojninskega/ zdravstvenega zavarovanja po zakonu (partnerju)                                                 | ne                 | da                           |

Legenda:

- \* Zakon uveljavitve istospolnega partnerja kot vzdrževanega družinskega člana ne predvideva, saj z registracijo partnerske skupnosti ne pridobi statusa svojca po izkušnjah istospolnih parov pa je to mogoče
- \*\* Partner (zakonec) lahko državljanstvo pridobi z naturalizacijo (t.j. na podlagi prošnje) pod pogojem, da je oseba že najmanj 3 leta poročena s slovenskim državljanom in dejansko živi v Sloveniji neprekinjeno vsaj 1 leto pred vložitvijo prošnje. (12. čl. ZDRS - UPB2)

Tabela prikazuje primerjavo ureditve pravic med partnerjema s sklenjeno zakonsko zvezo in istospolnima partnerjema z registrirano skupnostjo.

Zakon je bil sprejet 22. junija 2005.

### 3.3.2. Ureditev družine in družinskih razmerij

#### 3.3.2.1. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR - UPB1)

Zakon ureja zakonsko zvezo, razmerja med starši in otroki ter drugimi sorodniki, posvojitev, rejništvo in skrbništvo.

Zakon (2. čl.) družino opredeljuje kot *»življenjsko skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo«*. To zaobjema bodisi zakonsko zvezo moškega in ženske bodisi sobivanje enega starša (biološkega ali ne) z otrokom. Otrok torej utemeljuje koncept družine. Življenjska skupnost istospolnih staršev (partnerjev) in otrok ni opredeljena kot družina. Zavirškova (2009) pravi, da v preteklosti istospolna partnerstva za zakonodajo niso bila zanimiva, ker v njej predvidoma ni bilo otrok. To potrdi tudi drugi odstavek 3. člena zakona, ki pravi, da je *»pomen zakonske zveze v zasnovanju družine«*. (ibid:12)

Starši imajo zaradi zdrave rasti, skladnega osebnostnega razvoja in usposobitve za samostojno življenje in delo otrok posebne pravice in dolžnosti, da skrbijo za življenje, osebni razvoj, pravice in koristi svojih mladoletnih otrok. Te pravice in dolžnosti skupaj sestavljajo roditeljsko pravico, ki po zakonu pripada skupaj očetu in materi (4. čl.). Zavirškova nadaljuje, da terminologija (roditelj je tisti, ki je otroka rodil), uporabljena v zakonu, ne upošteva zgodovinske in aktualne prepletenosti biološkega in socialnega starševstva. Še več, zakonska terminologija *»celo uveljavljene oblike ne - roditeljskega starševstva prikaže kot roditeljske, da bi zabrisala sledove tega, da se ponekod biološka krvna vez in starševstvo ne prekrivata.«* (ibid: 13) S tem se ustvarja kognitivna disonanca, saj realnost v zakonu ni zajeta, ustvarja se le razkorak med normativnim in dejanskim.

6. čl. zagotavlja varstvo mladoletnim otrokom vselej, kadar je ogrožen njihov zdrav razvoj in kadar to zahtevajo druge koristi otrok. Prav na temo ogroženosti zdravega razvoja otrok poznamo veliko argumentov, ki nasprotujejo istospolnim družinam. O tem več v naslednjem poglavju.

Drugi del Zakona (13. - 85. čl.) zajema določbe, ki se navezujejo na zakonsko zvezo in z njo povezanimi razmerji med zakoncema. Kako so ta razmerja v slovenski zakonodaji urejena za istospolne partnerje, bomo videli v poglavju o Zakonu o registraciji istospolne partnerske skupnosti.

Tretji del ZZZDR (86. - 133. čl.) ureja razmerja med starši in otroki. 86. člen pravi, da »za očeta otroka, rojenega v zakonski zvezi ali v dobi 300 dni po prenehanju zakonske zveze, velja mož otrokove matere.« To pomeni, da tudi če v zakonski zvezi eden od staršev ni biološki starš (npr. uporaba reproduktivne tehnologije), kljub temu pridobi vse pravice in dolžnosti (če starševstvo ni izpodbijano). V heteroseksualnih zakonskih zvezah so omogočene vse kombinacije starševstva, tudi tiste, kjer nobeden od staršev z otrokom ni krvno povezan (posvojitev). V 87. členu zakon določa, da »za očeta otroka, ki ni rojen v zakonski zvezi, velja tisti, ki otroka prizna za svojega ali čigar očetovstvo se ugotovi s sodno odločbo.« Vsebina obeh členov nakazuje, da zakonodajalca ne skrbi, kdo je biološki starš, pač pa v kakšni skupnosti se otrok rodi. (Zaviršek, 2009: 13)

102. čl. določa, da morajo starši svojim otrokom omogočiti pogoje za zdravo rast, skladen osebnostni razvoj in usposobitev za samostojno življenje in delo. Dolžni so skrbeti za njihovo življenje in zdravje ter vzgojo (103. čl.). Prav tako so po svojih močeh dolžni skrbeti za otrokovo izobrazbo. V primeru, da starša ne nameravata več živeti skupaj, se morata sporazumeti o varstvu in vzgoji ter preživljanju otrok, stikih s staršema ter drugimi sorodniki (105. 105.a, 106. in 106.a čl.).

Roditeljsko pravico (113. čl.) sta starša dolžna izvrševati v skladu z otrokovo koristjo. Če je eden od staršev zadržan izvrševati roditeljsko pravico, jo drugi od staršev izvršuje sam. Roditeljska pravica pripada drugemu staršu tudi, če eden od staršev ni več živ, ni znan ali pa mu je odvzeta roditeljska pravica ali poslovna sposobnost (115. čl.). V nadaljevanju so pojasnjeni ukrepi v zvezi z roditeljsko pravico in dolžnostmi preživljanja.

Četrty del Zakona vsebuje določbe v zvezi s posvojitvijo. Te so pri nas še vedno omogočene zgolj zakonskim parom oz. posameznikom, ki posvojijo otroka svojega zakonca (138. čl.) (ko se ponovno poročijo), ali posameznim osebam, ki so polnoletne in najmanj 18 let starejše od posvojenca (137. čl.). Nikjer izrecno ne piše, da posvojitelj ne sme biti oseba, ki je istospolno

usmerjena, vendar posvojitve s strani homoseksualnih posameznikov pri nas praktično ne obstajajo, sploh pa niso dovoljene istospolnim parom (139. čl.).

Nadalje se zakonske določbe navezujejo na rejništvo in skrbništvo, pri čemer spolna usmerjenost nikjer ni omenjena kot omejitev pri vzpostavitvi tovrstnega razmerja (177. in 181. čl.).

Zakon je zadnjimi spremembami začel veljati 1. maja 2004.

### *3.3.2.2. Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD)*

Zakon ureja pogoje, ki jih mora izpolnjevati oseba, ki želi izvajati rejniško dejavnost, postopek pridobitve dovoljenja za izvajanje dejavnosti, način izvajanja in druga vprašanja, povezana z izvajanjem rejniške dejavnosti.

Pogoji, ki jih Zakon določa, so stalno prebivališče v RS, zaključena poklicna oz. strokovna izobrazba ter polnoletnost (5. čl.). Dovoljenje za izvajanje te dejavnosti kandidat pridobi z uspešno opravljenim usposabljanjem. Sedmi člen določa, da rejniško dejavnost lahko izvaja sorodnik otroka, če je to v otrokovo korist. V 26. členu ZIRD so določene rejnikove naloge. Pod določenimi pogoji, ki jih zakon določa v 18. - 22. čl., se rejništvo lahko izvaja tudi kot poklic.

Spolna usmerjenost ob izpolnjevanju pogojev ne bi smela igrati odločilne vloge. Pa vendar zaradi pogostega argumenta, da istospolna usmerjenost starša, rejnika ali posvojitelja ni v korist otroka, homoseksualne osebe te možnosti realno gledano nimajo.

Zakon je začel veljati z 12. decembrom 2002.

### *3.3.2.3. Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNPOB)*

Dotični zakon istospolne pare ali posameznike, pa tudi heteroseksualne posameznike izključuje pri upravičenosti do oploditve z biomedicinsko pomočjo (OBMP).

Že prvi člen pove, da zakon ureja zdravstvene ukrepe, s katerimi se ženski in moškemu (skupaj) pomaga pri spočetju otroka. V postopkih OBMP se mora varovati človeško dostojanstvo, njegova pravica do zasebnosti, predvsem pa zdravje, koristi in pravice bodočega otroka (2. čl.).

Kot zdravljenje neplodnosti ali zmanjšane plodnosti se šteje odpravljanje teh vzrokov s strokovnim svetovanjem, zdravlili ali kirurškimi posegi, pa tudi odvzem in shranjevanje moških ali ženskih spolnih celic pri osebah, katerim grozi nevarnost, da bodo postale neplodne.

Upravičenci do postopkov OBMP so navedeni v drugem delu Zakona (5. - 7. čl.). Ti so:

- Moški ali ženska, ki živita v medsebojni zakonski zvezi ali zunaj zakonski skupnosti, in glede na izkušnje medicinske znanosti ne moreta pričakovati, da bi dosegla zanositev s spolnim odnosom, in jima ni mogoče pomagati z drugimi postopki zdravljenja neplodnosti. Do OBMP sta zakonca ali zunajzakonska partnerja upravičena tudi v primerih, ko se s temi postopki lahko prepreči, da se na otroka prenese huda dedna bolezen. Peti člen še določa, da mora zakonska zveza ali zunaj zakonska skupnost obstajati v času vnosa spolnih celic ali zgodnjih zarodkov v telo ženske.
- Da sta zakonca ali zunajzakonska partnerja upravičena do OBMP, morata biti tudi polnoletna, razsodna, primerne starosti in v takem psihosocialnem stanju, da bosta sposobna opravljati starševske dolžnosti v korist otroka. Ženska mora biti v starostni dobi, ki je primerna za rojevanje.
- Ženska, ki želi donositi otroka za tretjo osebo, pa naj bo odplačno ali ne (nadomestno materinstvo), do postopkov OBMP ni upravičena (7. čl.).

Samske ženske, istospolni pari ali posamezniki tako do umetne oploditve niso upravičeni. Keržan (2008) navaja različne argumente, zakaj so v zdravljenje neplodnosti vključeni pari, ne pa tudi samske ženske. Nek zdravnik pravi, da če je umetna oploditev omogočena samski ženski, je samski moški izključen. Pri reprodukciji sta oba spola enakovredna, kar odpre preveč družbenih vprašanj, ki so za medicino pretežka. Drugi pravijo, da bi možnost OBMP pritisk družbe na žensko, ki je že tako ali tako samska, še povečala. (*ibid*: 122 - 123) Na to temo je bil 17.6.2001 v Sloveniji izveden referendum, katerega vprašanje se je glasilo: »*Ali ste za to, da se uveljavi zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (EPA 1318 - II), sprejet v Državnem zboru dne 19.04.2001?*«. Novela je v 5. členu dopuščala, da bi bila do smiselne uporabe OBMP upravičena tudi ženska brez partnerja, pri kateri bi komisija ugotovila upravičenost do postopkov OBMP tudi, če ne bi bila ugotovljena neplodnost (v tem primeru zunajtelesna oploditev ne bi bila omogočena). Če bi komisija prošnji ugodila, pa ni rečeno, da bi bile ženske oplojene z uvoženo spermo, saj zakon dopušča samo uvoz sperme, kar pa ne pomeni, da slovenski moški ne morejo biti donatorji sperme. Novela zakona je bila na referendumu zavrnjena s kar 72%.

Tretji del ZZNPOB ureja darovanje spolnih celic (8. - 14. čl.). Hkratna uporaba darovane ženske in darovane moške spolne celice ni dovoljena (8. čl.), prav tako ni dovoljeno darovanje človeških zarodkov. Nadalje Zakon vsebuje še določbe glede izvajalcev OBMP, državne komisije za OBMP, postopka OBMP, ravnanja s spolnimi celicami ali zgodnjimi zarodki, shranjevanja le teh idr.

Zakon je začel veljati 19. avgusta 2000.

#### *3.3.2.4. Pravilnik o postopkih za uveljavljanje pravic do družinskih prejemkov*

Prvo poglavje pravilnika (3. - 10. čl.), ki natančneje določa pravice do družinskih prejemkov iz Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP, 57. - 101. čl.), je namenjeno pravici do starševskega dodatka. Tovrstna denarna pomoč pripada staršem, kadar le ti po rojstvu otroka niso upravičeni do starševskega nadomestila, uveljavljata pa ga lahko mati ali oče, ali druga oseba, ki je otrokov skrbnik.

Drugo poglavje (11. - 13. čl.) se nanaša na pravico do pomoči ob rojstvu otroka, tretje (14. - 50. čl.) pa na pravico do otroškega dodatka. 23. čl. pravilnika govori o skupnem dohodku družine (vsota vseh bruto dohodkov družinskih članov za isto koledarsko leto). Ob tem bi rada opozorila, da 74. čl. ZSDP kot družinske člane opredeli zakonca ali zunajzakonskega partnerja; otroka, pastorka, otroka zunajzakonskega partnerja ali posvojenca, ki živi z vlagateljem v skupnem gospodinjstvu; vnuka, nečaka, varovanca brez staršev, ali če je staršem odvzeta roditeljska pravica, kadar živi z vlagateljem in ga je ta dolžan preživljati; ali starša vlagatelja, zakonca ali zunajzakonskega partnerja, če sta ga dolžna preživljati. Istospolna partnerja in istospolne družine so iz tega konteksta izvzete. Če bi bil status omenjenih družin primerno urejen in bi se za družinskega člana po zakonu štel tudi partner starša, s katerim živi otrok, te ne bi veljale npr. za enostarševske, kjer mama ali oče živi s prijateljico/-em, ter bi na ta način tudi državni prejemki, ki jih prejemajo tovrstne družine, primerne realnemu stanju.

Četrty del pravilnika vsebuje določbe v zvezi s pravico do dodatka za veliko družino (51. - 52. čl.), peti del na pravico do dodatka za nego otroka (53. - 57. čl.), šesti del pa na delno plačilo za izgubljeni dohodek (58. - 63. čl.), ki ga prejme eden od staršev, kadar prekine delovno razmerje ali začne delati krajši delovni čas zaradi otrok, ki potrebujejo posebno nego in varstvo.

Pravilnik je bil v Uradnem listu RS objavljen 10. novembra 2003.

### *3.3.2.5. Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji*

*»Družinska politika zajema celoto socialnih, ekonomskih, pravnih, pedagoških, zdravstvenih in drugih ukrepov, ki jih določen politično administrativni sistem izvaja, da bi posredno ali neposredno vplival na življenjske pogoje družin oz. njenih članov, njihov nastanek in razvoj.« (ibid:3)* V Resoluciji je družina enako kot v ZZZDR opredeljena kot skupnost staršev in otrok. Institucija predstavlja prostor, ki otroku daje optimalne možnosti za čustveni in socialni razvoj ter nosi odgovornost za njihovo blaginjo. Družina pa ima pomembno vlogo tudi pri

ohranjanju kohezije (skladnega razvoja) družbe ter kot pomembna proizvodna in potrošniška enota vpliva tudi na gospodarski razvoj družbe.

Nadalje je družina v resoluciji opredeljena kot vrsta življenjskih skupnosti otrok in odraslih oseb, ki trajno skrbijo zanje (stari starši in vnuki, rejniki in rejenci, itd), poleg tega v predlagani družinski politiki subjekt poleg družin predstavljajo tudi pari oz. žene, ki pričakujejo otroke, izvzeti pa so istospolni pari, čeprav bodo postali ali pa so že starši.

Splošna načela oz. temeljne vrednote, ki naj bi opredeljevale socialno politiko, so varnost, svoboda, solidarnost, blaginja in enakost. Družinska politika v Republiki Sloveniji temelji na naslednjih načelih:

- na vključevanju celotne populacije oziroma na usmerjenosti k vsem družinam (*Kljub načelu in resoluciji iz l.1993 so istospolne družine še vedno nevidne.*)
- na upoštevanju pluralnosti družinskih oblik in različnih potreb, ki iz tega izhajajo (*Mnoge pravice staršev in otrok raznospolnih družin še vedno niso urejene, zaradi njih pa je ogrožena tudi socialna varnost posameznih članov teh skupnosti.*)
- na spoštovanju avtonomnosti družine in individualnosti njenih posameznih članov
- na zaščiti otrokovih pravic v družini in družbi ter dajanju prednostnega mesta kakovosti življenja otroka
- na promoviranju enakih možnosti obeh spolov (*Homoseksualne osebe so še v 21. stoletju v pedagoških poklicih (šolah, vrtcih itd.) diskriminirane prav zaradi spolne usmerjenosti in stereotipov ter neracionalnih fobij družbe.*)
- na vzpostavljanju raznovrstnih oblik storitev in na omogočanju, da družine izbirajo med različnimi možnostmi
- na delnem prispevku družbe k stroškom za vzdrževanje otrok
- na dodatnem varstvu družin v specifičnih situacijah in stanjih
- na celostnem, integralnem pristopu

Resolucija v nadaljevanju določa cilje in ukrepe na področju ekonomsko - fiskalnega (davčnega) področja (neposredne in posredne dajatve družinam), področja družbenih služb in drugih dejavnosti (vrtci, šole, servisi za informiranje, izobraževanje in svetovanje, servisi za pomoč na domu itd.), področja dela, zaposlitve in zaposlovanja (porodniški dopust, pravica do

različnega delovnega časa za starše z otroki pod 3 leta starosti idr.), stanovanjskega gospodarstva (posojila z ugodnimi pogoji za mlade družine ipd.) ter družinske zakonodaje.

Vendar pa je Resolucija polna protislovij. Urekova opozarja, da se na splošni ravni avtorji v dokumentu zavzemajo za družinski pluralizem ter priznavanje različnih družinskih oblik kot subjektov politike, hkrati pa z definicijo družine kot življenjske skupnosti staršev in otrok izključijo vse ostale oblike družinskega življenja, ki ne temeljijo na razmerju med odraslimi in otroki. (*ibid*: 135) Še več, »z naštevanjem mogočih skrbniških in sorodniških razmerij pisci resolucije recimo iz družinske politike povsem izključijo istospolne družine.« (Švab, 2006: 135)

Resolucija je bila sprejeta 17.7. 1993.

**Tabela 2:** Primerjava pravic in dolžnosti na podlagi družinske zakonodaje med istospolnimi in raznospolnimi pari.

| Pravice in dolžnosti                                                                                  | Homoseksualni pari                       | Heteroseksualni pari |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------|----------------------|
| pravica do posvojitve*                                                                                | ne (enostranska da)                      | da                   |
| pravica do postopka OBMP                                                                              | ne                                       | da                   |
| pravica do uporabe nadomestnega materinstva                                                           | ne                                       | ne                   |
| pravica do izvajanja rejniške dejavnosti                                                              | ni zakonskih ovir                        | da                   |
| dolžnost do preživljanja (nebiološkega) otroka svojega zakonca /zunajzakonskega partnerja **          | ne                                       | da                   |
| dolžnost do preživljanja (nebiološkega) otroka svojega umrlega zakonca /zunajzakonskega partnerja *** | ne                                       | da                   |
| pravica do skrbništva nad otrokom po smrti partnerja                                                  | če se dokaže, da je to v otrokovo korist | da                   |
| pravica do »očetovskega« dopusta                                                                      | ne                                       | da                   |
| pravica do prednosti pri stanovanjih za mlade družine                                                 | ne                                       | da                   |

Legenda:

- \* Pri nas lahko partner v istospolni družini posvoji otroka svojega partnerja, če otrok nima drugega starša oz. soglaša s to odločitvijo. (Blažič, 2008: 14)
- \*\* To velja v primeru, da otrok živi z njima, razen če je otroka sposoben preživljati ta ali drugi od staršev.
- \*\*\* To velja v primeru, če sta zakonec ali zunajzakonski partner v času prenehanja zveze (ob smrti partnerja) živel z otrokom. (ZZZDR - UPBI, 127. čl.)

Tabela prikazuje nekatere pravice in dolžnosti med istospolnimi in raznospolnimi pari. Te se nanašajo tako na možnost osnovanja družine (posvojitev, oploditev z biomedicinsko pomočjo) kot tudi na razmerja med biološkimi in socialnimi starši ter otroki po njihovem rojstvu.

### **3.3.3. Ureditev otrokovih pravic**

#### **3.3.3.1. Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic (MEKUOP)**

S tem zakonom je bila v Sloveniji ratificirana Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic, ki je bila sklenjena 25. januarja 1996 v Strasbourgu.

Konvencija se uporablja za otroke mlajše od 18 let, njen cilj pa je spodbujati v korist otrok spodbujati njihove pravice, jim priznati procesne pravice ter jim omogočiti uresničevanje le teh tako, da so otroci sami ali prek drugih oseb in organov obveščeni in jim je dovoljeno, da lahko sodelujejo v postopkih pred pravosodnimi organi, ki jih zadevajo (1. čl.).

Otroku (z zadostno stopnjo razumevanja, kar je urejeno z notranjim pravom) pripadajo naslednje procesne pravice:

- pravica do obveščenosti in izražanja lastnega mnenja v postopkih (3. čl.)
- pravica zaprositi za imenovanje posebnega zastopnika (4. čl.)
- druge možne procesne pravice (pravica zaprositi za pomoč ustrezno osebo, da jim pomaga izraziti njihovo mnenje, pravica, da sami ali prek drugih oseb ali organov zaprosijo za imenovanje posebnega zastopnika (v ustreznih primerih tudi odvetnika), pravica do imenovanja lastnega zastopnika in pravica do uresničevanja nekaterih ali vseh pravic strank v takšnih postopkih) (5. čl.).

V nadaljevanju drugega poglavja je pojasnjena vloga pravosodnih organov, vloga zastopnikov, nacionalnih organov idr. Tretje poglavje vsebuje določbe o stalnem odboru (odbor, ki je ustanovljen za namene te konvencije in obravnava probleme v zvezi s konvencijo).

Mednarodna pogodba je bila v Uradnem listu RS objavljena 1. oktobra 1999.

Ob vseh zakonskih ureditvah in določbah, ki so v Sloveniji namenjene urejanju družinske problematike, pa istospolni pari opozarjajo še na mnoge neenakosti pred zakonom. Te se nanašajo na pravico do dedovanja, do zdravstvenega zavarovanja po partnerju, vdovske pokojnine, dohodninskih olajšav, prednosti pri stanovanjih za mlade družine idr. Največji del tovrstne problematike je pogojen s popolno ignoranco istospolnih družin, ki se za svoj obstoj borijo na druge načine. Mnogi pari so zaradi izključujoče zakonodaje primorani posegati po nadomestnih rešitvah. V želji po otroku se postopkov oploditve z medicinsko asistenco poslužujejo v tujini, enako velja za nadomestno materinstvo in mednarodne posvojitve, saj pri nas teh postopkov bodisi ni bodisi homoseksualnim osebam niso omogočeni. Na domačih tleh se istospolne osebe poslužujejo drugih rešitev, kot je na primer oblikovanje »enostarševske družine«, čeprav starš otroka živi s partnerjem; spet drugi dobijo otroka »po dogovoru« (spolni odnos med npr. gejem in lezbijko zgolj z namenom oploditve), čeprav otrok po rojstvu ne bo živel z biološkim očetom in mamo oz. bo živel z dvema paroma istospolnih staršev itd. Možnosti je veliko, posledično je velika tudi pestrost in raznolikost družinskih skupnosti. Ne glede na boj proti nastanku istospolnih družin, predsodkom, ki jih nekateri člani strokovne in laične javnosti vztrajno širijo, in kljub vsem prizadevanjem, da bi nuklearna družina (p)ostala edina »prava« družbeno sprejemljiva oblika družinske skupnosti, dejstvo, da istospolne družine (ob napredovanju reproduktivne medicine, večji enakopravnosti in sprejemanju homoseksualnosti kot normalnega stanja) so in bodo, ostaja. Zatiskanje oči in zanikanje lahko povzroči kvečjemu več škode, tako v smislu ohranjanja predsodkov in diskriminacije kot tudi v smislu kršenja človekovih in otrokovih pravic.

### **3.3.4. Ostali dokumenti, ki urejajo pravice družine in enakosti, in na katere se lahko sklicujejo tudi družine istospolnih partnerjev**

#### **❖ Deklaracija o človekovih pravicah (UDHR)**

Deklaracijo so Združeni narodi sprejeli 10. decembra 1948 v New Yorku. Je instrument, ki ima močan vpliv na življenja ljudi po vsem svetu. Kljub temu, da deklaracija pravno ni zavezujoča, je osnova za vse mednarodno pravno zavezujoče instrumente o človekovih pravicah. Je eden od najbolj poznanih dokumentov o človekovih pravicah na svetu, uporablja pa se za obrambo in razvoj le teh.

#### **❖ Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin**

Konvencijo je Svet Evrope podpisal v Rimu 4. novembra 1950. Njeni cilji so varovati človekove pravice, pluralistično demokracijo in pravno državo; ozaveščati ljudi in spodbujati razvoj kulturne prepoznavnosti in raznolikosti; iskati rešitve za težave, s katerimi se srečuje evropska družba (zapostavljanje manjšin, sovraštvo do tujcev, nestrpnost, varstvo okolja, kloniranje ljudi, AIDS itd.); pomagati pri uveljavljanju trdne demokracije v Evropi s podporo političnim, zakonodajnim in ustavnim reformam. Slovenija se je Svetu Evrope pridružila 1.1993, konvencijo pa je podpisala 31. maja 1994.

#### **❖ Mednarodni sporazum o državljanskih in političnih pravicah (MPDPP)**

Generalna skupščina Združenih narodov ga je podpisala 16. decembra 1966 v New Yorku, veljati pa je začel 23. marca 1976. Slovenija ga je sprejela 1.7.1992. *»Sporazum varuje temeljno pravico človeka do življenja in določa, da nihče ne sme biti žrtev mučenja, zasužnjenja, samovoljnih priporov, prisilnega dela, ali da so mu odvzete temeljne svoboščine, kot so gibanje, izražanje in združevanje.«*

#### ❖ Mednarodni sporazum o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPESKP)

Pakt je bil podpisan s strani OZN 16.12.1966 v New Yorku. Veljati je začel 3. januarja 1976, v Sloveniji pa 1.7.1992. Ta države pogodbenice zavezuje k zagotavljanju ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Tako imenovana druga generacija človekovih pravic zajema pravice do dela, plačila, do socialne varnosti, pravice družine do državne zaščite in pomoči, do ustreznega življenjskega standarda, izobraževanja idr.

#### ❖ Konvencija o otrokovih pravicah

Generalna skupščina OZN je Konvencijo sprejela 1. 1989, v veljavo pa je stopila 2. septembra 1990. Slovenija jo je sprejela 1.7. 1992. Dokument so ratificirale skoraj vse države (razen ZDA in Somalije), najpomembnejše določbe Konvencije pa so:

- obveznost držav, da s sprejetjem vseh ustreznih ukrepov zagotovijo varstvo otrok pred vsemi oblikami razlikovanja ali kaznovanja zaradi položaja, delovanja, izraženih mnenj ali prepričanj njihovih staršev, zakonitih skrbnikov ali družinskih članov (2. čl.)
- glavno vodilo pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki morajo biti otrokove koristi (3. čl.)
- vsak otrok ima neodtujljivo pravico do življenja in razvoja (6. člen)
- pravica otroka do svobode izražanja (12. in 13. člen)
- pravica do svobode mišljenja, vesti in veroizpovedi ter do svobode združevanja in mirnega zbiranja (14. in 15. člen)
- pravica otrok do zdravstvenega varstva in izobraževanja (24. in 28. člen).

#### ❖ Listina o temeljnih pravicah Evropske unije

Listina je bila sprejeta 7. decembra 2000 na zasedanju Evropskega sveta v Nici. Ta združuje državljanske, politične, ekonomske in socialne pravice državljanov in drugih posameznikov, ki prebivajo v Evropski uniji. Pravice so razvrščene v šest poglavij: dostojanstvo, svoboščine, enakost, solidarnost, državljanske pravice in pravosodje.

### ***3.2.5. Pomen aktualne ureditve za otroke istospolnih družin***

Otroci istospolnih družin imajo enake pravice in dolžnosti v razmerju do svojih staršev kot vsi ostali, le da v tem primeru za starša velja le biološki starš, ki roditeljsko pravico dobi ob rojstvu otroka, ali starš, ki otroka posvoji, in je tako njegov zakoniti skrbnik. Če ima eden od istospolnih partnerjev otroka iz prejšnje heteroseksualne zveze, imata roditeljsko pravico heteroseksualna starša. Ob tem se je potrebno dogovoriti o vseh posledicah in dolžnostih do otroka, ki jih prinese razveza (obiski, preživnina ipd.). Nova reorganizirana družina lahko za vsakega otroka predstavlja težko izkušnjo, odvisno od njegove starosti, izkušenj, odnosov med starši in njim, njegovega razumevanja nove situacije itd. Predstavljam si lahko, da je zaradi norm, ki vladajo v družbi, soočenje z dejstvom, da je eden od staršev homoseksualno usmerjen, morda še težje kot sicer. Kakorkoli, razmerja med starševim partnerjem in njim zakon ne opredeljuje, kar pomeni, da med otrokom in starševim partnerjem ni nikakršnih dolžnosti in pravic. Pravna situacija je enaka tudi v primeru, ko je posameznik/-ca otroka posvojil/-a in nato zaživel/-a skupaj z istospolnim partnerjem/-ico. O tovrstni družini lahko pravno gledano razmišljamo kot o družini z enim staršem.

Zgodba je drugačna, ko istospolni par skupaj načrtuje otroka. Legalnih možnosti za to v Sloveniji sicer ni, se pa pari poslužujejo predvsem posvojitve in postopkov umetne oploditve v tujini, nekateri pa se odločijo tudi za nadomestno materinstvo. Pravno je razmerje definirano le med biološkim staršem in otrokom. Slovenska zakonodaja istospolnega starševstva in družin ne priznava, zato je otroku pravno gledano starš lahko le eden od partnerjev. Običajno je to oseba, ki je otroka bodisi rodila (lezbijke) bodisi darovala spermo (geji) oz. oba biološka starša, če je darovalec znan (v Sloveniji te možnosti ni). Otrok v tem primeru živi z dvema istospolnima staršema (socialnim in biološkim), vendar ima le do enega izmed njiju zakonsko urejeno razmerje. Po tem staršu otrok prejema vse pravice, ki pritičejo takemu razmerju (zavarovanje, pravica do preživljanja in preživnine, pravica do izobrazbe, skrb starša za otrokovo korist in zdrav razvoj, pravica do dedovanja, do pokojnine po umrlem staršu itd.) kot tudi vse dolžnosti (do preživljanja staršev). Kaj pomeni za otroka, če zakonitega starša izgubi? Staršev partner pravno gledano v otrokovem življenju nima nobene vloge, četudi je za otroka njegov starš. Po smrti zakonitega starša je otrok zakonsko gledano sirota. Skrbništva nad njim ne dobi avtomatično njegov socialni starš, pač pa se mora ta pred sodiščem dokazati kot najboljši kandidat. Še zdaleč ne gre le za materialne pravice (po socialnem staršu lahko

otrok deduje le preko oporoke, niti ga socialni starš ni dolžan preživljati ali mu omogočiti primerno izobrazbo ipd.) pač pa za čustveno vez, navezanost, občutek varnosti, starševsko ljubezen itd., ki se je razvijala vse od prihoda otroka v družino. Otrok lahko zaradi zakonodaje, ki ne sledi realnim razmeram, na enkrat ostane brez obeh staršev, če sodišče ne odloči v prid t.i. socialnega starša. Kje je varstvo otrokove koristi in dobrobiti? S tem, ko zgolj zaradi spolne usmerjenosti otrokov drugi starš po prepričanju zakonodajalca in tudi velikega dela družbe ne more biti kos starševanju, otrok postane predmet v rokah države. Podajanje otroka iz rok v roke pod pretvezo iskanja najboljše rešitve znotraj heteronormativnih okvirov v primeru, ko je spolna usmerjenost starša edini razlog za premestitev otroka iz njegovega družinskega okolja, zagotovo ni v otrokovo korist.

Situacija pa lahko postane še bolj zapletena. Otroka lahko donosi nadomestna mati, njeno jajčece pa je lahko oplojeno s semensko celico semenske mešanice obeh gejevskih darovalcev (staršev). V tem primeru brez analize DNK ne moremo zagotovo vedeti, kdo od njiju je »biološki oče«, in v primeru, ko se ženska, ki otroka donosi, odpove vsem pravicam, ima otrok dva gejevska starša (istospolna partnerja se pri nas za enkrat še ne moreta skupaj vpisati kot starša). Če se pravicam ne odpove, ima otrok pravzaprav tri starše, v primerih, ko otroka spočneta gej in lezbijka po dogovoru, in ko imata vsak svojega partnerja, s katerim želita otroka vzgajati, pa lahko otrok odrašča celo s štirimi starši. To je le nekaj primerov, ki v resnici obstajajo, in vse te skupnosti sebe imenujejo družina. Represivna zakonodaja lahko v prihodnje družbo ohranja znotraj heteronormativnih sten, za otroke, rojene v takšnih skupnostih, pa lahko to pomeni večni boj z diskriminacijo in nenehno dokazovanje normalnosti.

### 3.4. Argumenti proti istospolnim porokam, družinam in izenačevanju istospolno in raznospolno usmerjenih državljanov

Homoseksualne poroke, izenačevanje istospolnih zvez z zakonskimi ipd. v Sloveniji naleti na gluha ušesa. Za Slovenijo je značilna brezpravnost istospolnih družin, v zvezi z njimi pa je razširjena homofobija. Judith Stacey, profesorica sociologije na univerzi v New Yorku, pravi, da je »nalepka "gejevska in lezbična družina" v resnici simptom nerazumevanja in čustvene ogroženosti, ki ju občuti velik del negejevske javnosti ob spoznanju, da imajo tudi geji in lezbijke lahko družinsko življenje.«

Kuhar piše, da se je v Slovenskih časopisih v devetdesetih letih prejšnjega stoletja pojavila informacija o prvi homoseksualni poroki na svetu, in kljub temu, da gre za pomembna politična vprašanja, so se tovrstne novice pogosto znašle v rubriki zanimivosti (»če verjamete ali ne«). Homoseksualnost je kot »drugačna« spolna praksa še vedno stereotipizirana. Pa vendar Weeks in drugi (1999a: 84) izpostavijo dva pomembna dejavnika, ki od osemdesetih naprej homoseksualnim osebam omogočajo življenje zunaj klozeta. To so t.i. procesi preobrazbe intimnosti ter družbe in pojav novega diskurza o homoseksualnem življenju, ki se ne omejuje zgolj na seksualnost in identiteto, ampak poudarja tudi odnose, prijateljstvo, izkušnje intimnosti, istospolno starševstvo, pravice istospolnih partnerjev in istospolne poroke. (Švab, Kuhar, 2005: 46)

Navkljub demedikalizaciji homoseksualnosti, družbenim miselnim spremembam v zvezi s sprejemanjem istospolne usmerjenosti itd. je bilo tako v preteklosti kot tudi danes v političnem in javnem diskurzu slišati mnogo argumentov na račun istospolnih porok, družin in izenačevanju pravic (predvsem jih lahko zasledimo med ljudmi konzervativnejših življenjskih nazorov). Otroci v istospolnih dužinah naj bi imeli težave v razvoju spolne identitete, na splošno več vedenjskih in osebnostnih težav, zaradi spolne usmerjenosti staršev pa naj bi bili podvrženi diskriminaciji. Kot pravita Švab in Urek (2006), splošno še vedno veljata dve predpostavki:

- istospolne družine naj bi bile nenaravne
- gejevski in lezbični starši naj bi zaradi svoje patološkosti otrokom predstavljali grožnjo

V nadaljevanju izpostavljata naslednje skupine argumentov proti istospolnim družinam:

❖ Istospolne skupnosti so nenaravne in zaprte za življenje

Ta argument izhaja iz mišljenja, da je jedrna družina naravna tvorba, saj so v njej lahko spočeti otroci. S tega stališča so istospolne družine nenaravne, saj partnerja med seboj ne moreta spočeti otroka, kar jih naredi sovražne »naravnim« družinam in narcistično usmerjene. Reproductivna funkcija družine omogoča ohranitev slovenskega naroda, medtem ko naj bi bile po tej logiki homoseksualne skupnosti zaprte za življenje. Kaj je »normalno« in »naravno« v spolnosti, družinskih razmerjih itd., je odvisno od aktualnih političnih in nacionalnih interesov. Nekateri so predlog ZRIPS leta 2003 zavrnil s trditvami, da bi bila država potemtakem finančno preveč obremenjena, saj je predlog vseboval določbe, po katerih bi bila partnerja deležna zdravstvenega zavarovanja po partnerju, vdovske pokojnine, dohodninskih olajšav, prednost pri stanovanjih za mlade družine itd. Iz zgodovine pa tudi vemo, da je bila nenaravnost najstarejši razlagalni model homoseksualnosti. Kasneje so jo razlagali tudi kot greh, deviantnost, duševno motnjo, motnjo v delovanju hormonov, posledico disfunkcionalne družine ... do danes, ko naj bi bila homoseksualnost »genska napaka«.

❖ Lezbične matere in gejevski očetje predstavljajo grožnjo za otroke

Istospolne družine še niso uspele dobiti statusa »sprejemljive družinske oblike«, med katere so v preteklosti spadale tudi enostarševske, zunajzakonske, posvojiteljske itd. Javni govor je prežet s predsodki in strahom o LGBT (lezbični, gejevski, biseksualni in transseksualni) skupnostih, v katerih živijo otroci. Prav zaradi tega so se med drugimi tudi istospolne družine znašle v položaju, ko morajo nenehno dokazovati, da jim gre dobro, da otroci niso v nevarnosti. Starševstvo se jim na podlagi osebnostnih značilnosti namreč že vnaprej odreka. (*ibid*: 133) Prepričanje, da gejevske in lezbične družine za otroke predstavljajo grožnjo, je še vedno pogosto. Kot pišeta Švab in Urek (2006), gre za strah pred infekcijo, da bodo otroci, ki so vzgajani v istospolni družini, tudi sami postali homoseksualci, po drugi strani pa gre za mitske predstave, da homoseksualci zlorablajo otroke. K temu pripomorejo tudi mediji, ki v eni sapi poročajo o pedofiliji in homoseksualnosti, kot da gre za vzročno - posledična pojava. Po drugi strani pa to državi omogoča, da sebe postavi na mesto zaščitnika otrok. Statistične raziskave kažejo, da sta obe prepričanji neutemeljeni, saj večina homoseksualcev izhaja iz

heteroseksualnih družin, spolnih zlorab otrok pa največ izvedejo heteroseksualni moški nad deklicami. Kljub temu se stereotip uporablja kot argument pri izključevanju homoseksualnih oseb iz vzgojiteljskih in skrbstvenih poklicev. (*ibid:143 - 146*)

Raziskava, ki sta jo izvedla Švab in Kuhar (2005) o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk, je pokazala, da zaradi splošne stigme, negativnih reakcij, stalnega dokazovanja itd. nekatere lezbijke in geji homofobična stališča ponotranijo, to pa jim vzbudi občutje, da niso za otroke, in da je njihova spolna usmerjenost v nasprotju s starševstvom. Poleg tega želja po otrocih obstaja predvsem na načelni ravni, saj se istospolno usmerjeni partnerji in posamezniki zavedajo, da so realne možnosti za to zelo majhne. (*ibid: 106 - 107*)

#### ❖ Otroci bodo imeli težave z identiteto

Najprej moramo razločevati med pojmi spolne/seksualne orientacije, vloge in identitete. **Spolna orientacija/usmerjenost** določa, kako sami sebe dojemamo, torej kot homo ali heteroseksualno osebo (nas spolno privlači isti ali nasprotni spol). Ta je pogosto neodvisna od seksualnega vedenja in identitete, saj to, da ima nekdo istospolne seksualne izkušnje, še ne pomeni, da sebe dojema kot homoseksualca. **Spolna vloga** pojasnjuje, kako skozi svoje vedenje, obnašanje izražamo svojo moškost ali ženskost - kakšen poklic izberemo, katere oddaje spremljamo, kako se oblačimo ipd.). **Spolna identiteta** pa zajema razumevanje, dojemanje sebe kot moškega ali ženske, torej kako se sam definiram, uspolim (ali o sebi razmišljam kot o moškem ali kot o ženski). Ta je fluidna, ves čas v nastajanju.

Raziskave so pokazale, da se spolna identiteta otrok, ki so odrasli v družini s staršema istega spola, ne razlikuje od spolne identitete otrok iz heteroseksualnih družin. (*Golombok, 2001: 58*) To pomeni, da so se otroci identificirali s svojim biološkim spolom in niso kazali nikakršne zmedenosti glede svoje spolne identitete. Raziskave so tudi pokazale, da ni bistvenih razlik v deležu homoseksualcev, ki so odrasli bodisi v hetero ali homoseksualnih družinah. Golombokova v svoji raziskavi navaja še, da mladi, ki so kot otroci odrasčali v homoseksualnih družinah, niso nič bolj depresivni, anksiozni in nič pogostejše ne iščejo strokovne pomoči kot njihovi vrstniki. (*ibid: 56*)

## ❖ Otroci bodo diskriminirani

Ljudje, ki opozarjajo pred diskriminacijo otrok, so mnenja, da naj bi bili otroci zaradi spolne usmerjenosti svojih staršev bolj izpostavljeni nasilju, diskriminaciji, težje pa naj bi vzpostavljali tudi stabilnejša prijateljstva. Študije kažejo, da so ti otroci med vrstniki enako priljubljeni. Med adolescenco so otroci istospolnih družin pogosteje zapostavljeni, kažejo raziskave, vendar pa so drugi otroci, ki izstopajo zaradi telesnih značilnosti, socialnega statusa ipd. prav tako v obdobju odraščanja pogosteje tarča zbadanja. Golombokova poroča tudi o nekaterih intervjuvancih, katere so o tem spraševali že v odrasli dobi, ti pa so povedali, *»da se je njihov status med vrstniki proti koncu šolanja glede tega vprašanja obrnil: to, da je mama lezbijka ali oče gej, je v očeh vrstnikov dobilo vrednost in nov pomen, pomenilo je imeti »kul« starše.«* (Švab, Urek, 2006: 147)

Pri (ne)diskriminiranju ima pomembno vlogo tudi šola. Bercht (2006) pravi, da *»tuje raziskave dokazujejo, da tisti otroci, ki so imeli izkušnjo, da so vzgojiteljice in pedagogi v vrtcih in šolah ob pogovorih o družinah enakovredno govorili o različnih družinah, niso imeli nobenih težav s tem, da bi se počutili manjvredne ali drugače prikrajšane, ker ne živijo v "normalni" družini, pa tudi njihovi sovrstniki so bili občutljivejši za razlike, in sposobnejši, da jih umestijo v bogastvo osebnih izkušenj brez vnaprejšnjih negativnih sodb.«* (Švab, Urek, 2006: 148) Pomembno vlogo v boju proti diskriminaciji ima tudi vsak posameznik. Če bomo sami o vseh družinah govorili enakovredno ali pa o »drugačnih« vsaj ne pomilovalno ali slabšalno, in otrokom pluralnost družinskih oblik približali že doma, bomo korak bliže preprečevanju nasilja in zbadanja teh otrok v šolah in družbi nasploh.

## ❖ Družba še ni zrela

Ta fraza je pogosto slišana od nasprotnikov legalizacije istospolnih družin. Češ, družba še ni zrela, da bi sprejela istospolne družine - kaj istospolnim staršem torej daje pravico izpostavljati otroke načinu življenja, ki jih bo stigmatiziral? Argument proti legalizaciji posvojitve je, da *»družba še ni zrela. Otroci si ne izberejo sami, da bodo živeli v istospolni družini«*. Švab in Urek ga izpostavljata zato, ker v isti sapi priznava diskriminacijo nad istospolno populacijo in hkrati navaja k sklepu, da je bolje, da obstoječih razmer ne spreminjamo. (*ibid*: 148) A vendar so otroci že tu, potrebujejo ljubezen, skrb, varstvo. Ker

živijo s homoseksualnimi starši, bi bilo za njihovo korist potrebno poskrbeti znotraj njihovih družin, ne pa si zatiskati oči in se obnašati, kot da teh družin in otrok ni.

Kaj v družini torej zares šteje? Golombokova je v svoji raziskavi prišla do zaključka, da »za nobenega od primerov škodljivih učinkov nekega družinskega konteksta na otroka ni bistveno, v kakšni družinski obliki je otrok živel, pomembno pa je bilo, kaj se je v družini dogajalo. Šele v kontekstu z vsemi drugimi okoliščinami in odzivom konkretnega otroka nanje lahko govorimo, da določena družinska oblika na otroka ni delovala dobro. Pa še pri tej oceni moramo biti pozorni na to, kakšne družinske podpore je bila deležna družina.« (Švab, Urek, 2006: 140)

### **3.5. Življenje istospolnih družin v Sloveniji**

Prve raziskave vpliva življenja v istospolnih družinah so se v ZDA pojavile že pred trideset leti, pri nas pa so v razmahu predvsem v zadnjem desetletju. Med njimi so raziskava »Družinski in socialni konteksti življenja istospolno usmerjenih v Sloveniji«, ki sta jo Švab in Kuhar objavila leta 2004, raziskava agencije Delo Stik, ki je bila na temo istospolnih partnerstev izvedena 26. in 27. julija 2006 po telefonu, ter raziskava »Istospolne družine v Sloveniji«, katero je preko poglobljenih, pol - strukturiranih intervjujev z desetimi osebami iz sedmih istospolnih družin izvedla Sobočanova, izsledki pa so bili objavljeni v prvi polovici letošnjega leta. V tem poglavju se bom osredotočila na ugotovitve omenjenih in drugih domačih ter tujih raziskav. Zaradi razmeroma majhnega števila potencialnih korespondentov in velike obremenjenosti le teh se sama za namene diplomske naloge nisem odločila za anketiranje ali poglobljene intervjuje, poleg tega pa so izsledki že opravljenih raziskav še zelo novi in aktualni.

#### **3.5.1. Želja po otrocih in njena uresničitev**

Pojem družine je širok in kompleksen pojem. Zakonsko gledano je družina skupnost staršev in otrok (običajno interpretirano kot mame, očeta in njunih otrok), s statističnega vidika pa so družine življenjske skupnosti parov brez otrok, para z enim ali več otroki ali staršev z enim ali več otroki. Po popisu prebivalstva leta 2002 je Slovenija štela 555.945 družin. Ali so v to

številko vštete tudi istospolne družine, ni znano, prav tako z vidika statistike družine izbire najverjetneje niso zajete.

Želja po otroku je pri nekaterih homoseksualnih osebah zelo močna: *»Jaz sem vedela, da bom enkrat imela otroka. Še preden sem bila v tej zvezi (z žensko). In ona mi je rekla: Saj lahko imaš pa družino z mano. Nikoli ni bilo vprašanje, da družine ne bi bilo. (Suzana) in »Z leti pa, tam 30 in čez, pa se mi je zazdelo, da prav iz leta v leto vedno bolj občutim to željo po otroku, in to se je res strahotno bolj stopnjevalo. (Alenka) (Sobočan, 2009: 74)*

Raziskava, ki sta jo Švab in Kuhar (2004) izvedla med 292 moškimi in 151 ženskami, je pokazala, da si 39,7 % istospolno usmerjenih oseb želi otroka, medtem ko si jih 37,5 % otrok ne želi. Poleg tega želja po otrocih s starostjo vpada (v starostni skupini 31 - 40 let si otrok želi le 30 % anketiranih, po 41. letu pa le še 15,4 %. (*ibid*: 70) Heteronormativne predstave o tem, kdo je lahko starš, kaj je prava družina, kaj je za otroka naravno in zatoorej zdravo in kaj ne, so v določeni meri dvome zasadile tudi med homoseksualne osebe. Dodatno raziskovanje v fokusnih skupinah je pokazalo, da je ideja o otrocih pri istospolnih parih ali posameznikih pogosto potlačena. Želja obstaja na načelni ravni, zavedajo pa se, da so realne možnosti za to majhne. Nekateri celo zanikajo upravičenost istospolno usmerjenih do otrok, visoka ozaveščenost o negativnih posledicah homofobije in nasilja, ki bi lahko prizadela njihove otroke, pa jih naredi še previdnejše pri uresničevanju želje po starševstvu. *»Da pa otroci pri gejih in lezbijkah niso v "prvem planu", lahko razlagamo tudi drugače. V Sloveniji je raziskava med mladimi (Ule, 1996, 2000; Rener in Švab 1998; Rener 2005, 2006) pokazala, da kljub temu, da jim družina veliko pomeni, narašča delež mladih, ki odlašajo s starševanjem in družinskim življenjem. Kot kaže, se vrednote spreminjajo in starševstvo v mladosti ni več prioriteta. Podobno velja tudi za mlade geje in lezbijke, ki med primarne vrednote uvrščajo marsikaj, med njimi pa ni starševanja ali stvaritev svoje družine.« (Švab, Kuhar, 2005: 217)*

Vendar osebe, ki si otroka želijo, najdejo pot za uresničitev želje. Slovenska zakonodaja sicer istospolnim parom ne dovoli posvojitve ali nadomestnega materinstva, niti jim ne omogoča oploditve s pomočjo reproduktivne medicine. Možnosti, kako homoseksualne osebe pridejo do otroka, so tako omejene na iznajdljivost vsakega para ali posameznika. Gaybyboom, ki je ZDA preplaval v osemdesetih, v Z Evropi pa se je razmahnil v devetdesetih, je zajel tudi Slovenijo. Statističnih podatkov, koliko istospolnih družin biva pri nas, ni, raziskave in

aktivnosti, ki združujejo LGBT starše na slovenskem (npr. spletni forum Rozalija) ter seveda vse pogostejši pritiski na vlado v zvezi z ureditvijo statusa LGBT družin, pa jasno kažejo, da se vedno več istospolnih parov in posameznikov opogumi in odloči za otroka. Kot pravi socialna mama Anja, se queer staršem *»otrok ne more ponesrečiti, ampak ga moramo skrbno načrtovati, zato pri nas nezaželenih otrok ni!«* (Sobočan, 2009: 67)

Istospolne osebe imajo več možnosti, kako postanejo starši. Vsaj eden od partnerjev ima lahko otroka iz bivše heteroseksualne zveze, torej je njegov biološki starš, drugi pa socialni. Pri nas je po raziskavi (Švab, Kuhar, 2005) takih 3,1 %. O razmerjih znotraj nove reorganizirane družine se morajo dogovoriti vsi vpleteni (biološka oče in mama ter socialni starš/-i). Pri nas je mogoča tudi enostranska posvojitev istospolnega partnerja (socialni starš torej lahko posvoji otroka svojega partnerja), če otrok nima drugega od staršev (starševstvo npr. ni bilo ugotovljeno ali pa je drugi od staršev že mrtev), ali s soglasjem tega drugega starša. V primeru, da biološki starš umre, tovrstna posvojitev pa ni bila izvedena, se lahko socialni starš poteguje za nadomestno skrb nad otrokom (skrbništvo, posvojitev, včasih tudi rejništvo). Pri tem se upošteva izključno otrokova korist. V Sloveniji sicer med otrokom in starševim istospolnim partnerjem ni nobenih pravic in dolžnosti, saj to razmerje nima zakonske podpore. V tujini so mogoče tudi posvojitve istospolnih parov (v Sloveniji je čakalna doba za posvojitev skoraj 10 let, togost sistema in heteronormativni družbeni kontekst pa je naklonjen predvsem heteroseksualnim (poročenim) parom), ki s seboj sicer prinese ogromno birokracije, vendar se nekateri odločijo tudi za to pot. Istospolna oseba lahko pri nas otroka posvoji le kot samska oseba, posvojitev v paru pa ni mogoča.

Poleg posvojitve so predvsem za lezbične pare in posameznice privlačne možnosti, kjer same donosijo otroka in so z njim povezane že od spočetja. To omogočajo nove reproduktivne tehnike, ki so močno vplivale na razmah istospolnih družin pri nas in v tujini. V Sloveniji je OBMP mogoča le za zakonce ali zunajzakonske pare, vsi ostali so izvzeti (samske ženske, istospolni pari). Se pa te metode tudi slovenski pari poslužujejo v tujini, kjer so tovrstni posegi mogoči tudi zanje. Zainteresirani se lahko odločijo za umetno oploditev s semenom znanega ali anonimnega donatorja. *»Primerjalna študija na Švedskem in Irskem je pokazala, da švedski pari pogosteje izberejo vključenega darovalca semena, ki bo imel kasneje tudi očetovsko vlogo v otrokovem življenju, medtem ko se ženske na Irskem, kjer je zakonodaja manj naklonjena istospolnim parom, odločale za anonimnega darovalca.«* (Sobočan, 2009:

73) Raziskava (Švab, Kuhar, 2005) o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk je pokazala, da bi se za takšno pot odločilo kar 45,4 % anketirancev, s pomočjo umetne oploditve pa ima pri nas otroka 0,2 % vprašanih. Nekateri pari se odločijo spočeti otroka v dogovoru z drugim gejem ali lezbijko, spet drugi z dogovorom z drugo heteroseksualno osebo. Tudi otroke, spočete »po dogovoru« ima pri nas 0,2 % vprašanih.

Geji, ki želijo postati očetje, se spopadajo z drugimi vrstami in težje premostljivimi ovirami kot lezbijke. Hipotetično imajo lahko otroka le po dogovoru z drugo lezbijko ali lezbičnim parom, s katero/-im nato otroka tudi skupaj vzgajata/-jo. Drugi možnosti sta posvojitev (novembra 2008 je gejevskemu paru iz Slovenije, ki je leta 2006 v New Jerseyu posvojil deklico, slovensko sodišče potrdilo ameriško odločbo, s čimer sta postala prvi slovenski gejevski par, kjer obema očetoma pripadajo pravice in dolžnosti do otroka, kot če bi bila njena biološka starša) (*Myblog – narobe.si*, 17. julij 2009) ali rejništvo, marsikateri gejevski par pa se odloči tudi za nadomestno mater. Pri nas je znan primer gejevskega para iz Slovenije, ki se mu je s pomočjo nadomestne mame v Kaliforniji proti koncu lanskega leta rodila deklica. Žal pa se gejevskega očetovstva drži še večja stigma kot lezbičnega materinstva: *»Gej, ki želi postati oče, je tako pojav contra natura vsaj dvakrat: najprej je homoseksualec, ki po "naravni poti" ne more imeti otrok s svojim partnerjem, in nato kot moški, ki mu zmožnost, da skrbi za otroke, "naravno ni dana".«* (Švab, Urek, 2006: 143)

O istospolnih družinah je bilo narejenih že veliko raziskav, pogosteje pa se nanašajo na lezbične skupnosti. Almakova (2005/06) in Jones (2005/07) sta v svojih študijah, kjer sta primerjali 100 lezbičnih in 100 heteroseksualnih parov, ugotovili, da so lezbični pari bolj poglobljeno in intenzivno raziskovali svoje razloge za starševstvo in so višje na lestvici kot motiv navedli srečo kot heteroseksualni starši. Veliko študij nakazuje tudi, da si lezbijke vzamejo veliko več časa (tudi več let) za razmislek, preden se odločijo za starševstvo, njihova končna odločitev pa je pogojena z njihovim trenutnim razmerjem. Chabot in Ames (2004) sta na podlagi desetih lezbičnih parov, ki sta jih intervjuvala, razvila model sedmih stopenj odločanja za starševstvo. Te so naslednje:

- Ali želiva postati starša?
- Kako bova prišli do informacij in podpore?
- Kako bova postali materi?
- Kdo bo biološka mati?

- Kako se bova odločili glede darovalca (naj bo znan ali neznan)?
- Kako bova vključili nov jezik, izraze (kako bomo imenovali družino, odnose med nami, ... bova mama/mama, naju bo otrok klical po imenih,...)?
- Kako bomo v heteronormativnem kontekstu izbojevali svoj prostor, kako bomo vključeni kot družina? (*Donovan, Wilson, 2008: 652 - 653*)

Touroni in Coyle sta izluščila štirimi skupine dejavnikov, ki so pomembni pri odločitvi za starševstvo. Ti so naslednji:

- interni/zasebni dejavniki (dejavniki znotraj para, o katerih se odločata zasebno kot npr. kdo bo biološka mati)
- zunanji dejavniki (dejavniki, ki obstajajo v širšem družbenem kontekstu in vplivajo na njuno odločitev, npr. homofobično obnašanje do njunih otrok)
- odločitev o donatorju
- razumevanje vpliva biološke povezave z otrokom na starševstvo (ena je biološka, druga pa socialna mama - kako to dejstvo vpliva predvsem na dojemanje starševstva socialne mame) (*ibid: 653*)

Na podobna vprašanja in dileme iščejo odgovore tudi slovenski istospolni pari, ki želijo postati starši. Sobočanova (2009) za slovenske razmere navaja, da je šlo pri odločitvi za starševstvo pri ženskah zlasti za dilemo, za kakšno vrsto oploditve se odločiti; oploditev v tujini, oploditev doma (brez medicinske asistencije, s kupljenim semenom ali semenom darovalca po dogovoru) ali spolni odnos z moškim. Poleg tega (bodoči) starši razmišljajo tudi o tem, kdo bo otroka rodil (npr. starejša partnerka; tista, ki še ni biološka mama ipd.) oz. kako bosta partnerja čimbolj enakovredno prisotna pri spočetju (kombiniranje semen pri oploditvi), kako jih bo otrok nazival ipd. Potrebno se je tudi odločiti o (ne)anonimnosti darovalca: »Nekatere mame želijo, da ostane identiteta darovalca semena anonimna, zlasti ker pravna situacija pri nas ni urejena, kar zbuja negotovost glede razpona pravic, ki jih zahteva biološki oče.« (*ibid: 76*) Spet drugi so mnenja, »da otrok želi in mora izvedeti za vse svoje biološke vezi, da je to pravzaprav del njegove identitete.« (*ibid: 77*) (*Sobočan, 2009: 74 - 77*) Do podobnih ugotovitev sta v svoji raziskavi o odločanju lezbičnih parov za postopek umetne oploditve prišli tudi Donowanova in Wilsonova za ZDA (2008: 653 - 655), pa tudi Polášková za Češko (*Kuhar, Takács, 2007: 205 - 213*), kar kaže, da so dileme in izkušnje lezbijk tudi širše primerljive.

### 3.5.2. Družinsko življenje

*»Naša družina je edinstvena, različna le toliko, da v spalnici na zakonski postelji spita dve odrasli osebi istega spola. Vse ostalo, kar se tiče družine in družinskega življenja, ni drugače kakor v družbeno priznani družini.« (Nika) (Sobočan, 2009: 78)*

Golombokova se v svoji knjigi o starševstvu vpraša, kaj v družini zares šteje, torej kaj je najbolj pomembno za otrokovo psihološko dobrobit, in pride do ugotovitve, da to ni tip družine, pač pa kvaliteta družinskega življenja. (Golombok, 2001: 104) Kljub mnogim raziskavam, ki so bile narejene po svetu, pa tudi pri nas (Golombok, Stacey in Biblarz, Donowan in Wilson, Kuhar in Švab, Urek in Rener, Sobočan, Ameriška zveza psihologov, posebna vladna komisija na Švedskem, Ameriško pediatrično združenje itd.), in rezultatom, ki govorijo v prid vzgoje otrok v istospolnih družinah, ostajata istospolno partnerstvo, še bolj pa istospolne družine, tabuizirani temi. Vroče razprave med zagovorniki tradicionalnih, raznospolnih, »naravnih« družin, in na drugi strani stalno dokazovanje in iskanje pravic zase in svoje otroke t.i. istospolnih družin, so zadnja leta stalnica na slovenskih tleh. Česa je ljudi pravzaprav strah? *»Istospolne družine - tako kot istospolne poroke - vsekakor spreminjajo pomen družbenih kategorij (in vlog) kot sta "mama" in "oče" in "žena" in "mož"«,* pravi Kuhar (2008: 10) Vsaka istospolna družina, ki se razkrije in pojavi v javnosti, ima moč vplivanja na spremembo politike kot tudi tega, kako družba sama sebe vidi in razume. Zavirškova (2008) poudari še en vidik: *»Z izključevanjem enih družin šele zares zaživijo druge v svoji moralnosti in normativnosti.« (ibid: 21)*

Življenje istospolnih in raznospolnih družin se (na zunaj) pravzaprav ne razlikuje kaj dosti. Stacey in Biblarz sta v svoji primerjalni študiji (analizirala sta 21 študij istospolnih družin od leta 1980 naprej) izpostavila, da so mnogi znanstveniki razlike, ki so bile najdene med heteroseksualnimi in homoseksualnimi družinami, zaradi bojazni pred negativnimi posledicami za slednje, raje na nek način prikrili. Avtorja poudarjata, da razlike vendarle so, in da te niso nujno deficit. Tako sta npr. odkrila, da pričakovano (tipično) moško ali žensko vedenje ni tako izrazito: dečki lezbičnih parov so se pokazali kot manj agresivni in bolj skrbni, deklice pa imajo večjo željo po visoki izobrazbi (postati želijo zdravnice, pravnice, inženirke, astronautke ...). (Silsby, 2001)

Razlike se začno že ob odločitvi za otroka. Istospolnemu paru se otrok ne more »ponesrečiti«, ampak je le ta zaželen in načrtovani že od vsega začetka. Tudi spolne vloge, ki se v raznospolnih družinah še pogosto delijo na tradicionalne »moške« in tradicionalne »ženske«, so tu veliko bolj enakopravne. Enako velja za obnašanje, ki pritiče spolu. V tradicionalnih družinah je vedenje v veliki meri usmerjeno že od rojstva (fantki dobijo avtomobilčke, deklice pa punčke), medtem ko istospolni pari otroku puščajo bolj odprte roke pri raziskovanju svojih interesov in želja. Že omenjena študija Stacey in Biblarza je pokazala tudi, da se stopnja anksioznosti, depresije, pozitivne samopodobe in način spopadanja z žaljivkami, stopnja tolerance idr. med otroki ne razlikuje toliko, se pa razlikuje način, kako isto ali razno - spolne družine otroku pomagajo pri spopadanju s tem. Intervjuvanci (Sobočan: 2009) so poudarili, da je zelo pomembno, da so do otroka iskreni na vseh ravneh, od spočetja naprej, da mu povejo za njegove biološke starše, mu razložijo, da je več oblik družin, mu iskreno odgovarjajo na vprašanja. Kot ugotavlja že Golombokova (2000), pri vzgoji oz. rezultatu le te niso problematične družinske oblike same po sebi, pač pa to, kar se v družinah dogaja (zloraba moči, nespoštovanje otrokovih pravic, neupoštevanje čustev, nezaupanje, nespoštljivo obnašanje itd.). Tudi gejevske in lezbične družine (kot katera koli druga) lahko na otroka vplivajo slabo, če so starši neobčutljivi za potrebe in težave otrok.

Gabi Čačinovič Vogrinčič (2006) izpostavi pravico do resničnosti kot eno glavnih pravic otroka (pa tudi vsakega posameznika). Gre za pravico otroka, *»da se ga vidi in sliši, pravica otroka, da misli, kar misli, pravica otroka do vseh svojih čustev. Otroku potrebuje tudi dobre izkušnje o tem, da bi se lahko naučil razumeti in obvladati svojo resničnost, da bi jo mogel ubesediti, da v sebi ne bi ostal brez besed.«* (ibid: 46) Poleg pravice do resničnosti avtorica izpostavi še tri sposobnosti, ki jih otrok potrebuje: sposobnost za ljubezen (L'Abate, 1994), sposobnost za konflikt (Mertens, 1976) in sposobnost za pogajanje (L'Abate, 1994). Vsega tega se otrok lahko nauči že v družini kot prvi socialni mreži ne glede na to, ali je družina skupnost moškega in ženske ali skupnost staršev istega spola ter otrok. Če se navežem na Čačinovič Vogrinčičevo, je za otroka dobra vsaka družina, ki njemu, pa tudi ostalim članom omogoči pravico do resničnosti.

Gledano z vidika najrazličnejših študij, mavrične družine enako dobro izpolnjujejo svojo vlogo kot tiste z enim staršem ali očetom in mamo. A vendar morajo svojo primernost stalno dokazovati. Kljub temu, da na zunaj razlik med družinami, razen spola ali števila staršev,

pravzaprav ni, so istospolne družine zakonsko nezaščitene in pravno gledano sploh ne obstajajo. Mnogi so tudi po zaslugi (tudi) te kognitivne disonance še vedno prepričani, da istospolnih družin pri nas sploh ni! Torej koncept »običajnosti« pri družinah s staršema istega spola le ni tako resničen. Sami sebe sicer dojemajo kot običajne; tudi osebe, ki se z njimi srečajo in spoznajo, da so njihovi predsodki odveč, se nanje odzivajo »običajno«. Pred kratkim je bil v parlamentarno obravnavo predan predlog novega Družinskega zakonika, ki predvideva nekaj pomembnih novosti tudi za istospolne pare in družine:

- Zakonska zveza je določena kot življenjska skupnost dveh oseb istega ali različnega spola.
- Za družino štejejo tudi nekatere skupnosti življenja otroka z odraslo osebo, ki ni njegov roditelj ali posvojitelj, pod pogojem, da v skupnosti vlada individualni (dolgo)trajni odnos skrbi odrasle osebe za otroka in da je ta skupnost tudi pravno blizu družinski skupnosti staršev in otrok (obstoj družine je vezan na dolžnost preživljanja in ne na sorodstveno razmerje med otrokom in osebo, s katero živi v življenjski skupnosti). To pomeni, da zakon priznava tudi obstoj istospolnih družin, še vedno pa je otrok tisti, ki ustvarja družino.
- Predlog prvič priznava pravne posledice tudi življenjski skupnosti dveh oseb istega spola, ki nista sklenila zakonske zveze.
- Po predlogu Družinskega zakonika lahko skupaj posvojita otroka ne samo zakonca, temveč tudi zunajzakonska partnerja; v skladu z novo vsebinsko ureditvijo zakonske zveze ter zunajzakonske skupnosti kot življenjske skupnosti dveh oseb, ki sta lahko tudi istega spola, je možna posvojitev otroka tudi s strani dveh istospolno usmerjenih partnerjev.

Izgleda, da se tudi za istospolne družine obetajo boljši časi, čeprav bo boj za sprejem zakona najbrž zelo težaven. Švabova (2006) lepo napiše: *»Družine lezbijk in gejev so (ali bolje rečeno, bi morale biti) preprosto samo družine, kot katerekoli druge.«*(*ibid*: 135)

Kljub temu, da istospolne družine nimajo enakih pravic kot ostale oblike družin, da jih država ignorira, da jih velik del družbe še vedno obravnava kot nemoralne, otrokom škodljive, bolne ipd., presenetljivo nihče od sodelujočih v raziskavi (*Sobočan, 2009*) ni govoril o negativnih izkušnjah. Pri medicinskem osebju, v vrtcih ipd. istospolni starši nikoli niso naleteli na ovire,

kjer »osebje ne bi dovolilo prisotnosti ob porodu, ali da vzgojiteljice ne bi sprejele dejstva, da otroka pripeljeta in iz vrtca odpeljeta dve osebi istega spola.« Kljub strpnosti, ki so je deležne te družine in prijaznost ljudi pa se starši sprašujejo, če jih ljudje tudi v resnici (ne le na zunaj, ker jim tako narekuje službena etika) sprejemajo kot družino. (*ibid*: 79) Ob tem sem se spomnila napisa na tabli neke udeleženke shoda za pravice istospolno usmerjenih nekje v tujini: »*We don't want tolerance, we want equal rights!*«, kar pomeni: »*Nočemo tolerantnce, pač pa enake pravice!*«

### 3.5.3. Izkušnje otrok LGBTQ družin

Statističnih podatkov o številu in starosti otrok, ki se pri nas rodijo v LGBT družinah, ni, otroci in starši s podobnimi izkušnjami in življenjskimi zgodbami pa se vendarle srečujejo npr. pod okriljem foruma Rozalija, ki je sicer namenjen bodočim in že »obstoječim« LGBT staršem. Zaradi pomanjkanja podatkov lahko le sklepam, da so otroci teh družin pri nas povprečno še razmeroma majhni, sem pa nekaj izkušenj uspela prebrati na straneh COLAGE (nacionalno gibanje otrok, mladostnikov in odraslih z enim ali več lezbičnimi, gejevskimi, biseksualnimi, transseksualnimi in/ali queer starši), ki je v ZDA za osebe z LGBTQ starši zelo pomembna ustanova.

S pomočjo dvajsetih objavljenih kratkih intervjujev z otroki, starimi med 7 in 21 let, sem njihova doživetja strnila v štiri ključne teme: a) Kaj jim pomeni družina, b) Kaj glede življenja v lgbtq družini je zanje najtežje, c) Kaj glede življenja v lgbtq družini jim je najbolj všeč ter č) Kaj bi želeli sporočiti svetu o lgbtq družinah. Prišla sem do naslednjih ugotovitev:

**a) Družina:** otroci med družinske člane uvrščajo tako svoje hišne ljubljence (od polžev do mačk), svoje brate in sestre, druge sorodnike (dedki, babice, strici, tete), botre, pa tudi nove partnerje svojih staršev (npr. po ločitvi). Subjektivna definicija družine se zelo razlikuje od uradne, in je odvisna od posameznikovih izkušenj in čustvenega odnosa do določenega bitja. Pri opisu družine otroci povedo tudi, kako so postali del te družine (posvojitev, umetna oploditev itd.) in o tem odprto govorijo, kar pomeni, da jim starši ne prikrivajo resnice o njihovem spočetju, rojstvu ali prihodu v družino. Emily (12) za svojo družino pravi: »*Moja družina sem jaz in moje tri mame: Jaime, Sam in Mary Jo. Jaime in Sam živita skupaj. Imamo*

dve mački, Symon in Cali. V hiši moje druge mame so štiri mačke. Moja biološka starša sta Jaime in Mary Jo. Dobili sta me prek umetne oploditve z donatorjevo spermo, donator je znan. Obe hiši sta moj dom.«

**b) Najtežje je ...** Otroci se srečujejo z zelo različnimi težavami. Reilly (10) se je rodil dvema mamama. Eno opisuje kot bolj možato, drugo pa kot ženstveno. Ker »možato« mammo ljudje pogosto zamenjajo za moškega, se ob spolno usmerjenost staršev le redko obregnejo. Ker pa je ena mama bela in druga črna, Reilly pravi: *»Najtežje je, ker živimo v rasno mešani družini in zato nismo "običajni" in se ne zlijemo z okolico.«* Katie (15) se zaradi ločitve mam sooča z drugo težavo: *»Ni se težko vklopiti med prijatelje, sploh odkar sta z Michelle ločeni. Najtežje je hoditi od ene do druge hiše.«* Podobno opisuje Tayllor J. (14): *»Najtežja so nesoglasja z mojo mačeho in usklajevanje življenja v dveh hišah z dvema različnima načinoma življenja.«* Nekateri otroci kot najtežjo stvar izpostavljajo zbadanje, homofobijo, norčevanje, izogibanje ... zaradi spolne usmerjenosti svojih staršev. Zaradi tega se počutijo manjvredne, tujcem težje zaupajo, previdnejši so pri sklepanju prijateljstev ter ljudem težje pripovedujejo o svojih starših. Keott (17) pravi: *»Najtežje je povedati drugim, da imam dva očeta. Zaradi tega me otroci v šoli včasih dražijo ali pa me ne marajo.«* Sarah Elizabeth (16) se zdi najtežje, da ima opravka z *»ignorantskimi, ozkoglednimi ljudmi in družbo na splošno. Največji izziv je ljudem razložiti, da naša družina ni perverzna, nenormalna.«* Nekateri otroci nasprotno poročajo, da še niso naleteli na zbadanje ali kaj podobnega: *»Iskreno nobenega na naši šoli ne briga, da imam tri mame. Samo zanima jih, kako je to mogoče. Ko izvedo, samo rečejo O.K., in se s tem več ne ukvarjajo.«* (Emily B., 12)

**c) Najboljše je ...** Otroci so veseli, da živijo v svojih družinah. Pogosto izpostavijo, da zaradi »drugačnosti« staršev bolj sprejemajo in razumejo druge ljudi, ki so drugačni od njih. Sarah Elisabeth (16) pravi: *»Najboljša pri tem je vzgoja v zelo odprtem okolju, kjer je tvoje mnenje dobrodošlo, ne pa zatrto. Moja družina me je naredila močnejšo osebo, saj se moram soočiti z družbo, ki je "normalna".«* Podobno razmišlja tudi Tia T. (21): *»Zaradi odraščanja z gejevskim očetom sem se naučila biti manj obsojajoča in bolj sprejemam ljudi, ki so drugačni od mene. Name je ta izkušnja vplivala zelo pozitivno.«* Nekateri med vprašanimi za svojo družino trdijo tudi, da je bolj zabavna, ljubeča in sprejemajoča od hetero družin. Katie (15) pove: *»Mami sta zelo zabavni in počnemo veliko stvari, ki jih prijatelji hetero družin ne počno; npr. gremo v P-town (Provincetown v zvezni državi Massachusetts, ki slovi po svojih*

*plažah, pristanišču, umetnikih, turistični industriji in ima sloves gejevske vasi. op.a.).« Joshua (11) je nad starši zelo navdušen: »Imeti dve mami je špica! Vem, kako zelo me imata radi, saj mi to pokažeta vsak dan. Počutim se posebnega, da imam dva starša, ki me imata tako rada. pustita mi biti to kar sem in me podpirata pri vsem, kar počnem. Mama in Kelly se bosta naslednje leto poročili in jaz bom velik del slavja.« Reilly (10) pa pravi tako: »Smo zelo raznolika družina in "gay people rock!" Tudi ti si kul, ker imaš gejevsko občutljivost, čeprav si "strejt" kot jaz.« Justice (11) pa na to vprašanje hudomušno odvrne: »Odkar živim z dvema mamama, imam več izkušenj z ženskami kot moji prijatelji.«*

**č) Sporočilo o lgbtq družinah svetu:** *»Smo taki kot ostale družine. Naš temelj je ljubezen. Počnemo vse, kar počno "običajne" družine.« (Pablo, 13) Mattan (13) sporoča naslednje: »Jemo isto hrano, pijemo isto vodo, radi imamo iste TV oddaje, smo taki kot ti, le da imamo drugačne starše.« Na predsodke družbe Reilly (10) odgovarja: »To niso perverzneži in ne bodo poškodovali otrok. So enako ljubeča družina kot hetero družine. Imeti lgbtq družino je nekaj posebnega. Tudi imeti hetero družino je posebno. Vsi smo si različni in bi morali biti obravnavani enako.« Tudi Katie (15) razmišlja podobno: »Smo taki kot vsi. Enako uživamo v določenih stvareh, imamo enake probleme v šoli in življenju, naše družine pa so lahko ravno tako močne in nas podpirajo kot hetero družine.« Sarah Elizabeth (16) pojasni: »Nismo perverzneži ali norci. Niti nismo kar avtomatično lgbtq samo zato, ker so to naši starši.«*

Če se navežem na Čačinovič Vogrinčičevo, odgovori otrok na zgornja vprašanja odražajo njihovo resničnost. Zavedajo se, da družba nanje gleda drugače, hkrati pa se tega zavedajo tudi njihovi starši, ki jih že od rojstva skušajo na to pripraviti. Iskrenost odnosov, ljubezen, podpora in druge pozitivne izkušnje, ki jih o sebi dobijo v svoji družini, jim daje vedeti, da so pomembni, da niso manjvredni in so zaradi svoje družine močnejši za življenje v heteronormativnem svetu. Izkušnje otrok govorijo zase, in zdi se mi, da potrjujejo izsledke znanstvenih raziskav, ki se posvečajo tej temi.

### 3.5.4. Vloga socialnega dela

Kakšna je vloga socialnih delavcev pri delu z istospolnimi družinami? Kaj od socialnih delavcev pričakuje družba in kaj družine? Kateri so izzivi in naloge, s katerimi se bo potrebno soočiti? Še veliko je vprašanj, ki so se mi porodila ob razmišljanju o socialnem delu in družinah s partnerjema istega spola.

Osnovna pravila ravnanja v socialnem delu določata Kodeks etike socialnih delavk in delavcev ter Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu. Odnos do uporabnikov mora biti strokoven, spoštljiv, empatičen in iskren. Le na tak način se lahko med uporabnikom in socialno delavko/-cem stke zaupanje, ki je najpomembnejši element uspešnega dela.

Ko sem iskala literaturo o socialnem delu z istospolnimi družinami, sem najpogosteje naletela na poglavja, ki govorijo o tem, kako se kot socialni delavec soočiti in razrešiti osebne zadržke ter predsodke v zvezi s homoseksualnimi osebami. Po tem lahko sklepam, da je najbrž tudi v Sloveniji veliko socialnih delavk in delavcev, ki bi pri delu z istosponimi družinami in posamezniki težko ostali objektivni, se vživeli v njihovo zgodbo in skupaj z njimi iskali najboljše izide. Kaj to pravzaprav pomeni za uporabnike? So rešitve prošenj, ki jih na centre za socialno delo, agencije, zavode itd. v vsakdanjem življenju naslavlja uporabniki v zvezi s posvojitvijo otroka, skrbništvom, rejništvom ipd., odvisne od osebnega prepričanja, (ne)razrešenih predsodkov ali dobre volje t.i. strokovnjakov? Ali strokovnjaki postopajo po kodeksu etike ter uporabnikom, do katerih imajo predsodke, predlagajo pomoč drugega socialnega delavca? Ali istospolna usmerjenost vpliva na odločitev glede npr. vloge za posvojitev, čeprav zakonsko gledano ni relevantna? Tovrstne dileme so le še dokaz več, da je potrebno status istospolnih partnerjev in družin urediti primerneje, saj je obstoječa zakonska ureditev pogosto diskriminatorna in ne zaobjema dejanskega stanja.

Gabi Čačinovič Vogrinčič (1995) piše, da *»cilj znanstvenega in strokovnega razmisleka ne more biti odkrivanje in določanje idealnih ali ustreznih družinskih oblik, ampak lahko le prispeva k temu, da bi bolje razumeli življenje v obstoječih družinah.«* (Švab, Urek, 2006: 149) Ljudje po njenih besedah iščejo in uresničujejo družino v zelo različnih oblikah družinskega življenja, ki jo sami zase doživljajo in poimenujejo družino. Naloge in cilji socialnega dela tako postanejo jasnejši. Ne gre za pogled strokovnjaka, ki je edini pravi.

Kibernetiki nas učijo, da je konstrukcija sveta in realnosti stvar posameznika. Vsak na podlagi svojih izkušenj vidi svet s svoje perspektive. Socialne delavke/-ci smo v položaju, ko se moramo v uporabnikovo realnost skušati vživeti in jo razumeti, da lahko skupaj z njim iščemo primerne rešitve, včasih pa v položaju, ko se je potrebno angažirati in se zavzemati za takšne socialno politične, zakonodajne ali civilno - družbene iniciative, ki so v prid uporabnikom. *(Kodeks etike, 2006, 29. čl.)*

Leta 2006 je kot odgovor na dokumentirane vzorce zlorab skupina mednarodnih strokovnjakov v indonezijskem mestu Yogyakarta sprejela listino z naslovom »Yogyakartska načela o uporabi mednarodnega zakona o človekovih pravicah v odnosu do spolne usmerjenosti in spolne identitete«. Med 29. načeli najdemo tudi 24. načelo, ki pravi, da ima vsak pravico do osnovanja družine, ne glede na spolno usmerjenost ali spolno identiteto. Družine namreč obstajajo v različnih oblikah, zato nobena izmed njih ne sme biti diskriminirana na podlagi spolne identitete ali usmerjenosti kateregakoli člana. V tem primeru listina predlaga:

- Da države sprejmejo vse potrebne pravne, administrativne in ostale ukrepe, ki bi zagotovile pravico do osnovanja družine od možnosti posvojitve do oploditve z biomedicinsko pomočjo brez diskriminacije na podlagi spolne usmerjenosti ali identitete.
- Da države zagotovijo prepoznavnost različnih oblik družin v zakonih in politiki vključno s tistimi, ki niso vezane na zakonsko zvezo ali potomstvo, in naj za to sprejmejo vse potrebne administrativne in ostale ukrepe. Zagotoviti je potrebno, da nobena družina ne bo diskriminirana na podlagi spolne usmerjenosti ali identitete, vključno z vidikom socialnega varstva in ostalih podpor, ki izhajajo iz družine, ter zaposlovanja in imigracije.
- Sprejeti je potrebno vse zakonodajne, administrativne in ostale ukrepe, ki bodo zagotovile, da vsa dejanja (naj bo v javnih ali zasebnih socialnovarstvenih institucijah, sodiščih, administrativnih oblasteh ali zakonodajnih telesih), ki so povezana z otroki, upoštevajo otrokovo dobrobit, spolna usmerjenost ali spolna identiteta otroka ali kateregakoli družinskega člana ali druge osebe pa mora biti obravnavana v skladu z otrokovo dobrobitjo.

- Otroku, ki je sposoben oblikovati lastni vidik, mora biti v vseh dejanjih ali odločitvah, ki se ga tičejo, zagotovljeno, da lahko prosto izrazi svoje mnenje, ter da ima to težo, primerno starosti in zrelosti otroka.
- Potrebno je sprejeti vse primerne zakonodajne, administrativne in druge ukrepe, da bodo v državah, kjer so istospolne poroke ali registrirana partnerstva mogoča, vsaka upravičenost, privilegij, dolžnost ali korist enakovredno dostopna tako poročenim raznospolnim kot poročenim ali registriranim istospolnim partnerjem kot tudi neporočenim istospolnim kot neporočenim raznospolnim partnerjem.
- Zagotoviti je potrebno, da je k poroki ali drugi zakonsko priznani zvezi mogoče pristopiti le s svobodno voljo in polnim privoljenjem zakoncev ali partnerjev.  
(<http://www.yogyakartaprinciples.org/yogyakarta-principles-jurisprudential-annotations.pdf>)

V zvezi z istospolno usmerjenimi osebami in družinami je potrebno politično, strokovno in laično javnost opozoriti na kar nekaj pomembnih točk:

- Istospolne družine obstajajo, so del naše družbe, vendar zaradi neurejene zakonodaje ostajajo nevidne in zanikane. Da bi jih družba lažje sprejela, je potrebno tudi istospolne družine zajeti v zakonodajo ter bolje urediti pravna razmerja med istospolnima partnerjema ter otroki in njihovimi socialnimi starši (gre za področja dedovanja, urejanja dolžnosti in pravic med socialnimi starši in otroki itd.).
- Z rušenjem tabujev o »normalnih« in »nenormalnih« družinah je potrebno začeti že pri otrocih. Sedaj za izobraževanje vzgojiteljev/-ic in učiteljev/-ic v zvezi s homoseksualnimi družinami skrbijo starši teh družin sami, ko njihovi otroci začno obiskovati vrtec ali šolo. Menim, da bi bilo potrebno realnost pluralnosti družinskih oblik vključiti v šolske kurikule, s čimer bi otroke že v zgodnjih letih soočili z dejstvom, da obstajajo družine z očetom in mamo, z dvema mamama ali očetoma, le z enim staršem, posvojitelji, rejniki ... in da nobena ni ne boljša slabša. S tem bi se tudi izognili situacijam, kot jih omenja Sobočanova (2009): *»Ko je otrok ob nalogi, naj nariše svojo družino, narisal dve odrasli ženski figuri, ga je učiteljica popravila, da to ni družina, in da naj ne riše družinskih prijateljic, ampak starše.«* (ibid: 80) Starši pogrešajo javne reprezentacije, ki bi otroke in odrasle učile o tem, da obstajajo družine z obema staršema istega spola. Brez obstoječe zakonodaje, ki bi te družine naredila

vidne in enakopravne, je tovrstno izobraževanje otrok odvisno od vsakega vzgojitelja in učitelja posebej, pa še takrat se pojavi nevarnost, da se nekateri starši s tovrstno interpretacijo ne bodo strinjali ali ji celo nasprotovali.

- Tudi podporne mreže »mavričnim« družinam so za enkrat le pod okriljem zasebnih iniciativ (npr. forum za LGBT starše in bodoče starše Rozalija, Škuc - LL). Menim, da bi bilo potrebno tudi s pobudo države ustanoviti informacijske točke, kjer bi zainteresiranim pomoč in informacije nudile pravne osebe, socialni delavci, psihologi, zdravniki ipd. Prav tako bi bilo v povezavi s prejšnjo točko potrebno organizirati izobraževanja za šolske delavce in druge strokovnjake. LGBT starši se že od začetka ukvarjajo s strahovi in dilemami, kako bodo njihovi otroci sprejeti s strani okolice, zaradi česar morajo biti še bolj empatični in pozorni: *»Z otroki se v tej situaciji res več pogovarjaš o tem, kaj doživljajo, veliko bolj, kot se to dogaja v čisto navadnih družinah.« (Marjeta) (Sobočan, 2009: 80)* Provokacije in diskriminacija otrok na podlagi spolne usmerjenosti njihovih staršev najverjetneje nastanejo najprej zaradi nevednosti o njihovi prisotnosti, kar jih naredi eksotične, pa tudi zaradi informacij, ki so jih otroci deležni skozi socializacijo s strani staršev, učiteljev, okolice itd.

Glede na vse dokaze, ki so jih raziskave do sedaj prinesle, istospolne družine niso nič slabše od klasičnih. Institucije družine ne ogrožajo spremembe, ki se v družinskem življenju dogajajo, pač pa bo postala ogrožena, *»če pravna in kulturno - družbena stališča in pogledi ne bodo sledili spremembam, s katerimi se družinsko življenje neprenehoma dopolnjuje in transformira.« (Sobočan, 2009: 82)*

## 4. UREDITEV ISTOSPOLNIH RAZMERIJ IN OBLIKOVANJE DRUŽINE V TUJINI

### 4.1. Evropa

Evropske države imajo glede istospolno usmerjenih oseb najrazličnejše ureditve. Legalizirane oblike sobivanja partnerjev istega spola lahko razvrstimo v tri kategorije:

- Zakonska zveza: obseg pravic in dolžnosti istospolnih partnerjev, ki se poročita, je enak, kot pri zakonski zvezi moškega in ženske. Ta zveza podeljuje določene pravice partnerjema, pravne posledice pa ima tudi v razmerju do tretjih oseb (otroci).
- Registrirano partnerstvo: je institucija, ki v primeru gejev in lezbijk nadomešča institucijo zakonske zveze. Ta sistem partnerjema omogoča določen sistem vzajemnih pravic, ki jima brez registracije ni dostopen. Registrirano partnerstvo interesov partnerjev istega spola ne ščiti enako kot zakonska zveza (mnoge pravice partnerjema ne pripadajo: pravica do informacije o zdravstvenem stanju partnerja, bolniški dopust za nego otroka, itd.).
- Neregistrirano partnerstvo: (kohabitacija, skupno gospodinjstvo) odpira določene omejene možnosti ureditve skupnega življenja za različne oblike razširjene družine ali sobivanja (sorodniki, sostanovalci, življenjski partnerji itd.). Temelji na načelu vzajemnosti, solidarnosti in medsebojni pomoči (ne vključuje partnerskega oz. seksualnega razmerja). Kohabitacija nima pravnih posledic za tretjo stran; civilni stan - status je »samski«. (*Greif, Velikonja, 2003: 2 - 4*)

ILGA Europe dodaja še četrto kategorijo, registrirano kohabitacijo, katero lahko par registrira, ko dokaže, da je pred registracijo določeno obdobje živel skupaj. Šele po registraciji je par deležen določenih pravic in dolžnosti.

Zakonsko zvezo lahko sklenejo istospolni pari v Belgiji, na Nizozemskem, Norveškem, Švedskem in v Španiji. Registracija istospolne partnerske skupnosti je mogoča v na Češkem, Danskem, Finskem, Madžarskem, v Franciji, Nemčiji, Luksemburgu, Švici, Veliki Britaniji, Andori, na Islandiji in pri nas. Avstrija, Hrvaška, Albanija in Portugalska istospolnim parom

omogočajo življenje v neregistriranih partnerskih skupnostih. Najbolj zadržane ostajajo države jugovzhodne Evrope, v katerih istospolna partnerstva niso pravno priznane. Zakonske ureditve istospolnih razmerji v Evropi so zelo dinamične. S širjenjem Evropske unije narašča tudi število reform družinskega prava v več evropskih državah. Vsaka država ima po svoje organizirane tudi določbe glede posvojitve s strani istospolnih partnerskih skupnosti, oploditve z biomedicinsko pomočjo, pa tudi možnost nadomestnega materinstva. Slednje je v večini držav Evrope zaradi etičnih razlogov prepovedano, sploh znotraj EU, oz. je priporočeno, naj se te metode spočetja ljudje ne poslužujejo.

**Tabela 3:** *Možnosti sobivanja istospolnih partnerjev in spočetja/pridobitve otroka v posameznih državah Evrope*

| Država               | poroka | registrirana skupnost | neregistrirana skupnost | ni pravic | skupna posvojitev | nadomestno materinstvo | umetna oploditev za lezbijke |
|----------------------|--------|-----------------------|-------------------------|-----------|-------------------|------------------------|------------------------------|
| Albanija             |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Andora               |        | X                     |                         |           | X                 |                        |                              |
| Armenija             |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Avstrija             |        |                       | X                       |           |                   | prepovedano            |                              |
| Azerbajdžan          |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Belgija              | X      |                       |                         |           | X                 | *                      |                              |
| Belorusija           |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Bosna in Hercegovina |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Bolgarija            |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Ciper                |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Češka                |        | X                     |                         |           |                   | *                      |                              |
| Črna gora            |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Danska               |        | X                     |                         |           | X                 | **                     | X                            |
| Estonija             |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Finska               |        | X                     |                         |           | X                 | *                      | X                            |
| Francija             |        | X                     |                         |           |                   | prepovedano            |                              |
| Gruzija              |        |                       |                         | X         |                   | X                      |                              |
| Grčija               |        |                       |                         | X         |                   | *                      |                              |
| Hrvaška              |        |                       | X                       |           |                   |                        |                              |
| Irska                |        |                       |                         | X         |                   | *                      | X (severna)                  |
| Islandija            |        | X                     |                         |           | X                 |                        | X                            |
| Italija              |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Latvija              |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |
| Lihtenštajn          |        |                       |                         | X         |                   |                        |                              |

|                  |   |   |   |   |   |             |   |
|------------------|---|---|---|---|---|-------------|---|
| Litva            |   |   |   | X |   |             |   |
| Luksemburg       |   | X |   |   |   |             |   |
| Madžarska        |   | X |   |   |   |             |   |
| Makedonija       |   |   |   | X |   | **          |   |
| Malta            |   |   |   | X |   |             |   |
| Moldavija        |   |   |   | X |   |             |   |
| Monako           |   |   |   | X |   |             |   |
| Nemčija          |   | X |   |   | X | prepovedano |   |
| Nizozemska       | X |   |   |   | X | **          | X |
| Norveška         | X |   |   |   | X | prepovedano | X |
| Poljska          |   |   |   | X |   |             |   |
| Portugalska      |   |   | X |   |   |             |   |
| Romunija         |   |   |   | X |   | *           |   |
| Rusija           |   |   |   | X |   | X           | X |
| San Marino       |   |   |   | X |   |             |   |
| Slovaška         |   |   |   | X |   | prepovedano |   |
| Slovenija        |   | X |   |   |   | prepovedano |   |
| Srbija           |   |   |   | X |   |             |   |
| Španija          | X |   |   |   | X | **          | X |
| Švedska          | X |   |   |   | X | prepovedano | X |
| Švica            |   | X |   |   |   |             |   |
| Turčija          |   |   |   | X |   |             |   |
| Ukrajina         |   |   |   | X |   | X           |   |
| Vatikan          |   |   |   | X |   |             |   |
| Velika Britanija |   | X |   |   | X | **          | X |

#### Legenda:

X Ta možnost je uzakonjena/omogočena

\* Nadomestno materinstvo ni uzakonjeno, a je kljub temu prakticirano

\*\* Nadomestno materinstvo je možno zgolj pod pogojem, da je »storitev« neplačana, običajno namenjena le poročenim parom. (Povzeto po virih št. 59, 62, 69, 70)

V tabeli so označene določene možnosti, povezane s partnerskim in družinskim življenjem homoseksualnih, pa tudi heteroseksualnih oseb po posameznih državah Evrope. Prikazano je, kako imajo posamezne Evropske države urejeno istospolno partnersko skupnost, možnost skupne posvojitve istospolnih partnerjev, možnost nadomestnega materinstva in umetne oploditve za lezbijke.

#### **4.1.1. Primer ureditve na Nizozemskem**

Kraljevina Nizozemska je evropska ustavna monarhija, ki šteje 16,5 milijona prebivalcev. V Evropi velja za državo, ki je istospolnim skupnostim najbolj naklonjena in je prva na svetu sprejela zakon, ki partnerjem istega spola omogoča sklenitev zakonske zveze, enakovredne zakonski zvezi moškega in ženske. Neregistrirano kohabitacijo je Nizozemska priznavala že od leta 1979 ter jim dodelila omejene pravice, leta 1997 pa je sprejela Zakon o registriranem partnerstvu, ki je bil na področju davčne politike, premoženjskih razmerij in dedovanja popolnoma izenačen z zakonsko zvezo. Greif in Velikonja (2003) sta izpostavili tri glavne razlike med zakonsko zvezo in registriranim partnerstvom, in sicer na področju starševstva (registrirani partner v primerjavi z zakoncem ne pridobi avtomatsko starševskih pravic in dolžnosti), pokojninske politike (registrirani partner je upravičen do pokojnine po umrlem partnerju, vendar je ta manjša kot v primeru vdove/vdovca) in politike do tujcev (od leta 1998 ima registrirani partner enake emigracijske pravice kot zakonec, vendar do leta 2001 tujci brez dovoljenja za bivanje niso imeli pravice skleniti registriranega partnerstva). Od leta 1998 do leta 2000 se je bilo na Nizozemskem registriralo preko 6300 istospolnih partnerstev.

Prvega aprila 2001 je stopil v veljavo Zakon o zakonski zvezi istospolnih partnerjev, ki je bil sprejet decembra 2000. *»V bistvu gre za dva zakona, za zakon o istospolni poroki in zakon o posvojitvah, s katerima je bil dopolnjen Civilni zakonik«*, pišeta Greif in Velikonja. (2003: 10) Oseba, ki se želi poročiti, ne sme biti že poročena in ne sme biti v registriranem partnerstvu (razen z bodočim zakoncem). Starostna omejitev je 18 let (o izjemah lahko odloča minister za pravosodje; v določenih primerih je potrebno soglasje skrbnika), izključene morajo biti tudi sorodstvene vezi med bodočima zakoncema. Tujci brez stalnega bivališča na Nizozemskem ne morejo skleniti zakonske zveze. Dva tuja državljana lahko skleneta zakonsko zvezo pod pogojem, da ima vsaj eden od njiju stalno bivališče na Nizozemskem. Če noben od partnerjev ne živi na Nizozemskem, je pogoj, da je vsaj eden državljan Nizozemske. Če imata oba partnerja stalno bivališče na Nizozemskem, državljanstvo ni pogoj. Zakon ima vgrajene tudi varovalke za preprečevanje porok iz preračunljivosti, in sicer morajo osebe, ki niso državljani in nimajo dovoljenja za bivanje na Nizozemskem, pridobiti soglasje policije za tujce. Par svečano sklene poroko z zakonsko prisego pred matičarjem ter s podpisom poročne pogodbe (to podpišejo tudi priče in matičar). Za naše razmere je zanimivo, da je za civilno poročena

istospolna partnerja po dogovoru s predstavniki določene cerkve mogoč tudi cerkveni obred. (Greif, Velikonja, 2003: 11)

Pravne posledice so iste kot pri zakonski zvezi raznospolnih partnerjev, razen v razmerju do otrok. »Zakonec, ki ni biološki starš otroku, lahko tega otroka posvoji. Posvojitelj dobi status zakonitega starša (starševske pravice in dolžnosti). V vsakem primeru postane zakonec, ki ni biološki starš, krušni starš vsem otrokom, ki so v družini, zaradi česar jih je v času trajanja zakonske zveze dolžan vzdrževati. Možna je tudi obojestranska (skupna) posvojitev.«(ibid: 11)

Ločitveni postopek je enak tako pri zakoncih istega kot različnega spola; sodišče mora razglasiti razvezo zakona. Po razvezi imata zakonca medsebojne dolžnosti in obveznosti.

Tovrstne rešitve življenja istospolnih partnerjev pa so prinesle nova vprašanja. Machteld Vonk, docentka na Molengraaffskem inštitutu za zasebno pravo na Nizozemskem v članku One, two or three parents? (2004) izpostavi problem poročenega lezbičnega para, ki si želi otroka. Par je našel moškega, ki je pripravljen darovati spermo, vendar pod pogojem, da bo lahko v otrokovem življenju udeležen in ga bo otrok poznal kot očeta. Razprava je bila usmerjena predvsem na vprašanje, katera dva od treh odraslih oseb sta oz. bosta zakonita starša otroka. Kakšne možnosti ima po nizozemskem zakonu partnerica biološke mame?

Edina oseba, ki ima pravne pravice do otroka zagotovljene, je njegova biološka mama. Možnosti, kako postane moški drugi starš otroka, je veliko (posvojitev, priznanje očetovstva, tudi materi so na voljo pravna sredstva, preko katerih lahko očeta »prisili« do priznanja očetovstva itd.). Partnerki ženske pa nizozemski zakon omogoča le enostransko posvojitev otroka (»step - parent adoption«), ki ga skupaj vzgajata. S tem pridobi vse pravne pravice in dolžnosti do otroka. Oseba, ki do otroka nima zakonske pravice, to lahko pridobi le skupaj z otrokovim »zakonskim« staršem (skrbnikom). Zakon omogoča skrbništvo nad otrokom le dvema odraslima osebama hkrati.

Od začetka leta 2002 imajo istospolni partnerji, bodisi registrirani bodisi poročeni, po zakonu deljeno skrbništvo nad otroki, rojenimi znotraj zveze, razen če ima otrok odnos s svojim drugim staršem zunaj skupnosti/zakonske zveze. Znan donator, ki je sicer biološki oče otroka, a z otrokovo materjo ni v zvezi, nima do otroka nobenih pravic in dolžnosti ter obratno, razen če se biološka mati s tem strinja. Edino izjemo je mogoče najti v Obrazložitevem

memorandumu k Zakonu o Posvojitvah istospolnih partnerjev, ki kot starša definira tudi znanega donatorja v povezavi z 8. čl. EKČP. (Vonk, 2004: 103 - 105)

Do danes uredba ostaja nespremenjena, Vonkova pa pravi, da kljub temu ideja, da bi otrok lahko imel tudi tri starše, zasluži pozornost.

Zgledu Nizozemske so sledile še nekatere države Evrope in Združenih držav Amerike, ki se po vsej verjetnosti soočajo s podobnimi dilemami. Zanimivo, pa tudi zaskrbljujoče je, da je na Nizozemskem že od osemdesetih let prejšnjega stoletja pravicam istospolno usmerjenih oseb javno mnenje v okrog 90 % naklonjeno v prid LGBT (Greif, Velikonja, 2003: 12), pri nas pa je telefonska raziskava še leta 2006 pokazala, da bi le 35 % vprašanih homoseksualnim parom dovolilo posvojitvev otroka. Eurobarometer je pokazal, da je takega mnenja le 17 % Slovencev (EU povprečje 32%), ter da bi jih 31 % dovolilo poroke istospolnim parom (evropsko povprečje 25 držav je bilo 44%). (Sobočan, 2009: 70) Glede na primerjave zakonodaje ter javnega mnenja je očitno, da so predsodki proti istospolnim osebam pri nas še zelo močno zasidrani, ter da nas čaka še veliko dela in dolga pot do enakopravnosti.

#### **4.1.2. Primer ureditve na Hrvaškem**

Za kratek pregled ureditve istospolnih razmerij na Hrvaškem sem se odločila zato, ker je s Slovenijo delita skupno zgodovino, sta sosednji državi, ob enem pa je Hrvaška tudi pristopnica Evropske unije.

14. julija 2003 je Hrvaški sabor sprejel Zakon o istospolnih skupnostih (*Zakon o istospolnim zajednicama*), ki ureja status in pravne učinke življenjske skupnosti dveh odraslih oseb istega spola, ki traja najmanj tri leta. Zakon vsebuje 22 členov in velja od 23. julija 2003. Pogoji za sklenitev skupnosti so dopolnjena starost 18 let, partnerja/-ici morata biti poslovno sposobna/-i in ne smeta biti v krvnem sorodstvu do četrtega kolena (3. čl.). Pravni posledici, ki sledita iz zakona, sta dolžnost in pravica do preživljanja partnerja/-ke, ki nima lastnih sredstev za življenje ter možnost medsebojnega urejanja premoženjskih razmerij. (Greif, Velikonja, 2003: 27) Zakon pa izrecno prepoveduje diskriminacijo na podlagi spolne usmerjenosti.

Predlog Zakona o družinskih razmerjih je v prvotni različici 3. čl. predvideval tudi ureditev istospolne zveze oz. priznavanje statusa izvenzakonske skupnosti tudi istospolnih parov. *»To je pomenilo, da bi geji in lezbijke, ki dlje časa živijo v izvenzakonski skupnosti, pridobili enake pravice in obveznosti iz te skupnosti, kakor gredo parom različnega spola, in sicer pravico in obveznost preživljanja šibkejšega partnerja ter skupne premoženjske in dedovanjske pravice. Predlog ni predvidel pravice do prenosa socialnih varščin po partnerju (zdravstveno in pokojninsko zavarovanje) ter posvojiteljskih pravic.«* (ibid: 27) Sabor je zakonski osnutek vrnil v nadaljnjo obdelavo pod pogojem *Hrvatske seljačke stranke*, da se izbriše »sporna« druga alineja 3. čl., saj naj bi bil za urejanje istospolnih zvez potreben poseben zakon. Tudi spremenjen družinski zakon (*Obiteljski zakon*), ki je v veljavo stopil 1. januarja 2008, ne vsebuje ureditve istospolnih zvez, niti ni bil napisan poseben zakon, ki bi to urejal.

## **4.2. Združene države Amerike**

### **4.2.1. LGBTQ gibanje**

Gibanje za pravice lezbijk in gejev se je v Ameriki začelo v prvi polovici 20. stoletja. Nekateri datirajo leto 1924, ko je bilo v Chicagu ustanovljeno Društvo za človekove pravice, da bi razglasilo državljsanske pravice za geje. Spet drugi resnejše začetke gibanja postavljajo v štirideseta leta, ko so tisoči žensk in moških v enospolnem vojaškem svetu odkrivali bistvo svoje identitete. Prej majhne homoseksualne subkulture so se začele širiti, skupaj z njimi pa tudi homofobni odzivi družbe. Od sredine tridesetih let prejšnjega stoletja so bila homoseksualna usmerjenost in dejanja kazniva, po barih so izvajali racije, istospolno usmerjene osebe so bile izključene iz vojske, zvezne države pa so sprejemale zakone proti spolnemu kriminalu. Kmalu so se v ZDA začele organizirati formalne skupine, ki so se zavemale za enakopravnost spolnih manjšin. Geji so leta 1950 ustanovili »The Mattachine Society« za integracijo gejev v družbo, sledile so jim »Daughters of Bilitis«, lezbično gibanje, ki se je ukvarjalo tudi s problemi žensk v družbi ter feminističnimi temami. Večji napredek gibanj se je začel v šestdesetih letih. Leta 1962 je Illinois postala prva zvezna država, ki je dekriminalizirala istospolna dejanja.

Za začetek Parade ponosa in hkrati modernega gibanja za pravice gejev in lezbijk veljajo (včasih že mitološki) dogodki, poznani kot Stonewall Riots (Stonewallski nemiri), ko so se gostje gejevskega bara Stonewall Inn v New Yorku 27. junija 1969 uprli rutinskim aretacijam in nadlegovanju mestne policije. Dogajanju so sledili trije dnevi protestov in spopadov s policijo. Po teh dogodkih so se oblikovale radikalne skupine, ki so začele boj proti klasifikaciji homoseksualnosti kot bolezni Ameriškega psihiatričnega združenja. Leta 1973 je bila homoseksualnost odstranjena z uradnega seznama bolezni. Vse več gejev in lezbijk se je na pobudo vse številčnejših gibanj (do leta 1973 so jih našteali že preko osemsto) odločilo za »coming out« ter javno spregovorilo o svoji spolni usmerjenosti. Vse večji politični dosežki (razprave kongresa o antidiskriminacijski politiki, odstranitev homoseksualnosti s seznama bolezni itd.) so privedli do ostrih odzivov. Pevka in publicistka Anita Bryant je leta 1977 na Floridi in po drugih krajih vodila uspešno kampanijo proti sprejetju zakonodaje, ki je gejem prinašala nove pravice. Leta 1978 so v Kaliforniji izpostavili vprašanje, ali naj istospolnim osebam dovolijo poučevanje na šolah, istega leta pa je bil ubit tudi Harvey Milk, uspešen aktivist za pravice gejev in prvi gejevski mestni svetnik.

V osemdesetih se je razširila epidemija virusa HIV in AIDSa, ki je v začetku veljala predvsem za bolezen gejev, kar je v očeh vlade in javnosti nanje vrglo slabo luč. Aktivisti so se vrnili na ulice in se pod organizacijo ACT UP uspešno borili za boljšo oskrbo in zdravljenje. Poleg tega so mnogi aktivisti besedi gej in lezbijka razumeli kot preveč omejujoči, zato so za opis vseh spolnih manjšin začeli uporabljati besedo »queer«.

Devetdeseta so LGBT gibanjem prinesla vse več zmag. Ameriška vojska je ponovno dovolila služenje istospolnim osebam, vendar prepovedala homoseksualna dejanja. Homoseksualni liki so postali del vsakdana v filmih in televizijskih serijah, dekriminalizacija homoseksualnosti pa se je nadaljevala. Tretje tisočletje je prineslo še večje spremembe v prid istospolnim parom in posameznikom, kljub temu pa do danes pravice homo in heteroseksualnih oseb še niso enakopravne.

#### 4.2.2. Primer ureditve v ZDA

Večina Združenih držav še vedno ni naklonjena istospolnim razmerjem v tej meri, da bi jih tudi zakonsko uredila. Pri nas poznano kot registracijo istospolne partnerske zveze omogoča šest ameriških držav (New Hampshire, New Jersey, Hawaii, California, Oregon in Washington), istospolne poroke pa so mogoče v Massachusettsu (2004), Connecticutu (2008), Iowi in Vermontu (2009). Od 11. septembra 2009 bi morale biti poroke mogoče tudi v zvezni državi Maine, vendar so po izglasovanju zakona v prid istospolnim porokam 6. maja letos nasprotniki zakona vložili veto, zaradi česar bo izid znan šele po novembrskih volitvah.

Medtem ko New Hampshire, New York in New Jersey razmišljajo o dovoljenju porok istospolnim parom, so bile te prepovedane v Kaliforniji. Maja 2008 je vrhovno sodišče zvezne države Kalifornije potrdilo zakon o istospolnih porokah, ki je začel veljati 16.6. istega leta. V času do 4.11., ko so istočasno z volitvami za novega ameriškega predsednika izvedli še referendum o Predlogu 8, ki zakonsko zvezo definira kot poroko med moškim in žensko, se je poročilo preko 18.000 parov. 52 % volilcev je Predlog 8 podprlo, zaradi česar je zakon o istospolnih porokah zamrznil. Zagovorniki prepovedi so na sodišče vložili zahtevo po razveljavitvi sklenjenih istospolnih zakonskih zvez, a mu sodišče ni ugodilo. V Kaliforniji je nova zakonska ureditev tako privedla do ločevanja med poročenimi istospolnimi pari in tistimi, ki se lahko le registrirajo.

Posvojitev otrok so v ZDA možne na štiri načine:

- Individualna posvojitev (*single adoption*) je klasična oblika posvojitve, ko neporočena oseba zaprosi za posvojitev otroka.
- Skupna posvojitev (*joint adoption*) je oblika posvojitve, ko neporočen par sodišče zaprosi za posvojitev.
- Posvojitev drugega starša (*second-parent adoption*) pomeni, da partner osebe, ki ima do otroka zakonske pravice, lahko zaprosi za skupne pravice. S tem »prvotni« starš ne izgubi svojih pravic. To možnost običajno izkoristijo pari, ki jim ni bila dovoljena skupna posvojitev.
- Posvojitev krušnega starša (*step-parent adoption*) je mogoča v primeru, ko otrok že živi z obema istospolnima staršema.

V državah, kjer posvojitve s strani istospolnih oseb ni mogoča, lahko starši svoje družine zaščitijo s prošnjo za skrbništvo, vendar to ne zagotavlja enakih pravic kot posvojitve. *(Johnson, 5.11.2008)*

Posvojitve otrok s strani istospolnih oseb so omogočene v vseh zveznih državah. Razen Floride, ki istospolnim osebam prepoveduje individualne in skupne posvojitve, ter Arkansasa, ki posvojitve prepoveduje tako neporočenim homo kot heteroseksualnim parom, vse države dovoljujejo individualne posvojitve in načeloma omogočajo tudi druge oblike posvojitve, odvisno od zakonske ureditve in zahtev posamezne države.

## 5. SKLEP

Družina in družinsko življenje sta občutljivi temi, v zadnjem času pa tudi močno prisotni v diskurzu strokovne in laične javnosti, saj je v obravnavo konec meseca septembra prišel predlog novega Družinskega zakonika. Ta med drugim predvideva spremembe v pojmovanju družine in zakonske zveze. Status družine bi tako pridobile tudi skupnosti otrok in partnerjev (staršev) istega spola, istospolni par pa bi imel tudi pravico do posvojitve. Izenačevanje pravic heteroseksualnih in homoseksualnih parov omogoča tudi definicija zakonske zveze, katera je po novem opredeljena kot življenjska skupnost dveh oseb istega ali različnega spola.

Kljub zgodovinskim premikom v družinski zakonodaji je realnost istospolnih družin v Sloveniji daleč od želene. V vsej zgodovini družine je pestrost družinskih oblik največja ravno v času, v katerem živimo. Kultura, družbeno enkonomske spremembe, politika določene države in podobno, pomembno vplivajo na pojmovanje (tradicionalne) družine na posameznem področju. Za obdobje antične Grčije in Rima je značilna patriarhalna ureditev, v času vzpona krščanstva je bila krvna vez tista, ki je določala člane družine itd. Ideja, da je nuklearna družina prevladujoča družinska oblika sodobne družbe, je še vedno močno ukoreninjena, čeprav družina očeta delavca, mame gospodinje in dveh otrok predstavlja manj kot 20 % vseh družin v Evropi. Za zadnje obdobje je značilna izrazita pluralizacija družinskih oblik. V družbi najdemo vse od »tradicionalnih«, enostarševskih, posvojiteljskih, rejniških, pa do istospolnih družin. Vsaka izmed njih ima svoje posebnosti, vrednote, način vzgoje, vsem pa je skupna skrb za otroka, za njegovo vzgojo in korist.

Aktualna slovenska družinska zakonodaja ureja razmerja med partnerjema ter starši in otroki, ob tem pa pozablja na istospolne družine, ki so iz zakonodaje izvezete in pravno gledano ne obstajajo. Ob tem so tako istospolnim partnerjem kot otrokom teh družin kratene mnoge socialne pravice. Pomanjkljiv je že sam Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti, saj istospolnim parom odreka pravice s področja socialnega, pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja, pravice do davčnih olajšav, dedovanjske pravice itd. Situacija postane še bolj zapletena, če ima istospolni par otroka. V tem primeru ZZZDR ureja le razmerje med otrokom in njegovim biološkim oz. zakonitim staršem, medtem ko med otrokom in njegovim socialnim staršem ni nobenih vzajemnih pravic ali dožnosti. Za otroka to pomeni, da po

svojem nebiološkem staršu ni upravičen ne do pokojnine, ne do preživnine, niti ta zanj ni dolžan skrbeti v primeru, če otrok svojega roditelja izgubi. Obratno partner roditelja kljub temu, da otrok z njim živi od rojstva in ga ima za starša, ni upravičen do očetovskega dopusta, do skrbništva nad otrokom (o tem odloča sodišče) itd. Kljub vsem elementom družine istospolna družina zaradi neprimerne pravne ureditve ni obravnavana kot družina. Še več, istospolnima partnerjema so v Sloveniji odvzete vse možnosti za osnovanje družine, saj za istospone pare ni mogoča ne posvojitve, ne oploditev z medicinsko asistenco, ne možnost nadomestnega materinstva. Ker pa je želja po otroku običajno večja od preprek, se pari teh postopkov poslužujejo v tujini.

Dejstvo je, da so istospolne družine tu, da otroci rastejo v teh družinah ne glede na vse omejitve in pomisleke, ki jih postavlja heteronormativna družba. Argumenti o nenaravnosti tovrstnih družinskih skupnosti, njihovi grožnji za otroke, podvženosti otrok diskriminaciji in težavam z identiteto ne vzdržijo. To dokazujejo najrazličnejše domače in tuje raziskave ter študije. Otroci, ki odraščajo v istospolnih družinah, niso zaradi spolne usmerjenosti staršev prav nič drugačni od svojih vrstnikov iz heteroseksualnih družin (razvoj spolne identitete, delež homoseksualcev, stopnja depresije ali anksioznosti). Raziskave so celo pokazale, da so otroci, vzgojeni v istospolnih družinah, manj obremenjeni s spolnimi vlogami, manj diskriminatorni, bolj empatični ipd. Tudi izkušnje otrok in staršev pričajo, da so za otrokov optimalni razvoj bistveni ljubezen, varnost, zaupanje in spoštovanje, ne pa spolna usmerjenost ali spol starša/-ev.

V diplomski nalogi sem prišla do naslednjih ugotovitev:

- Trenutna zakonska ureditev istospolnih družin in istospolnega partnerstva je neprimerna, saj družine popolnoma ignorira, istospolnim partnerjem pa ZRIPS ne prinaša nobenih pravic ali dolžnosti, ki bi bistveno urejale njihova razmerja.
- Aktualna zakonodaja krši pravice otrok, ki živijo v družinah s staršema istega spola.
- Istospolne družine se soočajo z diskriminacijo v medijskem poročanju, strokovnih diskurzih in družbi.
- Tako domače kot tuje raziskave dokazujejo, da spolna usmerjenost staršev ni ključna pri uspešnosti vzgoje ali zagotavljanju otrokove koristi. Otroci v istospolnih družinah se ne razlikujejo od otrok raznospolnih družin.

- Ker istospolni pari nimajo možnosti za osnovanje družine v Sloveniji, se po pomoč zatekajo v tujino.

#### Predlogi:

- Pravna razmerja istospolnih družin in partnerstev ter razmerij med starši in otroki je potrebno zakonsko urediti (v smislu predloga novega Družinskega zakonika).
- Pojem istospolne družine in pluralnosti družinskih oblik bi bilo potrebno uvesti v šolske kurikulumе, in s tem otroke že v šoli vzgajati v duhu spoštovanja različnosti.
- Podporne mreže istospolnim družinam bi bilo potrebno razširiti tudi v javno sfero, saj bi zanje morala poskrbeti tudi država in ne le nevladne organizacije ali posamezniki.
- O obstoju istospolnih družin bi bilo potrebno informirati širšo javnost in s tem rušiti tabuje in predsodke. To bi lahko storili z večjo pojavnostjo v medijih, zgodbami družin, okroglimi mizami, družabnimi dogodki ipd.
- Za pomoč in delo s homoseksualnimi družinami bi bilo potrebno usposobiti socialne delavke in delavce, da bi lahko parom in posameznikom nudili potrebne informacije (npr. o obstoječih možnostih za starševstvo, obsegu pravic in dolžnosti posameznih zakonskih ureditev), jim pomagali najti primerne rešitve v danih situacijah ipd.
- Socialne delavke in delavci se moramo naučiti ravnati s svojimi predsodki (predsodki do istospolno usmerjenih so pogosti tudi med strokovnjaki s področja socialnega dela). Nova zakonodaja prinaša nove naloge in izzive, kjer lahko naše osebno prepričanje pomembno vpliva na naše strokovno delo, zato se moramo posvetiti tudi tej temi.

Za spremembe v smeri večje enakopravnost homoseksualcev je v veliki meri zaslužno slovensko lgbt gibanje, ki se stalno bori za družbo enakih možnosti in pravic za vse. Žal je sovražni govor še vedno slišati ob mnogih priložnostih in iz marsikaterih ust, a vendar se življenje tudi za starše in otroke istospolnih družin obrača na bolje. Obetajo se nove zakonske spremembe, po katerih bodo prvič v zgodovini Slovenije tudi skupnosti istospolnih partnerjev in otrok uradno poimenovane družine.

## 6. VIRI IN LITERATURA

1. Bajzek, Jože. 1995. *Kriza in perspektive evropske družine*. V: Jože Ramovš (ured.), *Družina. Zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. In 26. Oktober 1994*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.
2. Blažič, Mitja. 2008. *Istospolna družina in njene pravice*. *Narobe*, 5:14.
3. Boyer, S. P. 2001. *Gay and Lesbian Rights Movement*. From [http://www.encyclopedia.com/topic/gay-rights\\_movement.aspx#10119-GayandLesbianRightsMovmnt](http://www.encyclopedia.com/topic/gay-rights_movement.aspx#10119-GayandLesbianRightsMovmnt)
4. Čaćinovič Vogrinčič, Gabi. 1995. *Družina – pravica do resničnosti*. V: Jože Ramovš (ured.), *Družina. Zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. In 26. Oktober 1994*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.
5. Čaćinovič Vogrinčič, Gabi. 2006. *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.
6. Čaćinovič Vogrinčič, Gabi. 1995. *Dopolnjene družine*. V: Tanja Renner, Vika Potočnik, Vera Kozmik (ured.), *Družine: različne – enakopravne*. 1995: 120 - 125. Ljubljana: Vitrum.
7. Černič Istenič, Majda. 1998. *Prelomi in kontinuitete v zgodovini družine. Spremnna beseda*. V: Reinhard Sieder (avtor), *Socialna zgodovina družine*. 1998: 351 - 369. Ljubljana: Studia humanitatis.
8. Čobec, Sandi. 2008. *Za zdrave družine*. Radio ognjišče. 18.3.2008. <http://radio.ognjisce.si/novice/komentar/20080318343002978661.php>

9. Donovan, Catherine. Wilson, Angelia R. 2008. *Imagination and integrity: decision - making among lesbian couples to use medically provided donor insemination. Culture, health & sexuality* 10, 7: 649 - 665.
10. Golombok, Susan. 2001. *Parenting. What really counts?* New York: Routledge.
11. Goody, Jack. 2003. *Evropska družina. Zgodovinskoantropološki esej*. Ljubljana: \*cf.
12. Greif, Tatjana. Velikonja, Nataša. 2003. *Primerjalna analiza evropske zakonodaje na področju istospolnih partnerskih skupnosti : stanje v Evropi in Evropski uniji in v Sloveniji*. [http://www.ljudmila.org/lesbo/lesbo/1920/lesbo\\_19\\_20\\_analiza.pdf](http://www.ljudmila.org/lesbo/lesbo/1920/lesbo_19_20_analiza.pdf)
13. Jakomin, Jasmina. 2004. *Nova intimna razmerja? Primer istospolnih partnerskih zvez. Diplomsko delo*. Alenka Švab (mentorica). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/jakomin-jasmina.pdf>
14. Johnson, R. 2008. *Where is Gay Adoption Legal? Gay and Lesbian Adoption*. From <http://gaylife.about.com/od/gayparentingadoption/a/gaycoupleadopt.htm>
15. Keržan, Dorijan. 2008. *Spočetje novih oblik sorodstva*. Novo mesto: Goga.
16. Kocmur, Helena. 2008. *Dva očeta in biološka mati. Prvo slovensko rojstvo z nadomestnim materinstvom?* Delo, NeDelo. 07.12. 2008. <http://www.delo.si/clanek/72302>
17. Kuhar, Roman. 2003. *Medijske podobe homoseksualnosti. Analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
18. Kuhar, Roman. 2008. *Ne forma, pač pa vsebina. LGBT družinske skupnosti. Narobe* 5: 10 - 12.

19. Kuhar, Roman. Takács, Judit. 2007. *Beyond the pink curtain. Everyday life of LGBT people in Eastern Europe*. Ljubljana: Peace Institute.
20. Meezan, William. Rauch Jonathan. 2005. *Gay Marriage, Same-Sex Parenting, and America's Children. The Future of Children* 15, 2: 97 - 115.
21. Mencin Čeplak, Metka. 2005. *Referendum proti načeluenakosti pred zakonom*. V: Vesna Leskošek (ured.), *Mi in oni. Nestrpnost na slovenskem*. Ljubljana. Mirovni inštitut.
22. Merljak, Sonja. (2007). *Gre samo za ljubezen*. Delo, Sobotna priloga. 10.03. 2007. <http://www.delo.si/tiskano/html/20070310/Sobotna+priloga/0>
23. Ogorevc, Maja. 2008. *Želijo si poroko in otroke*. Žurnal24. 18.6. 2008. <http://www.zurnal24.si/cms/novice/slovenija/index.html?id=54657>
24. Pitas, J. History of the Gay Rights Movement in the US. 20.7.2009. <http://www.lifeintheusa.com/people/gaypeople.htm>
25. Rener, Tanja. 1995. *Ideologija krize*. V: Tanja Rener, Vika Potočnik, Vera Kozmik (ured.), *Družine: različne – enakopravne*. 1995: 15 - 22. Ljubljana: Vitrum.
26. Rener, Tanja. 2006. *Težave s pojmom družine*. V: Tanja Rener, Mateja Sedmak, Alenka Švab, Mojca Urek (ured.), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. 2006: 13 - 26. Koper:Univerza na primorskem, Znanstveno raziskovalno središče.
27. Sieder, Reinhard. 1998. *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis.
28. Silsby, G. 2001. *Sociology: Study examines gender roles of children with gay parents*. 30.5. 2001. From <http://www.usc.edu/uscnews/stories/6908.html>
29. Smart, C. 2007. *Same sex couples and marriage: negotiating relational landscapes with families and friends. The Sociological review* 55, 4: 671 - 686.

30. Sobočan, Ana. 2008. *Mamici sta kakor sonce. Istospolne družine v heteronormativnem svetu. Narobe 5: 19 - 20.*
31. Sobočan, Ana. 2009. *Istospolne družine v Sloveniji*. V: Bogdan Lešnik (ured.), *Socialno delo 48, 1 - 3: 65 - 83.*
32. Šporčič - Janis, A. 2008. »Moram vas razočarati, ampak prav nobenih težav nimamo ...«. *Narobe 5: 16 - 18.*
33. Švab, Alenka. 2006. Družinske spremembe. V: Tanja Rener, Mateja Sedmak, Alenka Švab, Mojca Urek (ured.), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. 2006: 63 - 87. Koper: Univerza na primorskem, Znanstveno raziskovalno središče.
34. Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
35. Švab, Alenka. Kuhar, Roman. 2005. *Neznosno udobje zasebnosti. Vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
36. Švab, Alenka. Urek, Mojca. 2006. *Nove partnerske in družinske oblike – primer istospolnih partnerskih zvez in družin v Sloveniji*. V: Tanja Rener, Mateja Sedmak, Alenka Švab, Mojca Urek (ured.), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. 2006: 127 - 150. Koper: Univerza na primorskem, Znanstveno raziskovalno središče.
37. Trstenjak, Anton. 1994. *Ljubezen, žarišče družine*. V: Jože Ramovš (ured.), *Družina. Zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. In 26. Oktober 1994*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.
38. Urek, Mojca. 2004. *Lezbične in gejevske družine v Sloveniji: implikacije za socialno delo. Družboslovne razprave XXI, 49/50: 155 - 174.*  
[http://www.druzboslovnerazprave.org/media/pdf/clanki/DR49\\_50-urek.pdf](http://www.druzboslovnerazprave.org/media/pdf/clanki/DR49_50-urek.pdf)

39. Velikonja, Nataša. 2004. *Dvajset let gejevskega in lezbičnega gibanja. Brošura*. Ljubljana: Društvo ŠKUC. <http://www.ljudmila.org/siqrd/20let/20let.pdf>
40. Vonk, Machteld. 2004. *One, Two or Three Parents? Lesbian Co - Mothers and a Known Donor with 'Family Life' under Dutch Law. International Journal of Law, Policy and the Family 18, 1: 103 - 117.*
41. Zatezalo, Anja. 2008. *Položaj ženske v antičnem Rimu. Diplomsko delo*. Janez Marolt, Jana Bezenšek (mentorja). Maribor: Univerza v Mariboru. Filozofska fakulteta. Oddelek za zgodovino in sociologijo. <http://dkum.uni-mb.si/Dokument.php?id=7034>
42. Zaviršek, Darja. 2008. *Gaybyboom v Sloveniji. Narobe 5: 21 - 30.*
43. Zaviršek, Darja. 2009. *Med krvjo in skrbjo. Socialno starševstvo kot širitev koncepta starševstva v današnjem svetu*. V: Bogdan Lešnik (ured.), *Socialno delo 48, 1 - 3: 3-16.*
44. Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Ur. l. RS, št. 33/1994  
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlimpid=199441>
45. Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije. Ljubljana, 2006.
46. Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah.
- [http://www.mzz.gov.si/si/zunanja\\_politika/clovekove\\_pravice/najpomemnejši\\_me\\_dnarodnopravni\\_dokumenti\\_s\\_podrocja\\_clovekovih\\_pravic/](http://www.mzz.gov.si/si/zunanja_politika/clovekove_pravice/najpomemnejši_me_dnarodnopravni_dokumenti_s_podrocja_clovekovih_pravic/)
  - <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/crc.pdf>

47. Listina o temeljnih pravicah Evropske unije.

- <http://www.europarl.europa.eu/parliament/public/staticDisplay.do?id=47&pageRank=6&language=SL>
- <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0573+0+DOC+XML+V0//SL>

48. Ministry of Justice. 2009. Family Law. a) Adoption of a child in Netherlands, brochure. b) Same – Sex marriages, brochure. 8.8.2006. From <http://english.justitie.nl/themes/family-law/>

49. Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah.

[http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja\\_politika/Mednarodnipakt\\_drzavljanjskih\\_politicnih\\_pravicah.pdf](http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Mednarodnipakt_drzavljanjskih_politicnih_pravicah.pdf)

50. Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah.

[http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja\\_politika/Mednarodnipakt\\_drzavljanjskih\\_politicnih\\_pravicah.pdf](http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Mednarodnipakt_drzavljanjskih_politicnih_pravicah.pdf)

51. Predlog Družinskega zakonika. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

21.9.2009 [http://www.mddsz.gov.si/si/zakonodaja\\_in\\_dokumenti/predpisi\\_v\\_pripravi/](http://www.mddsz.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/predpisi_v_pripravi/)

52. Pravilnik o postopkih za uveljavljanje pravic do družinskih prejemkov. Ur. l. RS,

št. 116/2003. <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2003116&stevilka=5050>

53. Republiška volilna komisija. Naknadni zakonodajni referendum o zakonu o

spremembah in dopolnitvah ZZNPOB. Poročilo o rezultatih referenduma iz dne,

17.6.2001. <http://www.dvk.gov.si/referendum/ref-obmp/index.htm>

54. Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji. Ur. l. št. 40/1993.

[http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti\\_pdf/resolucija\\_druzina.pdf](http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/resolucija_druzina.pdf)

55. Splošna deklaracija o človekovih pravicah.

- [http://www.share-international.net/slo/publikacije/arhiv/politika/splosna\\_deklaracija.htm](http://www.share-international.net/slo/publikacije/arhiv/politika/splosna_deklaracija.htm)
- [http://www.mzz.gov.si/si/zunanja\\_politika/clovekove\\_pravice/najpomemnejši\\_mednarodnopravni\\_dokumenti\\_s\\_podrocja\\_clovekovih\\_pravic/](http://www.mzz.gov.si/si/zunanja_politika/clovekove_pravice/najpomemnejši_mednarodnopravni_dokumenti_s_podrocja_clovekovih_pravic/)

56. Statistični urad republike Slovenije (SURS).

- *Ob mednarodnem dnevu družin: Družine v Sloveniji.* 11.5.2006.  
[http://www.stat.si/novica\\_prikazi.aspx?id=169](http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=169)
- *Sklenitve in razveze zakonskih zvez, Slovenija, 2008.* 4.9.2009.  
[http://www.stat.si/novica\\_prikazi.aspx?id=2527](http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2527)
- *Mednarodni dan družin, Slovenija.* 13.5.2009.  
[http://www.stat.si/novica\\_prikazi.aspx?ID=2343](http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=2343)

57. Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD). Ur. l. RS, št. 110/2002.

<http://www.uradni-list.si/1/content?id=39922&part=&highlight=ZIRD>

58. Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic (MEKUOP). Ur. l. RS, št. 86/1999.

<http://www.uradni-list.si/1/content?id=22355&part=&highlight=MEKUOP>

59. Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti (ZRIPS). Ur. l. RS, št. 65/2005.

- <http://www.uradni-list.si/1/content?id=56999&part=&highlight=ZRIPS>
- <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200955&stevilka=2715>

60. Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP). Ur. l. RS, št. 97/2001.

<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200197&stevilka=4794>

61. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR – UPB1). Št. 69/2004.

<http://www.uradni-list.si/1/content?id=49906&part=&highlight=ZZZDR>

62. Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNPOB). Ur. l. RS, št. 70/2000.  
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200070&stevilka=3307>
63. Ustava RS. UR. l. RS, št. 33I/1991 - I  
<http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=28&showdoc=1>
64. COLAGE (national movement of children, youth, and adults with one or more lesbian, gay, bisexual, transgender and/or queer (LGBTQ) parent/s).
- <http://www.colage.org/index.html>
  - <http://www.colage.org/chapters/spotlight/index.htm>
65. ILGA Europe (Equality for lesbian, gay, bisexual, trans and intersex people in Europe)
- <http://www.ilga-europe.org/europe/issues/parenting>
  - [http://www.ilga-europe.org/europe/issues/lgbt\\_families/marriage\\_and\\_partnership\\_rights\\_for\\_same\\_sex\\_partners\\_country\\_by\\_country](http://www.ilga-europe.org/europe/issues/lgbt_families/marriage_and_partnership_rights_for_same_sex_partners_country_by_country)
  - [http://www.ilga-europe.org/europe/news/eu\\_attitudes\\_towards\\_same\\_sex\\_marriage\\_adoption\\_significantly\\_vary/attitudes\\_towards\\_homosexuality](http://www.ilga-europe.org/europe/news/eu_attitudes_towards_same_sex_marriage_adoption_significantly_vary/attitudes_towards_homosexuality)
66. *Istospolne družine in peticija*. Spletna Demokracija. 5.3.2008.  
<http://www.demokracija.si/index.php?sekcija=clanki&clanek=1934>
67. *LGBT movements in the United States*. 2007.  
[http://nosmut.com/LGBT\\_movements\\_in\\_the\\_United\\_States.html](http://nosmut.com/LGBT_movements_in_the_United_States.html)
68. Myblog – narobe.si.
- <http://www.narobe.si/myblog/nemsko-ustavno-sodisce-biološko-in-socialno-starsevstvo-je-enakovredno>
  - <http://www.narobe.si/images/stories/File/Celotna%20sodba.pdf>

- <http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/o/5EC66748A09C70A4C12575EF002111D8>
- <http://www.narobe.si/myblog/tudi-finski-pari-bodo-lahko-posvajali#comments>

69. Nadomestno materinstvo:

- <http://www.mother-surrogate.net/eng/index.php?section=cSy5cQVt>
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_russia](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_russia)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_ukraine](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_ukraine)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_poland](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_poland)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_france](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_france)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_warsaw](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_warsaw)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_spain](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_spain)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_uk](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_uk)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_romania](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_romania)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_macedonia](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_macedonia)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_slovakia](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_slovakia)
- [http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy\\_czech\\_republic](http://www.mother-surrogate.com/en/?p=surrogacy_czech_republic)

70. Oploditev z biomedicinsko pomočjo

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4315145.stm>

71. Oddaje in filmi na temo homoseksualnosti in istospolnih družin:

- Studio City. 26.6.2009. <http://www.rtv slo.si/play/posnetek-brez-naslova/ava2.38290362/>
- Preverjeno! 29.09.2009. So otroci istospolnih parov manj vredni? <http://poptv.si/multimedia/preverjeno-so-otroci-istospolnih-parov-manj-vredni.html>
- Preverjeno! 25.08.2009. Istospolne poroke. <http://poptv.si/multimedia/preverjeno-poroke.html>
- Preverjeno! Mama ni ena sama. 31.03.2009. <http://poptv.si/multimedia/preverjeno-mama-ni-ena-sama.html>

- Preverjeno! Na pomoč, moj otrok je homoseksualec! 20.01.2009.  
<http://poptv.si/multimedia/na-pomoc-moj-otrok-je-homoseksualec.html>
- Milk. 2008. ZDA. Zgodba o Harveyu Milku, ameriškem gejevskem aktivistu, ki se je boril za pravice gejev in postal prvi izvoljen gejevski mestni svetnik v Kaliforniji. Režiral: Gus Van Sant. Igralska zasedba: Sean Penn, Emile Hirsch, Josh Brolin ...
- Kinsey. 2004. Avstralija. Zgodba o življenju Alfreda Kinseya, pionirja v raziskovanju človeške seksualnosti, ki je leta 1948 objavil delo »Spolno vedenje moškega«, enega prvih znanstvenih objavljenih del o spolnem vedenju. Režiral: Bill Condon. Igralska zasedba: Liam Neeson, Laura Linney, Chris O'Donnell, Peter Sarsgaard ...

72. Rozalija. Forum za lgbt starše in bodoče starše.

<http://rozalija.editboard.com/politika-druzba-sociala-f16/zrips-t701.htm>

73. SiQRD (Slovenian Queer Resources Directory). Zgodovina gejevskega in lezbičnega gibanja v Sloveniji. <http://www.ljudmila.org/siqrd/zgodovina/>

74. Yogiakartska načela.

<http://www.yogyakartaprinciples.org/yogyakarta-principles-jurisprudential-annotations.pdf>

## IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Sonja Kogovšek, prvič vpisana na Fakulteto za socialno delo v študijskem letu 2004/2005 kot redna študentka, izjavljam, da sem diplomsko delo z naslovom Istospolne družine med zanikanjem, nadzorom in podporo (Socialne pravice staršev in otrok v istospolnih družinah) napisala samostojno s korektnim navajanjem virov in ob pomoči mentorice Doc. Dr. Mojce Urek.

Datum:

Podpis: